

TAMPEREEN YLIOPISTO

Tommi Rintala

JOTAIN UUTTA, JOTAIN VANHAA JA JOTAIN SINIVALKOISTA

Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvi- ja jatkosotänäkemysten erot ja argumenttien taustat

Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2011

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

RINTALA TOMMI: Jotain uutta, jotain vanhaa ja jotain sinivalkoista – Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvi- ja jatkosotapäätöksien erot ja argumenttien taustat

Pro gradu -tutkielma, 104 s.

Historia

Huhtikuu 2011

Toinen maailmansota on Suomen lähihistorian merkittävin tapahtuma, jos merkittävyyden katsotaan määräytyvän sen mukaan kuinka paljon jokin yksittäinen tapahtuma voi jättää jälkeensä keskustelua, tutkimusta ja mielipiteitä. Se kiinnostaa suomalaisia vuodesta toiseen, vaikka ihmiset vanhenevat ja sodan omakohtaisesti kokenut sukupolvi alkaa siirtyä ajasta ikuisuuteen. Sota määrittää osaltaan suomalaiskansallista identiteettiä ja sen katsotaan olevan kansallisessa historiankirjoituksessa selviämistarina, jota vastaavia löytyy lähes jokaisen kansakunnan historiasta. Talvi- ja jatkosotaan suhtaudutaan Suomessa yhä edelleen hyvin patrioottisesti ja tapahtumat yhdistetään voimakkaasti maamme itsenäistymiseen, vaikka itsenäistymisen ja talvisodan alkamisen välillä on aikaa yli kaksi vuosikymmentä.

Tämän pro gradu -työn tarkoituksena on perehtyä siihen, kuinka historiantutkijat käsittelevät talvi- ja jatkosotaa omissa tutkimuksissaan. Ihmisten mielissä vallitseva perinteinen, joskus jopa myyttinen näkemys Suomen lähihistorian sotiin ei kerro kaikkea sodan ajan tapahtumista. Tämän vuoksi tutkimuksessa esille tulevat sotakäsitykset on jaoteltu kolmeen erilaiseen kategoriaan: 1. *perinteiseen näkemykseen talvi- ja jatkosodasta*, 2. *venäläiseen näkemykseen* sekä 3. *uudempaan näkemykseen*. Näitä tulkintoja on mahdollista verrata toisiinsa ja katsoa, mitä asioita jätetään toisissa tulkinnoissa sanomatta ja millaisia seikkoja eri tulkintalinjat korostavat. Tutkimuksessa tarkastellaankin pääasiassa kahden merkittävän suomalaisen historiantutkijan suhdetta talvi- ja jatkosotaan ja näitä sotia koskevaan historiantutkimukseen. Tarkasteltavat henkilöt ovat molemmat tehneet merkittävän sekä arvostetun tutkijauran, joten on mielenkiintoista tarkastella professori Ohto Mannisen ja professori Heikki Ylikankaan näkemyksiä talvi- ja jatkosodan tapahtumista sekä heidän tapaansa tutkia historiaa.

Tarkastelun kohteeksi valittujen henkilöiden näkemykset on mahdollista havaita heidän toista maailmansotaa käsittelevistä tutkimuksistaan sekä vuosina 1999–2010 käydystä *sotakeskustelusta*, jossa sekä Manninen että Ylikangas ovat olleet aktiivisia osallisia. Perehtyminen Ylikankaan ja Mannisen tutkimuksiin sekä vuosina 1998–2010 julkaistujen *Historiallisen Aikakauskirjan*, *Sotilasajakauslehden* sekä *Kulttuurilehti Kanavan* artikkeleihin ja mielipidekirjoituksiin luo erinomaisen perustan muodostaa käsitys Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan näkemyksistä Suomen toiminnasta toisessa maailmansodassa. Samalla on mahdollista tarkastella myös Ylikankaan ja Mannisen tapaa tehdä historiantutkimusta ja tätä kautta löytää syitä heidän toisistaan eroaville näkemyksilleen. Tutkimuksen pääkysymys on: miten Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvi- ja jatkosotaa koskevat tulkinnat eroavat toisistaan? Tämän kysymyksen kautta on mahdollista perehtyä Mannisen ja Ylikankaan käyttämään lähdeaineistoon ja siihen, kuinka he käsittelevät ja tulkitsevat lähdeaineistoa tutkimuksissaan. Vaikka sotakeskusteluun on ottanut osaa Mannisen ja Ylikankaan lisäksi useita muitakin tutkijoita, voidaan Mannisen ja Ylikankaan katsoa olevan kahden vastakkaisen sotahistorianäkemyksen valovoimaisimmat edustajat suomalaisessa sotahistoriantutkimuksessa.

Tutkimuksessani havaitsin, että näkemyseroavaisuudet Suomen sotahistoriaan johtuvat usein tutkijoiden lähtökohtien erilaisuudesta. Perinteisen sotanäkemyksen omaavilla tutkijoilla on tapana käyttää pääasiallisena lähdeaineistonaan virallista asiakirja-aineistoa ja noudattaa lähdeaineiston tulkinnassa hyvin minimalistista linjaa. Uudempaa sotahistorianäkemystä tukevia tutkimustuloksia saavuttaneet tutkijat puolestaan ovat nostaneet virallisen lähdeaineiston rinnalle lisäksi muunlaista materiaalia ja suhtautuminen esimerkiksi armeijan tuottamaan asiakirja-aineistoon ja sen täydellisyyteen on perinteistä sotanäkemystä tukevia tutkimuksia kriittisempi. Samalla tutkimuksessa havaittiin myös se, että sotakeskustelussa eri näkökannoille ajautuneilla tutkijoilla on erilaiset lähtökohdat tutkimuksen tekemiseen myös ammatillisessa mielessä. Tutkimusta tehdessä on ollut merkille pantavaa huomata se seikka, että uudenlaisen sotanäkemyksen esille tuominen vaikuttaa olevan selkeästi vaikeampaa verrattuna perinteisen sotanäkemyksen julkaisuun. Sotien päällä oleva voimakas nationalistinen leima selittää varmasti osaltaan sitä, että kuvaa sotien kulusta, poliittisesta päätöksenteosta, ampumisista tai ampumatta jättämisistä voi olla vaikea muuttaa jälkeinpäin.

Sotakeskustelu tarjoaa seurattavaksi harvinaisen värikkään historiantutkijoiden mielipiteenvaihdon, jossa toisen tutkijan persoonan voimakas arvostelu tai syytökset suoranaisesta tutkimuksellisesta vilpistä eivät ole vieraita. Kiivas keskustelu kuitenkin osoittaa sen, että näkemys Suomen roolista toisessa maailmansodasta ei ole staattinen, vaan poliittiset ja sotilaalliset päätökset kirvoittavat voimakkaita ja perusteltuja mielipiteitä historiantutkijoilta.

asiasanat: talvisota, jatkosota, uusi sotahistoria, nationalismi, historiankirjoituksen historia

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Talvi- ja jatkosotatutkimuksen taustaa	6
2.1. Perinteinen näkemys talvi- ja jatkosotaan	11
2.2. Venäläinen näkemys talvi- ja jatkosotaan	17
2.3. Uudenlainen näkemys talvi- ja jatkosotaan	22
3. Katsaus Mannisen ja Ylikankaan tutkimuksiin.....	28
3.1. Ohto Mannisen toista maailmansotaa käsittelevät tutkimukset.....	29
3.2. Heikki Ylikankaan toista maailmansotaa käsittelevät tutkimukset	36
4. Sotakeskustelu Suomessa 2000-luvulla	44
4.1. 2000-luvun alun talvisotakeskustelu.....	45
4.2. Viime vuosikymmenen lopun jatkosotadebatti.....	55
5. Tapa tulkita ja tutkia Suomen sotahistoriaa	73
5.1. Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan tapa tulkita lähteitä.....	73
5.2. Tutkijoiden näkemykset suhteessa sotahistorian kolmijakoon.....	77
5.3. Inhimilliset tekijät historiantutkimuksen taustalla	81
6. Päätelmät	89
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	95

1. Johdanto

Toinen maailmansota on Suomen lähihistorian merkittävin tapahtuma, jos merkittävyyden katsotaan määräytyvän sen mukaan kuinka paljon jokin yksittäinen tapahtuma voi jättää jälkeensä keskustelua, tutkimusta ja mielipiteitä. Se kiinnostaa suomalaisia vuodesta toiseen, vaikka ihmiset vanhenevat ja sodan omakohtaisesti kokenut sukupolvi alkaa siirtyä ajasta ikuisuuteen. Sota määrittää osaltaan suomalaiskansallista identiteettiä ja sen katsotaan olevan kansallisessa historiankirjoituksessa selviämistarina, jota vastaavia löytyy lähes jokaisen kansakunnan historiasta. Talvi- ja jatkosotaan suhtaudutaan Suomessa edelleen hyvin patrioottisesti ja tapahtumat yhdistetään voimakkaasti maamme itsenäistymiseen, vaikka itsenäistymisen ja talvisodan alkamisen välillä on aikaa yli kaksi vuosikymmentä. Merkittävyydestä kertoo jo se, että 6. joulukuuta me emme muistele vuotta 1917 tai Porvoon maapäiviä, vaan muistelu kohdistuu lähes poikkeuksetta toisen maailmansodan tapahtumiin. Televisiosta lähetetään itsenäisyyspäivänä vuodesta toiseen Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* -romaanin pohjalta filmattu elokuva, joka ei käsittele itsenäistymistä vaan sotaa. Sodan läsnäolo leimaa päivää, jonka voisi luulla painottuvan nimenomaan itsenäistymisen muistelemiseen, eikä pelkästään oman suvereniteetin säilymisen kertaukseen.

Talvi- ja jatkosodan vahva merkitys kansallistunnon rakentajana ja ylläpitäjänä on luonut toisesta maailmansodasta osittain myyttisen ajanjakson Suomen historiassa. Sodan aikaiset tapahtumat niin rintamalla kuin kabineteissa ovat alkaneet saada uusia merkityksiä ajan kuluessa. Vaikka talvi- ja jatkosota eivät ole tapahtumina ajallisesti kaukana, täyttävät ne silti useita myytin kriteereitä. Teoksessa *Myytit, uskomukset ja kansa* Jyrki Loima esittää myytin määritelmiä, joita voidaan soveltaa hyvin myös talvi- ja jatkosotaan. Sotien tapahtumista on tullut kertomuksellinen totuus, joka on siirtynyt sukupolvelta toiselle, mikä taas ylläpitää kansallista kokemusta toisesta maailmansodasta ihmisten keskuudessa.¹ Suuren yleisön lisäksi sodat ovat saaneet uusia merkityksiä myös historiantutkijoiden keskuudessa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana talvi- ja jatkosodasta on tehty useita eri tutkimuksia ja sotien kulusta on vaihdettu mielipiteitä, joskus hyvinkin kiivaasti eri julkaisuissa. Toinen maailmansota tarjoaa mahdollisuuden tarkastella myös

¹ Loima 2006, 10–20, 38.

erilaisten historiantutkijoiden suhdetta lähdeaineistoon ja lähteiden tulkitsemiseen. Samalla tutkimuksessa kohtaavat myös vanha ja uusi sotahistoria².

Tämän pro gradu -työn tarkoituksena on tarkastella sitä, kuinka historiantutkijat käsittelevät talvi- ja jatkosotaa omissa tutkimuksissaan. Ihmisten mielissä vallitseva perinteinen, joskus jopa myyttinen näkemys Suomen lähihistorian sotiin ei kerro kaikkea sodan ajan tapahtumista. Tämän vuoksi olen jaotellut olemassa olevat sotakäsitykset kolmeen erilaiseen kategoriaan: 1. *perinteiseen näkemykseen talvi- ja jatkosodasta*, 2. *venäläiseen näkemykseen* sekä 3. *uudempaan näkemykseen*. Näitä tulkintoja on mahdollista verrata toisiinsa ja katsoa, mitkä asiat jätetään toisissa tulkinnoissa sanomatta ja mitä eri tulkintalinjat korostavat. Selvää on, että eri tutkijoiden voidaan nähdä tulkitsevan toisen maailmansodan tapahtumia eri tavoin. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan pääasiassa kahden merkittävän suomalaisen historiantutkijan suhdetta talvi- ja jatkosotaan sekä näitä sotia koskevaan historiantutkimukseen. Tutkimuksessa tarkasteltavat henkilöt ovat molemmat tehneet merkittävän ja arvostetun tutkijauran, joten on mielenkiintoista tarkastella professori Ohto Mannisen ja professori Heikki Ylikankaan näkemyksiä talvi- ja jatkosodan tapahtumiin sekä heidän tapaansa tutkia historiaa.

Tutkimuksessa tarkastellaan erilaisia näkemyksiä talvi- ja jatkosodan ajan tapahtumiin ja samalla näitä erilaisia tulkintoja vertaillaan keskenään. Koska samalla vertaillaan sitä, kuinka eri historiantutkijat suhtautuvat lähteisiin ja tulkitsevat niitä, on tutkimus rakennettu Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan tulkintojen erilaisuuden varaan. Mannisen ja Ylikankaan mielipiteet on mahdollista tavoittaa heidän toista maailmansotaa käsittelevistä tutkimuksistaan sekä vuosina 1999–2010 käydystä toista maailmansotaa koskeneesta julkisesta keskustelusta. Tutkimuksessani vuosituhatien alun talvisotaa käsittelevästä ajatustenvaihdosta käytetään nimeä *talvisotakeskustelu*, jonka voidaan katsoa ajoittuneen vuosien 1999–2004 väliseen aikaan. Talvisotakeskustelu rakentuu vahvasti Heikki Ylikankaan edustaman uuden talvisotanäkemyksen sekä Ohto Mannisen edustaman perinteisen näkemyksen välillä vallitsevan jännitteen varaan. Talvisotakeskusteluun on Mannisen ja Ylikankaan lisäksi osallistunut myös muita historiantutkijoita sekä sotahistoriasta kiinnostuneita henkilöitä ja myös heidän mielipiteitään on syytä tarkastella suhteessa Mannisen ja Ylikankaan tulkintoihin. *Talvisotakeskustelun* lyhyen hiljaiselon jälkeen Ylikangas ja Manninen olivat osallisia toisessa debatissa, jonka keskiössä olivat etenkin jatkosodan ajan tapahtumat. Vuonna 2007 alkanutta ja näihin päiviin saakka jatkunutta keskustelua nimitetään tässä

² Sotahistorian ja sotahistorian tutkimuksen muuttumisesta esim. Kinnunen & Kivimäki 2006.

tutkimuksessa *jatkosotakeskusteluksi*, joka ei henkilöidy yhtä selvästi Mannisen ja Ylikankaan näkemyseroavaisuuksien varaan, vaan eroaa *talvisotakeskustelusta* siinä, että nyt vastakkain asettuvat selkeästi Ohto Manninen ja hänen rinnallaan esiintyvät historiantutkijat sekä Heikki Ylikangas yksinään. Talvisotaa koskevassa keskustelussa vastaavanlaista asetelmaa ei ollut, vaan tutkijat ottivat itsenäisesti kantaa käsiteltäviin asioihin. Huolimatta erilaisista keskusteluasetelmista, ovat Manninen ja Ylikangas kuitenkin säilyttäneet omat näkemyksensä myös *jatkosotakeskustelussa*, sillä Mannisen voidaan katsoa edustavan perinteistä sotanäkemystä, kun taas Ylikankaan voidaan tulkita kannattavan uudempaa näkemystä Suomen sotahistoriaan. *Talvi- ja jatkosotakeskustelu* muodostavat kokonaisuutena *sotakeskustelun*³.

Tutkimuksen pääkysymys on: miten Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvi- ja jatkosotaa koskevat tulkinnat eroavat toisistaan? Tämän kysymyksen kautta on mahdollista perehtyä Mannisen ja Ylikankaan käyttämään lähdeaineistoon ja siihen, kuinka he käsittelevät ja tulkitsevat lähdeaineistoa tutkimuksissaan. Samalla on huomioitava mahdolliset eriävyydet lähdemateriaalissa ja vertailtava tutkijoiden käyttämiä lähdeaineistoja keskenään. Analyysin kohteena on lisäksi Ylikankaan ja Mannisen saavuttamat tutkimustulokset, joita vertaillaan toisiinsa. Tutkimuksen kannalta on tärkeää verrata tutkittavana olevien henkilöiden näkemyksiä talvi- ja jatkosodan tapahtumista myös muiden tutkijoiden näkemyksiin, jotka korostuvat erityisesti pro gradu -työn jatkosotaa käsittelevässä osiossa. Keskusteluihin osallistuneet tutkijat tarjoavat myös mahdollisuuden pohtia tutkijoiden erilaisten taustojen ja keskinäisten suhteiden vaikutusta heidän tulkintoihinsa. En kuitenkaan pyri tutkimuksessani etsimään aukottominta tai parasta kuvausta toisen maailmansodan tapahtumista, enkä pidä mitään näkemystä sodan tapahtumista toista huonompana. Tutkimuksen tarkoituksena on osoittaa, että sodista on olemassa erilaisia käsityksiä aina tutkijatasolla asti, sekä löytää selityksiä näille eroavaisuuksille. Tutkijoiden luokittelu mihinkään tiettyyn kategoriaan ei ole tarpeellista pelkästään luokittelun itsensä vuoksi, eikä ketään pystytä aukottomasti sijoittamaan johonkin tiettyyn ryhmään. Ryhmittely tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden vertailla eri tutkijoiden näkemyksiä toisiinsa kattavammin ja helpottaa mahdollisten eroavaisuuksien ja yhteneväisyyksien tarkastelemista.

Vaikka talvi- ja jatkosotaa koskevat keskustelut eroavat luonteeltaan toisistaan etenkin Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan varaan rakentuneen asetelman osalta, on molempia keskustelujia

³ Pro gradu -työssä käsitellään eri tutkijoiden välillä tapahtunutta ajatustenvaihtoa ja väittelyä vuosina 1997–2009 ilmestyneissä *Sotilasaikakauslehdissä*, vuosina 1998–2010 julkaistuissa *Historiallisissa Aikakauskirjoissa* sekä vuosina 1997–2009 julkaistuissa *Kulttuurilehti Kanavan* numeroissa.

tarkastelemalla mahdollista havaita näiden tutkijoiden välillä vallinneet näkemuserot. *Jatkosotakeskustelussa* Heikki Ylikankaan kanssa keskustelevat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta vuonna 2008 julkaistun *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajat, joiden joukossa Ohto Manninen esiintyy. Tämän perusteella tutkimusasetelma, jossa Manninen ja Ylikangas asetetaan tarkasteltaviksi keskenään, ei ole vastaava talvi- ja jatkosotaa koskevassa keskustelussa. Ohto Mannisen vaikutusta *jatkosotakeskustelussa* ei kuitenkaan vähennä se, että hän esiintyy tässä debatissa osana muuta tutkijajoukkoa. Mannisen asiantuntemus on havaittavissa selvästi muiden tutkijoiden kirjoitusten taustalta ja hän jakaa näkemyksensä Suomen roolista jatkosodassa muiden tutkijaryhmittymän jäsenten kanssa. Myös *jatkosotakeskustelun* toisena osapuolena oleva Heikki Ylikangas pitää nimenomaan Mannista päävastuullisena *jatkosotakeskustelussa* esiintyvän ryhmän toimintaan.⁴ Näiden seikkojen vuoksi Mannisen ja Ylikankaan tarkastelu jatkosotaa koskevan keskustelun osalta on mahdollista. Samalla tarjoutuu tilaisuus verrata muiden Ohto Mannisen rinnalla yhteistyötä tehneiden tutkijoiden argumentteja Heikki Ylikankaan keskustelun aikana esittämiin näkemyksiin. Mannisen rinnalla *jatkosotakeskusteluun* ovat osallistuneet Jukka Kulomaa, Jukka Lindstedt, Jarmo Nieminen, Tapio Nurminen sekä Pasi Jaakkonen.

Koska tutkimuksen lähtökohtana on vertailla kahden merkittävän historiantutkijan argumentteja keskenään ja pohtia niiden taustoja, on luonnollista, että tutkimuksen metodi tulee olemaan näiden argumenttien keskinäinen vertailu. Samalla Ylikankaan ja Mannisen näkemyksiä peilataan myös perinteiseen sotanäkemykseen, venäläiseen näkemykseen sekä uuteen näkemykseen talvi- ja jatkosodasta. Vertailulla pyritään löytämään mahdollisesti Ylikankaan ja Mannisen tulkintojen sellaiset kohdat, jotka jäävät näiden sotanäkemyksen varjoon.⁵ Tutkimuksessa on lisäksi syytä huomioida henkilöhistoriallisen tutkimuksen erityispiirteet, sillä tutkimuksen pääpaino on nimenomaan Mannisen ja Ylikankaan näkemyksissä. Aiempaa tutkimusta tarkasteltaessa kriittisyys korostuu, sillä materiaalista suurin osa tukee perinteistä, hieman myyttistä sotanäkemyksiä. Toisaalta pro gradu -työ käsittelee poliittista historiaa ja tämän vuoksi tutkimuksessa on otettava huomioon myös poliittisen historian erityispiirteet. Ihmiset pyrkivät jättämään itsestään piiloon sellaiset seikat, jotka saattavat heidät epäedulliseen asemaan. Tutkimusaineisto koostuu pääasiallisesti Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan toista maailmansotaa käsittelevistä tutkimuksista, joissa he ovat olleet osallisina yksin tai jonkin ryhmittymän jäsenenä sekä *Historiallisen Aikakauskirjan*, *Sotilasaikakauslehden* ja *Kulttuurilehti*

⁴ Ylikangas 2009a, 199; Ylikangas 2009b, 59–61.

⁵ Piiloon jääneistä historiakuvista ja niiden varjoista esim. Sulkunen 2004, 11–13.

Kanavan numeroissa esiintyneestä *sotakeskustelusta*.⁶ *Historiallista Aikakauskirjaa* on julkaistu vuodesta 1902 saakka ja se on ainoa suomeksi julkaistu historiaa tieteellisesti käsittelevä aikakauslehti.⁷ *Sotilasaikakauslehti* on puolestaan upseeriliiton jäsenlehti.⁸ *Kulttuurilehti Kanavaa* luonnehditaan yhteiskunta- ja kulttuuripoliittiseksi aikakauslehdeksi, jonka tavoitteena on osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun.⁹ Näiden aineistojen lisäksi tutkimuksessa käsitellään muuta toisesta maailmansodasta julkaistua kirjallisuutta, etenkin tarkasteltaessa perinteistä sotanäkemystä, venäläistä näkemystä sekä uudempaa sotatulkintaa. Tutkimusta tehdessä aineistona on käytetty myös Yleisradion Elävä arkisto Internet-palvelua sekä *sotakeskustelun* aikana julkaistuja sanomalehtiä.

Tutkimus on luonteeltaan historiankirjoituksen historiaa ja erilaisia historiakuvia käsittelevä kokonaisuus. Tämän vuoksi pääasiallisena tutkimusmetodina on juuri erilaisten näkemysten vertailu tutkijoiden julkaisujen perusteella. Mikäli tutkimuksessa olisi päädytty haastattelemaan *sotakeskusteluun* osallistuneita henkilöitä, olisi vaarana ollut se, että tutkimuksen teko ja pyrkimys objektiivisuuteen olisi muuttunut ylivoimaisen haastavaksi. Haastatteluja tehdessä pyrkimys asioiden tarkasteluun ulkoapäin olisi vaarantunut, koska riskinä olisi ollut päätyä yhdeksi keskustelijoista sekä debatin osalliseksi. On kuitenkin mahdotonta kiistää tutkijoiden vaikutusta omaan ajattelumalliin ja historiakuvaan, sillä tutkimuksen aikana oma näkemys historiaan ja historian tutkimukseen on kehittynyt. Uskon kuitenkin, että tämän seikan tiedostaminen auttaa tarkastelemaan tutkimuksen eri vaiheissa esiintyviä historiakuvia mahdollisimman objektiivisesti.

Aikarajaukseltaan tutkimus on kaksijakoinen. Tarkasteltavaksi ajanjaksoksi on valittu vuosina 1999–2010 käyty *sotakeskustelu*, jossa käsitellään pääasiassa talvi- ja jatkosodan ajan tapahtumia. Tämä aikaväli toimii pro gradu -työn ensisijaisena aikarajauksena. Toissijaisena aikarajauksena voidaan pitää vuosien 1939–1944 Suomen käymiä sotia, koska pyrkimyksenä on keskittyä nimenomaisesti talvi- ja jatkosotaa koskevaan mielipiteenvaihtoon ja näitä sotia käsitteleviin tutkimuksiin. Mikäli *sotakeskustelun* seuraaminen kuitenkin vaatii perehtymistä epäsuorasti sotatapahtumia sivuaviin teemoihin, on tästä toissijaisesta aikarajauksesta mahdollista joustaa, kuitenkin niin, että joustaminen palvelee tutkimuksen tarkoitusta. Varaus tarkastella muita

⁶ *Historiallinen Aikakauskirja* ilmestyy neljä kertaa vuodessa, *Kulttuurilehti Kanava* ilmestyy kahdeksan kertaa vuodessa ja *Sotilasaikakauslehti* ilmestyy 11 kertaa vuodessa.

⁷ Suomen historiallinen seura, [<http://www.histseura.fi/historiaa.html>].

⁸ Upseeriliitto, [<http://www.upseeriliitto.fi/lehti/>].

⁹ Otavamedia, [<http://www.otavamedia.fi/web/guest/kanava>].

sotakeskustelussa mahdollisesti esille nousevia seikkoja voi olla tärkeää keskusteluun osallistuneiden henkilöiden historianäkemyksen selvittämiseksi, mutta rajauksen olemassaolo estää tutkimusta laajenemasta liiaksi.

Koska toista maailmansotaa koskevaa tutkimusta ja kirjallisuutta on julkaistu viimeisen 60 vuoden aikana erittäin paljon, käsitellään aiempaa tutkimusta kattavammin pro gradu -työn toisessa luvussa. Toisessa luvussa perehdytään tarkemmin myös kolmeen erilaiseen sotanäkemykseen sekä pohditaan näiden näkemysten taustoja, mikä valaisee hyvin aiempaa toista maailmansotaa koskevaa tutkimusta. Aiemman tutkimuksen taustoituksen jälkeen perehdytään tarkemmin Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan toista maailmansotaa koskeviin tutkimuksiin. Tutkimuksissa esiintyvät näkökulmat heijastuvat myös talvi- ja jatkosotaa käsittelevään keskusteluun, jota tarkastellaan tutkimuksen neljännessä luvussa. Samalla tarjoutuu mahdollisuus vertailla Mannisen ja Ylikankaan näkemyksiä muiden sotakeskusteluun osallistuneiden henkilöiden näkemyksiin ja verrata Mannisen ja Ylikankaan käsityksiä perinteiseen sotanäkemykseen, venäläiseen näkemykseen sekä uuteen näkemykseen. Viidennessä luvussa keskitytään tarkastelemaan *sotakeskusteluun* osallistuneiden ja eri sotanäkemyksiä edustavien henkilöiden tapaa tutkia ja tulkita historiaa. Huomionarvoista on pohtia esille tulleiden henkilöiden taustojen vaikutusta heidän näkemyksiinsä. Tutkimuksen lopuksi esitetään päätelmät.

2. Talvi- ja jatkosotatutkimuksen taustaa

Talvi- ja jatkosota nousevat väistämättä esille tarkasteltaessa Suomen lähihistoriaan kytkeytyviä kirjallisia tuotoksia. Sotatapahtumia käsitellään niin tutkimuskirjallisuudessa, kaunokirjallisuudessa, näytelmissä ja elokuvissakin. Sotiin osallistuneista henkilöistä on kirjoitettu elämäkertoja, joissa heidän toimiaan sodan eri vaiheissa sekä sen päättymisen jälkeen kuvataan todella tarkasti. Ihmisillä on mahdollisuus muodostaa oma käsityksensä toisesta maailmansodasta ja sen kulusta lukuisten eri lähteiden pohjalta. Näkemys sotatapahtumiin ei ole kuitenkaan pysynyt staattisena, vaan ihmisten käsitykset ovat vaihdelleet eri aikoina. Tämä johtuu luultavammin siitä, että sodasta on kirjoitettu eri tavoin eri aikakausina ja esimerkiksi tapa käsitellä Suomen ja

suomalaisten roolia toisessa maailmansodassa on muuttunut.¹⁰ Näkemykseen talvi- ja jatkosodan tapahtumista vaikuttavat omalta osaltaan suulliset kertomukset, jotka ovat todennäköisesti muuttuneet ajan kuluessa. Isovanhempien kertomukset ovat varmasti värittyneet tai tarinoista on jätetty jotain pois, kun sodan kokeneen sukupolven lapset kertovat omien vanhempiensa sotakokemuksia omille lapsilleen. Alessandro Portellin toteamus kuvaa hyvin muutosta, joka on sovellettavissa myös ihmisten sotatapahtumia kuvaavaan kerrontaan:

”Suulliset lähteet eivät kerro meille vain, mitä ihmiset tekivät, vaan sen, mitä he halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä he jälkikäteen katsoivat tehneensä.”¹¹

Ihmisten taipumus olla kertomatta asioita, jotka saattaisivat heidät epäedulliseen valoon, on ollut luultavasti yksi sotakäsityksen muutokseen vaikuttaneista tekijöistä. Suullinen perinne on vaikuttanut todennäköisesti myös tapahtumista tehtyihin kirjallisiin tuotoksiin ja sillä on siis epäilemättä ollut vaikutusta siihen, miten kulloinenkin sukupolvi on muodostanut oman käsityksensä sotien tapahtumista.¹²

Erytisesti talvisotaa voidaan pitää yhtenä Suomen historian suosituimmista tutkimuskohteista. Sodan tapahtumia on käsitelty hyvin monesta eri näkökulmasta, mutta hyvin useasti tutkimukset painottuvat sotilaiden ja eri joukko-osastojen liikkeisiin sodan aikana. Jatkosota ei juuri poikkea talvisodasta tässä mielessä, sillä monesti painottuminen operaatiohistorian tarkasteluun on havaittavissa myös vuosien 1941–1944 tapahtumiin keskittyvissä tutkimuksissa. 1990- ja 2000-luvuilla julkaistut teokset ovat painottuneet molempien sotien osalta kuitenkin yhä suuremmalta osin sotien syihin ja poliittisiin taustatekijöihin. Talvisodan kohdalla tämä on tarkoittanut spekulointia mahdollisuudella välttää talvisodan syttyminen. Jatkosotaa käsiteltäessä puolestaan on pohdittu sitä, tiesikö Suomen valtionjohto päättäessään talvisodan rauhasta vuonna 1940, että jo seuraavana vuonna Suomi ja Neuvostoliitto tulevat ajautumaan uuteen sotaan. Poliittiseen päätöksentekoon kytkeytyvien teemojen lisäksi viimeksi kuluneen kahdenkymmenen vuoden aikana lähempään tarkasteluun on otettu etenkin Suomen ja Saksan yhteistyö toisen maailmansodan aikana, ihmisten luovutukset Suomesta Saksaan, kuolemanrangaistukset Suomen armeijassa sodan aikana sekä etenkin vuoden 1944 sotilaskarkuruus. Nämä kysymykset ovat herättäneet keskustelua ja aiheuttaneet voimakasta väittelyä historiantutkijoiden keskuudessa.

¹⁰ Esim. Vihavainen 2004, 403.

¹¹ Portelli 2006, 55.

¹² Fingerroos et al. (toim.) 2006.

Se, että talvisotaa on tutkittu enemmän kuin jatkosotaa voi johtua useista seikoista, mutta tutkijoiden kannalta tarkasteltuna talvisodasta yksinkertaisemmän tutkimuskohteen tekee se, että jatkosota on huomattavasti mutkikkaampi tutkimuskohde. Jatkosota kytketään hyvin usein osaksi muita toisen maailmansodan tapahtumia, kun taas talvisotaa käsitellään, ainakin Suomessa, erillään muista toisen maailmansodan tapahtumista. Toisaalta talvisodan erottaminen muista toisen maailmansodan tapahtumista on ymmärrettävää, jos otetaan huomioon se, että Suomessa on totuttu muutenkin käsittelemään tutkimuksissa operaatiohistoriaa ja se, että toisessa maailmansodassa ei talvisodan aikana ollut muuta vastaavaa sotatapahtumaa käynnissä. Timo Vihavainen on tullut siihen johtopäätökseen, että vakavan historian tutkimuksen kannalta tarkasteltuna etenkin jatkosodan alku on huomattavasti monisäikeisempi verrattuna talvisodan syttymiseen.¹³ Ei kuitenkaan sovi unohtaa talvisodan erityistä roolia suomalaisessa historiankirjoituksessa, sillä se on varmasti yksi tekijä, joka vaikuttaa halukkuuteen tutkia talvisotaa. Esimerkiksi monet paikallishistoriikit kertovat siitä kuinka oman seutukunnan miehet olivat osana Suomen lähihistorian merkittävimmäksi koettua tapahtumaa.

Talvi- ja jatkosotaa on tutkittu paljon, mutta silti harva tutkimus täyttää tieteelliselle historian tutkimukselle asetetut kriteerit. Monet teoksista on kirjoitettu ilman lähdeviittauksia, eikä niissä ole tarkasteltu kriittisesti suomalaisten joukkojen toimintaa sodassa. Niissä ei myöskään haluta kajota suomalaisittain arkoihin asioihin, kuten sotavankien tai siviilien kohteluun. Lasse Laaksonen on teoksissaan *Todellisuus ja harhat* sekä *Eripuraa ja arvovaltaa* tullut siihen tulokseen, että harva tutkimus täyttää tieteelliselle tutkimukselle asetetut kriteerit. Talvisodan tapahtumiin perehtyessään Laaksonen on huomannut, että useat teokset ovat nimenomaisesti talvisodan myyttiä korostavia ”kansan taisteli” -tyyppisiä tarinoita, joissa on läsnä subjektiivinen ote tarkasteltavaan teemaan. Laaksonen ei ole kaikissa tapauksissa vakuuttunut myöskään kaikkien tutkimusten lähdeaineistosta tai tutkijoiden tavasta käsitellä arkistomateriaalia.¹⁴

Samalla Laaksonen pohtii sotilastaustaisten henkilöiden vaikutusta suomalaiseen sotahistoriantutkimukseen. Erityisen eron Laaksonen löytää ammattisotilaan ja akateemisen historian alan koulutuksen saaneiden henkilöiden tavasta tarkastella sotahistoriaa. Historiantutkija pyrkii tutkimaan aihetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, kun taas ammattisotilas pyrkii

¹³ Vihavainen 2004, 398.

¹⁴ Laaksonen 1999, 26–29; Laaksonen 2004, 14–16.

tavoittamaan nimenomaisesti pragmaattisuuden tason.¹⁵ Tämä on varmasti yksi selitys sille, miksi koulutetuilla historiantutkijoilla ja ammattisotilailla on ollut näkemyseroja sotatapahtumista. Toisaalta ammattisotilaat ovat ehkä pitäneet talvi- ja jatkosotaa pitkään omana tutkimuskenttäänään, jonne yliopistojen historiantutkijoilla ei olisi samanlaista oikeutta tunkeutua. Tämä oletamus on saattanut olla yksi syy sille, miksi sotilaat ovat pystyneet dominoimaan tutkimuskenttää melko laajasti. Yliopistostaustaisten tutkijoiden kiinnostus esimerkiksi sotilashenkilöiden elämänkertoihin heräsi vasta 1980-luvun lopulla ja tämän seurauksena deskriptiivinen elämäkertaperinne on saanut rinnalleen tutkimukselliset biografiat.¹⁶

Suomen sotien tutkiminen ja niistä kirjoittaminen ei ole enää sotilastaustaisten henkilöiden yksinoikeus, vaikka he käsittelevätkin aihetta hyvin ahkerasti. Suomalaiseen historiantutkimukseen ja etenkin sotahistoriaan on viimeisen vuosikymmenen aikana tullut monia vaikutteita ns. *uudesta sotahistoriasta*. Uusi sotahistoria on käsitteenä moniselitteinen ja sen avulla tutkijan on helppo tehdä omasta teoksestaan aiempia tutkimustuloksia muokkaava, tai tuoda tämän termin varjolla esille uusia tutkimustuloksia. Termi ei kuitenkaan tarkoita pelkästään uutuuden viehätystä. Professori Joanna Bourke käsittelee termiä ja sen tarkoitusta artikkelissaan 'Uusi sotahistoria'. Bourken mukaan *vanha sotahistoria* on enemmänkin kiinnostunut operaatioista, sodan johtajista sekä strategioista ja taktiikoista. *Uusi sotahistoria* on lähtökohdiltaan poikkeetieteellisempi ja rakentuu ennemminkin alhaalta ylöspäin, jos vertauskohdaksi otetaan perinteisempi näkemys sotahistoriaan. Bourke tuokin esille, että *uusi sotahistoria* on nimenomaisesti kaikkien sotiin osallistuneiden ihmisten historiaa, ei pelkästään sotilaiden ja sodanjohdon eliitin, vaan myös kotirintaman, naisten ja lasten historiaa sodassa. Samalla uudempaan sotahistorian tutkimussuuntaukseen liittyy paitsi sosiaalishistorioitsijoiden aiempaa aktiivisempi ote sotien historiaan myös kulttuurihistorioitsijoiden perehtyminen sotiin. Uudelle sotahistoriantutkimukselle armeijan ja sotien historian tutkimisen voimakas yhteenliittymä vaikuttaa olevan ei-toivottu asia.¹⁷ Tutkijakentän monipuolistumisen lisäksi muutosta on tapahtunut historiantutkijoiden asenteessa. Kyseenalaistavampi ja kriittisempi suhtautuminen virallisiin historioihin ja upseereiden elämänkertoihin kuvaa hyvin tätä asennemuutosta. Virallisten lähteiden lisäksi lähdeaineistoa etsitään myös epävirallisista dokumenteista.¹⁸ *Uusi sotahistoria* ja sen tutkimus ei siis ole pelkästään paikallinen ilmiö, vaan uudenlainen suhtautuminen sotiin on

¹⁵ Laaksonen 1999, 27.

¹⁶ Laaksonen 2004, 17–19.

¹⁷ Bourke 2006, 21–25.

¹⁸ Bourke 2006, 38.

ennemminkin kansainvälinen suuntaus sotahistorian tutkimuksessa, joka on saanut vahvemman jalansijan suomalaisessa tutkimusperinteessä vasta viimeisten kahden vuosikymmenen aikana.

Talvi- ja jatkosotaa koskeva kerronta on mahdollista jakaa kolmeen erilaiseen kategoriaan. Perinteiseen kerrontaan ja tutkimussuuntaukseen kuuluu hyvin Suomi-keskeinen tapa kirjoittaa sodasta. Tämä tapa on usein hyvin isänmaallisesti latautunut ja käsittelee sotien tapahtumia *perinteisen sotahistorian* näkökulmasta. Kerronta perustuu nimenomaisesti sotatapahtumiin ja tapahtumia on tapana katsoa ylhäältä alaspäin. Toisena kategoriana voidaan nostaa esille uudenlainen näkemys talvi- ja jatkosodan tapahtumiin, jossa otetaan esille näkemyksiä ja teorioita, joita ei ole aiemmin käsitelty historiantutkimuksen piirissä tai muissa teoksissa. Tässä mielessä uudenlainen näkemys suomalaiseen sotahistoriaan on *uutta sotahistoriaa*, koska se tuo uusia näkemyksiä tutkimuskentälle. Aiempaan verrattuna uudenlainen näkemys tuo sodan kuitenkin kokonaisvaltaisemmin esille, eikä käsittely rajoitu pelkästään rintamatapahtumiin. Uudenlaisessa näkemyksessä on huomattavasti perinteisempää tapaa kriittisempi ote sodan ajan tapahtumiin, sen aikaiseen toimintaan sekä lähdemateriaaliin. Kolmantena kategoriana voidaan nähdä venäläinen näkemys talvi- ja jatkosotaan, joka sivuutetaan usein sotien tapahtumia tarkasteltaessa. Tämän voidaan katsoa johtuvan siitä, että suomeksi julkaistua venäläistä tutkimuskirjallisuutta on huonosti saatavilla, mutta myös negatiivisesta asenteesta venäläistä tutkimusta kohtaan. Negatiivista asennetta selittänee se, että etenkin talvisota on saanut Suomessa voimakkaan nationalistisen leiman, jossa ei ole juuri sijaa entisen vihollisen tulkinnoille. Venäläisten tulkinta avaa kuitenkin sellaisia näkemyksiä sodan ajan tapahtumiin, joita suomalaisessa tutkimuksessa tai kirjallisuudessa ei ole huomioitu.

Sekä perinteinen että uudempi näkemys on havaittavissa talvi- ja jatkosotaa koskevassa historiantutkimuksessa sekä kirjallisuudessa. Venäläinen näkemys Suomen sotatapahtumiin on sen sijaan suomalaisiin tarkastelutapoihin verrattuna ongelmallisempi, vaikka venäläinen näkemys on selkeästi havaittavissa etenkin talvisotaa tarkasteltaessa. Talvisodan voidaan katsoa olevan, ainakin suomeksi julkaistussa venäläisessä historiantutkimuksessa, erillinen tapahtuma Suuresta isänmaallisesta sodasta, jollaiseksi koko toinen maailmansota usein venäläisessä historiantutkimuksessa mielletään. Tämä luo haasteen tarkastella näitä kolmea näkemystä rinnakkain, sillä venäläistä näkemystä ei ole jatkosodan kohdalta löydettävissä samaan tapaan kuin talvisotaa tarkasteltaessa. Tämä ei kuitenkaan mitätöi venäläisen näkemyksen huomioimista tässä tutkimuksessa, sillä talvisotaa koskevassa tarkastelussa on havaittavissa asioita, joita voidaan

hyvin verrata myös sekä uuden että perinteisemmän suomalaisnäkömyksen tapaan kuvata talvi- ja jatkosotaa. Näiden kolmen erilaisen sotänäkömyksen tarkempi tarkastelu tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden verrata Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan tutkimustuloksia niihin. Siksi perinteisen kuvan, venäläisen kuvan sekä uudemman näkömyksen taustoja on syytä käsitellä tarkemmin.

2.1. Perinteinen näkömys talvi- ja jatkosotaan

Perinteisessä talvisotänäkömyksessä pyritään korostamaan sitä, että Suomi taisteli yksin Neuvostoliittoa vastaan talvisodassa. Erityisesti sotaa on leimannut se, että Suomi suoriutui taistelusta ilman ulkopuolista apua, jota suomalaiset kuitenkin tiedustelivat aktiivisesti. Tätä seikkaa korostetaan ainakin epäsuorasti. Sotaan johtaviksi syiksi on perinteisessä kuvauksessa nähty erityisesti Neuvostoliiton käsittämättömät aluevaatimukset, joihin suvereeni valtio ei missään tapauksessa voinut suostua. Kaikista vastoinkäymisistä huolimatta Suomi kuitenkin selviytyi sodasta ainakin moraalisenä voittajana, sillä maata ei miehitetty. Tästä johtuen perinteisempään talvisotakerrontaan liitetäänkin voimakkaasti mielikuva *torjuntavoitosta*, joka symboloi Suomen taipumattomuutta raskaista rauhanehdoista huolimatta. Perinteinen talvisotakäsitys on erotettavissa yhtäläillä kaunokirjallisista teoksista kuin tieteellisistä teksteistä. Teoksia ei kuitenkaan voi luokitella aukottomasti johonkin tiettyyn kategoriaan, eikä se ole tarkoituksenmukaistakaan.

Jos talvisotaa koskevasta kirjallisuudesta on nähtävissä selkeä perinteinen kerronta, niin jatkosotaa käsittelevässä kirjallisuudessa ei ole havaittavissa samanlaista selkeää yhdenmukaisuutta. Syynä tähän voi olla se, että jatkosotaa ei mielletä suomalaisessa historiankirjoituksessa yhtä merkittäväksi tapahtumaksi kuin talvisotaa ja tämän vuoksi jatkosotaa ei käsitellä samanlaisella kiihkolla. Perinteinen jatkosotänäkömys ei ole säilynyt samaan tapaan yhdenmukaisena kuin näkömys talvisodasta. Jatkosotaan on liitetty vuosikymmenten saatossa erilaisia teorioita ja selityksiä sille, miksi Suomi tappiollisen talvisodan jälkeen ryhtyi uuteen sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Tunnetuimpia teorioita ovat professori Arvi Korhosen esille tuoma *ajopuuteoria* sekä professori Mauno Jokipiin *koskiveneteoria*. Korhosen näkömyksen mukaan Suomella ei kahden suurvallan puristuksessa ollut muuta vaihtoehtoa kun ryhtyä uuteen sotaan. Suomi siis ajautui

suurvaltopolitiikan pyörteisiin samalla tavalla kuin ajopuu ajelehtii voimakkaassa virrassa.¹⁹ Mauno Jokipii puolestaan esitti, että Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto esiintyivät aiemmin kuvattua aktiivisempina toimijoina ennen jatkosodan alkua. *Koskiveneteorian* mukaan Suomi ei siis pelkästään ajautunut jatkosotaan, vaan vaikutti tapahtumiin omalla toiminnallaan suurvaltopolitiikasta huolimatta.²⁰

Perinteistä talvisotakäsitystä vahvistavia teoksia ovat usein juuri kaunokirjalliset julkaisut. Tässä pro gradu -työssä käsitellään erityisesti Antti Tuurin teosta *Talvisota* (1984) sekä Erkki Palolammen kirjaa *Kollaa kestää* (1940). Vaikka teokset on julkaistu eri aikoina, on niissä kuitenkin havaittavissa yhtenäinen tapa kertoa sodan tapahtumista. Käsitellyissä kaunokirjallisissa teoksissa sota Neuvostoliittoa vastaan otetaan vastaan positiivisessa hengessä ja sodan alkua on jopa odotettu. Kuitenkin sodan alkupäivät paljastavat miehille rintamalla vallitsevan julmuuden ja pelko kuolemasta kasvaa.²¹ Huomionarvoista on se, että romaanissa *Kollaa kestää* on käsitelty suomalaisten sotilaiden kokemaa pakokauhua ja rintamalta pakenemista, mitä taas Antti Tuuri ei käsittele samassa mittakaavassa omassa romaanissaan.²² Molemmissa teoksissa talvisodan rauhan katsotaan syntyneen viimeisellä mahdollisella hetkellä, mikä on tyyppillistä perinteisessä talvisotakerronnassa. Raskaiden rauhanehtojen kuvataan olleen suuri järkytys rintamalla taistelleille miehille.²³

Myös jatkosota on saanut paljon näkyvyyttä kaunokirjallisissa teoksissa. Tunnetuin jatkosotaan liittyvä teos on varmasti Väinö Linnan kirjoittama *Tuntematon sotilas*, joka on saanut huomattavan jalansijan esimerkiksi itsenäisyyspäivän juhlinnassa. Kirjan pohjalta tehdyn elokuvan näyttäminen itsenäisyyspäivänä on muodostunut ajan saatossa vuosittaiseksi perinteeksi. Teos ei maalaa romanttista kuvaa sodasta, vaan käsittelee sodan julmuutta ja vaarallisuutta, sekä kritisoi hienovaraisesti koko jatkosodan tarpeellisuutta. Ehkä Väinö Linnan tapa kuvata sotaa on vaikuttanut esimerkiksi myöhemmin kirjoitettuun Antti Tuurin *Talvisota* romaaniin, sillä myös siinä kerronta on painottunut nimenomaisesti tavallisen sotilaan näkökulmaan, kuten monissa muissakin talvi- ja jatkosotaan sijoittuvissa kaunokirjallisissa teoksissa.²⁴

¹⁹ Soikkanen 2005, 34.

²⁰ Soikkanen 2005, 38–39.

²¹ Esim. Tuuri 1984, 104.

²² Palolampi 1940, 60–78.

²³ Palolampi 1940, 296; Tuuri 1984, 242.

²⁴ Linna 1980.

Perinteinen näkemys talvisotaan on havaittavissa eri vuosikymmenillä julkaistujen tietosanakirjojen talvisotaa käsittelevissä artikkeleissa²⁵ sekä sotaa tarkemmin käsittelevässä kirjallisuudessa. Kaikkia talvisotaa tarkemmin käsitteleviä kirjoja ei ole kuitenkaan syytä lukea automaattisesti tutkimuskirjallisuudeksi, vaikka teosten ulkoasu ja mahdolliset viittaukset lähdemateriaaliin pyrkivätkin välittämään lukijalle tämänkaltaista kuvaa. Tällaisia teoksia ovat esimerkiksi Lauri Haatajan *Kun kansa kokosi itsensä* sekä Heikki Tiilikaisen ja Ilmari Pusan *Talvisodan jäinen loppunäytös*. Molemmista kirjoista puuttuu varsinaisen lähdemateriaalin tarkempi dokumentointi. Haatajan teos painottuu Neuvostoliiton ylimmän sodanjohdon ja hallituksen aineistojen varaan, mutta tätä aineistoa ei kuitenkaan eritellä sen tarkemmin. Hän kuitenkin toteaa, että hänen kirjassaan käyttämänsä aineisto on ollut aiemman tutkimuksen ulottumattomissa.²⁶ *Talvisodan jäinen loppunäytös* puolestaan rakentuu miltei kokonaisuudessaan sodan kokeneiden ihmisten kanssa käytyjen keskustelujen ja yksityisten henkilöiden arkistojen varaan.²⁷ Tämänkaltaisen lähteiden epämääräinen käyttö on mielestäni tyypillistä erityisesti perinteistä talvisotakäsitystä tukevalle kirjallisuudelle. Toki on olemassa myös tutkimuskirjallisuutta, joka tukee perinteistä kuvaa talvisodasta.

Perinteisessä talvi- ja jatkosotakerronnassa tapa kertoa sodan ajan ylipäällikkö C. G. E. Mannerheimin toiminnasta on hyvin ihaileva. Tämänkaltaisesta kerronnasta voidaan ottaa esimerkiksi Sampo Ahdon²⁸ Mannerheimia käsittelevä artikkeli 'Mannerheim ja talvisota' teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*.²⁹ Ahdon tapa kirjoittaa Mannerheimista on hyvin ylistävä ja hän pyrkii luomaan marsalkasta kuvaa ihmisenä, jolla ei ollut puutteita. Ahdon julkituoma kuva Mannerheimista vastaa hyvin perinteisessä talvisotakäsityksessä vallalla olevaa näkemystä Suomen sodanjohdosta talvisodan aikana. Sodanjohdon päätöksiä ei ole juurikaan kyseenalaistettu ja poliittisten päättäjien painoarvo sodan ajan tapahtumissa on jätetty kerronnassa vähälle huomiolle. Mannerheimin tärkeyttä Suomelle Ahto kuvaa artikkelissaan seuraavalla tavalla:

"Se, että Mannerheim jatkoi oli alusta alkaen suomalaisten kannalta suoranainen taivaanlahja. Voitokkaasti johtamansa vapaussodan ja sotien välisen toimintansa sekä

²⁵ Olen tarkastellut tietosanakirjoja 1960-luvulta 2000-luvulle saakka valiten jokaiselta vuosikymmeneltä yhden teoksen tarkastelun kohteeksi. "Suomen sodat 1939–45." Teoksessa: *Uusi tietosanakirja 19. osa: SPE–SUO*, 1965; "Suomen sodat 1939–45." Teoksessa: *Facta: 10-osainen tietosanakirja SUO–TYY*, 1975; "Talvisota." Teoksessa: *Otavan suuri ensyklopedia 18: Takominen–turbiini*, 1981; "Talvisota." Teoksessa: *Suomalainen tietosanakirja 7: Reun–tamm*, 1993; "Talvisota." Teoksessa: *Faktum: Uusi tietosanakirja 7 SM–VAHI*, 2005.

²⁶ Haataja 1989, 295.

²⁷ Tiilikainen & Pusa 2005, 252–253.

²⁸ Sotahistorioitsija Sampo Ahto on sotilasarvoltaan eversti. Hän on väitellyt etenkin talvisodan kulusta kiivaasti Heikki Ylikankaan kanssa *Sotilasaikakauslehdessä*.

²⁹ Ahto 1999a, 181–200.

*myös tehokkaan propagandan ansiosta Mannerheimillä oli jo sodan alkaessa sellainen arvovalta, että vastaavaa ei ole tainnut olla koskaan kenelläkään muulla. Entisen valkoisen puolen väki luotti siihen, että heidän suurmiehensä selvittäisi tämänkin tilanteen, ja myös punaisten perilliset pitivät hyvänä sitä, että heitä oli johtamassa sotilaallisena taitajana tunnettu 'lahtarikenraali'.*³⁰

Mannerheimin rooli talvisodan aikana oli epäilemättä tärkeä, mutta tämänkaltainen kerronta ei välttämättä anna täydellistä kuvaa Suomen sodanjohdon toiminnasta talvisodan aikana.

Kritiikitön suhtautuminen Suomen armeijan johtohenkilöihin vaikuttaa muutenkin olevan yleinen trendi perinteisessä sotakerronnassa. Ylimmän sodanjohdon ratkaisuja ei kritisoida, tai niille ei haluta etsiä vaihtoehtoja. Hyvänä esimerkkejä tällaisesta kerronnasta on luettavissa kirjasta *Jatkosodan pikkujättiläinen*, jossa on tarkemmat kuvaukset jalkaväenkenraali Erik Heinrichsistä, kenraaliluutnantti Vilho Nenosesta ja jalkaväenkenraali Paavo Talvelasta.³¹ Erityisesti Sampo Ahdon artikkeli Paavo Talvelasta vaikuttaa olevan hyvin emotionaalisesti latautunut. Ahto kirjoittaa artikkelissaan Talvelasta seuraavasti:

*"Talvisodasta kertyi Talvelalle pelkkää kunniaa. Hän oli Tolvajärven voittoisan hyökkäystaistelun sankari. Hän oli sitkeästi puolustanut rintamaa Aittojoella, vaikka hänellä olisi ollut ylipäällikön vetäytymislupa. Hän oli myös taitavasti ja edeltäjänsä nokeammin johtanut II Armeijakunnan puolustusta Itä-Kannaksella täysin ylivoimaista vihollista vastaan. Apunaan hänellä olivat olleet kaavoista vapaa ajattelutapa, kova ja säälimätön päättäväisyys sekä tahdonlujuus. Hän uskalsi ottaa riskejä ja oli laajalti lukenut.*³²

Ahdon kirjoitustyyli vaikuttaa hyvin samankaltaiselta kuin hänen vuonna 1999 julkaistussa artikkelissansa 'Mannerheim ja talvisota', jossa hän kertoi ylistävään sävyyn Mannerheimista. Tosin Paavo Talvelaa koskevassa artikkelissaan Ahto nostaa paikoittain esille myös Talvelan kiristyneet välit muihin upseereihin, mutta tästäkin huolimatta vaikuttaa siltä, että Ahdon sotilastausta vaikuttaa hänen tapansa kertoa Suomen armeijan upseereista. Muutenkin sotilashenkilöstön³³ voimakas edustus sekä *Talvisodan pikkujättiläisen* että *Jatkosodan pikkujättiläisen* kirjoittajissa on melko suuri, jos otetaan huomioon se, että teoksia voidaan pitää molempien sotien historiasta kertovina yleisteoksina. *Talvisodan pikkujättiläisen* kirjoittajia on yhteensä 38, joista 12 on selkeästi sotilastaustaisia.³⁴ *Jatkosodan pikkujättiläisessä* sotilastaustaisia henkilöitä on kirjoittajien joukossa vieläkin enemmän, sillä 63 kirjoittajasta 27 on taustallaan

³⁰ Ahto 1999a, 183.

³¹ Turtola 2005; Paulaharju 2005; Ahto 2005.

³² Ahto 2005, 212.

³³ *Talvisodan pikkujättiläinen* ja *Jatkosodan pikkujättiläinen* -teoksien kirjoittajien listauksessa mainitaan kirjoittajan koulutustausta sekä ammattisotilaiden kohdalla myös sotilasarvo.

³⁴ Leskinen & Juutilainen (toim.) 1999, 4.

sotilasura.³⁵ Prosentuaalisesti tarkastellen siis 32 % *Talvisodan pikkujättiläisen* kirjoittajista oli entisiä tai nykyisiä ammattisotilaita. *Jatkosodan pikkujättiläisen* kohdalla vastaava luku on 43 %.

Armeijan tärkeimpiä komentajia on siis ainakin merkittävimmissä yleisteoksissa käsitelty hyvin kritiikittömästi ja heistä on tietoisesti ja tiedostamatta pyritty luomaan myyttisiä sankareita. Lasse Laaksonen on tullut samanlaiseen johtopäätökseen teoksessaan *Eripuraa ja arvovaltaa*, jossa hän nimenomaisesti käsittelee ylimpien Suomen armeijan upseerien henkilösuhteita toisen maailmansodan aikana. Voittoisia komentajia on sotahistoriassa käsitelty Laaksonen mukaan lähes sakraaleina hahmoina, kun taas tappioita kokeneista komentajista tehdyt kertomukset ovat olleet negatiivissävytteisiä. Populaareissa sotahistoriaesityksissä kerrontaa on pyritty kuljettamaan eteenpäin nimenomaan komentajan persoonallisuuden kautta.³⁶ Laaksonen nostaa esille sen, että ylimpien upseereiden keskinäisiä henkilösuhteita ei ole juurikaan analysoitu, eikä niitä koskevaa yliopistollista tutkimusta ole aiemmin tehty. Osittaisena syynä tähän voi olla, että herkkää aihetta ei ole haluttu käsitellä, eikä aiheesta ole olemassa aineistoa, joka viittaisi suoraan henkilösuhteisiin.³⁷ Syy haluttomuuteen käsitellä aihetta voi olla myös se, että se horjuttaisi komentajien ympärille luotua sankarimyyttiä.

Perinteiseen talvisotakuvaukseen liittyy hyvin patrioottinen tapa kertoa sodan tapahtumista. Osaltaan tämä johtuu luultavasti siitä, että talvisodasta kirjoittaneilla henkilöillä on ollut sotilastausta. Toisaalta syitä Suomi-keskeiseen kerrontaan sekä patrioottisuuteen on haettavissa siitä, että kansallinen identiteetti rakentuu koettelemusten ja suurmiesten varaan.³⁸ Talvisota on yksi niistä tapahtumista, joiden varaan suomalaiskansallinen identiteetti rakentuu. Identiteettiä rakennetaan keskinäisen yhtenäisyyden lisäksi myös ulkoisten viholliskuvien kautta.³⁹ Perinteinen talvisotakäsitys ei ainakaan aktiivisesti pyri purkamaan suomalaisten käsitystä venäläisistä ulkoisena vihollisena, mikä osoittaa sen, että vanha viholliskuva määrittää suomalaiskansallista identiteettiä nykyäänkin.

Syy siihen, että kuva jatkosodasta ei ole niin nationalistissävytteinen kuin kuva talvisodasta liittyy sotien erilaisuuteen. Talvisodassa Suomi jäi yksin taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan. Vastassa

³⁵ Leskinen & Juutilainen (toim.) 2005, 4.

³⁶ Laaksonen 2004, 11.

³⁷ Laaksonen 2004, 14, 22–23.

³⁸ Saukkonen 2005, 105.

³⁹ Viholliskuvia käsittelee esim. Marja Vuorinen artikkelissaan 'Herrat, hurrit ja ryssän kätyrit', joka on julkaistu Jukka Pakkasvirran ja Pasi Saukkosen toimittamassa teoksessa *Nationalismit*.

oli suuri vihollinen, joka oli selkeästi omalla aggressiollaan aiheuttanut sodan syttymisen. Jatkosodassa Suomi ei taistellut yksin ja sodan aloittamista ei lukuisista selitysyriyksistä huolimatta pystytty sysäämään Neuvostoliiton harteille samalla tavoin kuin talvisodassa. Ehkä tästä syystä Suomessa oli etenkin 1960- ja 1970-luvuilla pakonomainen tarve löytää selitys sille, miksi Suomi toimi aktiivisena sotatoimien aloittajana vuonna 1941. Jatkosodan aktiivisen käsittelyn vuoksi näkemys talvisodasta sai hiljalleen rauhassa kanonisoitua, kun huomio keskittyi päivänpoliittisesti arempaan jatkosotaan. Tietysti sankaritarinat kytkeytyvät osaltaan myös jatkosodan tapahtumiin, etenkin tarkasteltaessa kesän 1944 suurhyökkäystä, jolloin Suomen armeija onnistui jälleen pysäyttämään ylivoimaisen vihollisen. Nämä taistelut loivat talvisodan tapaan uusia sankaritarinoita. Talvisota on kuitenkin ollut selkeästi eheämpi kokonaisuus verrattuna jatkosotaan, eikä sen aikana tehtyjä ratkaisuja ei ole tarvinnut selitellä samalla tavoin kuin jatkosotaa edeltäneitä tai sen aikaisia poliittisia ja sotilaallisia päätöksiä.

Osittain näistä syistä perinteinen näkemys talvisotaan on säilynyt eheämpänä ja sitä on ryhdytty tarkastelemaan vasta 2000-luvulla aiempaa kriittisemmin. Samankaltaista eheää kuvausta jatkosodan kohdalta ei ole havaittavissa, sillä kerronta ja näkemykset ovat olleet jo vuosikymmenten ajan kritisoinnin alaisia. Toisaalta nuoremman polven historiantutkijat ovat ottaneet käsittelyyn myös aiheita, jotka murtavat perinteistä kuvaa jatkosodasta.⁴⁰ Viimeaikaiseen tarkasteluun on noussut erityisesti suomalaisen sodankäynnin puhtaus, niin talvi- kuin jatkosodan aikana. Puhtaisuuden leimaa ovat viime aikoina heikentäneet tutkimukset sotavankien kohtelusta, ihmisten luovutuksista Saksaan sekä armeijan mahdolliset omien sotilaiden teloitukset. Nämä tiedot yhdistyvät kuitenkin lähes poikkeuksetta osaksi jatkosotaa ja ihmiset haluavat näin säilyttää mielissään perinteisen kuvan talvisodasta, jossa on huomattavasti voimakkaampi kansallissävytteinen leima kuin jatkosotaa koskevassa kerronnassa.

⁴⁰ Esim. Oula Silvennoinen, joka käsittelee Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien välistä yhteistyötä väitöskirjassaan *Salaiset aseveljet*.

2.2. Venäläinen näkemys talvi- ja jatkosotaan

Suomessa sivuutetaan usein lähes tyystin venäläisten näkemys talvisodasta. Välinpitämättömyys saattaa johtua osaltaan siitä, että näkemys talvisodasta oli Neuvostoliitossa hallinnon sanelemaa aina 1980-luvun alkuun saakka.⁴¹ Etenkin talvisotaa on kuitenkin tarpeellista tarkastella venäläisestä ja neuvostoliittolaisesta näkökulmasta, sillä tämä voi tuoda esiin suomalaisessa talvisotakeskustelussa pimentoon jääviä näkökulmia. Vaikka Neuvostoliitossa tai Venäjällä ilmestynyttä kirjallisuutta ei ole juurikaan julkaistu suomeksi, on teoksista silti löydettävissä huomattavia eroavaisuuksia perinteiseen talvisotanäkemykseen sekä uudempaan suomalaiseen talvisotakäsitykseen.

Venäläisen jatkosotanäkemyksen etsiminen ei ole samalla tavalla relevanttia kuin venäläinen talvisotanäkemys, sillä venäläinen näkemys jatkosodan tapahtumiin on huomattavasti hankalampi hahmottaa suomenkielisestä kirjallisuudesta talvisodan tapahtumiin verrattuna. Syynä tähän on se, että jatkosodan aika Venäjän ja Neuvostoliiton historiassa kytkeytyy hyvin voimakkaasti Suuren isänmaalliseen sotaan, jossa Suomea ei käsitellä samalla tavalla erossa muista Saksan rinnalla sotineista maista, kuten talvisotaa koskeneessa kirjallisuudessa. Vaikuttaa jopa siltä, että Suuri isänmaallinen sota vastaa venäläisessä historiakäsityksessä Suomen talvisotaa. Se on venäläisille nationalistisesti latautunut lähimenneisyyden tapahtuma, johon liitetään samanlaista myyttisyyttä kuin Suomessa liitetään talvisotaan. Tapahtumat vaikuttavat menevän kansallisissa historiankirjoituksissa päällekkäin. Siinä missä Suomessa talvisotaan on kajottu historiantutkimuksen piirissä hyvin vähän, on ainakin Suomessa julkaistussa venäläisessä jatkosotaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa havaittavissa sama seikka. Tietysti syy sille miksi suomeksi julkaistu venäläinen tutkimuskirjallisuus on painottunut nimenomaisesti talvisodan tapahtumiin voi johtua myös siitä, että Suomessa ollaan erityisen kiinnostuneita venäläisestä näkökulmasta suomalaisille kansallisesti merkittävään tapahtumaan. Vuonna 2009 julkaistu Timo Vihavaisen ja Andrei Saharovin toimittama teos *Tuntematon talvisota*, jossa on käytetty tutkimusaineistona aiemmin sekä Suomessa että Venäjällä julkaisemattomia salaisia asiakirjoja, on esimerkki suomeksi julkaistusta teoksesta, joka painottuu nimenomaisesti venäläisten näkemys talvisodan tapahtumista.

⁴¹ Vihavainen 2004, 408.

Venäläinen tutkimustraditio koskien niitä sotia, joita Suomessa nimitetään talvi- ja jatkosodaksi on kokenut murroksen viimeisten vuosikymmenten aikana. Talvisota oli pitkään vailla tutkijoiden huomiota, eikä sitä pidetty neuvostoliittolaisten historiantutkijoiden mielestä läheskään yhtä ajankohtaisena aiheena kuin vuosina 1941–1945 käytyä Suurta isänmaallista sotaa.⁴² Syy sille, miksi talvisotaa ei tutkittu Neuvostoliitossa ennen perestroikan aikakautta on T. S. Bušujevan mukaan se, että talvisota oli propaganda-arvoltaan huomattavasti vähäpätöisempi verrattuna vuosien 1941–1945 sotaan. Hän esittää artikkelissaan 'Talvisotaa koskeva venäläinen historiantutkimus', että Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden arviointi talvisodan aikana oli käytännössä mahdotonta, koska ideologiset seikat vaikuttivat tapahtumien tarkastelun objektiivisuuteen. Talvi- ja jatkosota liittyvät voimakkaasti toisiinsa, ja erityisesti jatkosodan aikana Suomea pidettiin Neuvostoliitossa avoimesti fasistiliittouman jäsenenä, mikä olisi luonut varjon myös talvisotatarkastelun päälle. Perestroikan aika toi talvisodan tarkasteluun mukaan kriittisyyttä ja tutkimuslähtökohdat paranivat. Samalla uusi tutkimusaineisto toi mukanaan mahdollisuuksia tarkastella talvisodan tapahtumia. Bušujeva näkee artikkelissaan, että merkittävimmät tutkimuskysymykset liittyen talvisotaan ovat: *sodan päämäärä, vastakkainasettelun luonne* sekä *johtopäätökset*.⁴³ Historiantutkimuksen puuttuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Venäjällä tai Neuvostoliitossa oltaisiin oltu tietämättömiä talvisodan tapahtumista.⁴⁴ Vaikka *venäläinen näkemys* on mahdollista havaita etenkin talvisotaan keskittyttäessä, niin vaikuttaa siltä, että myös venäläisen näkemyksen sisältä on mahdollista erottaa eräänlainen uudenlainen näkemys talvisodan tapahtumiin. Venäjällä katsantokannan muuttuminen tosin johtuu luultavammin suurelta osin nimenomaisesti uudesta lähdeaineistosta sekä objektiivisemmista tutkimuslähtökohdista.

Venäläinen näkemys eroaa ratkaisevasti perinteisestä talvisotapäätelmästä tarkasteltaessa mahdollisuutta välttää talvisodan syttyminen. Esimerkiksi Tampereen yliopiston vuonna 1989 järjestämässä talvisotasymposiumissa venäläiset historiantutkijat käsittelivät Suomen mahdollisuutta suorittaa aluevaihdoiksi Neuvostoliiton kanssa ja välttää tätä kautta sodan syttyminen. Professori Georgi Kumanjov nostaa esille erityisesti suomalaisten haluttomuuden neuvotella aluevaihdoista muistuttaen samalla, että Neuvostoliitto oli valmis tekemään kompromisseja vaatimustensa suhteen. Hän esittää myös, että suomalaiset olivat yllättyneet Neuvostoliiton kohtuullisista vaatimuksista. Esimerkiksi yllättyneistä Kumanjov nosti Suomen

⁴² Vihavainen 2009, 25; Bušujeva 2009, 56.

⁴³ Bušujeva 2009, 56–58.

⁴⁴ Saharov 2009, 10.

hallituksessa sodan aikana istuneen J. K. Paasikiven.⁴⁵ Alueluovutusten tärkeyttä Neuvostoliitolle perusteli samassa symposiumissa myös professori Nikolai Barysnikov, joka esitti, että vaadittujen alueiden luovuttaminen ei olisi heikentänyt Suomen strategista asemaa Karjalan kannaksella tai Suomenlahden saaristossa.⁴⁶ Samalla mainitaan myös, että Neuvostoliiton vaatimukset lievenivät neuvottelujen kuluessa. Alueiden tärkeyttä Barysnikov perustelee erityisesti Leningradin turvallisuudella muistuttaen kuitenkin, että Suomella oli suvereenina valtiona täysi oikeus kieltäytyä neuvottelemasta aluevaihdoksista Neuvostoliiton kanssa. Kieltäytyminen oli kuitenkin hänen mielestään epärealistinen vaihtoehto Leningradin läheisyyden vuoksi.

Venäjän tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsen A. N. Saharov tuo artikkelissaan 'Toinen sota' esille talvisodan merkityksen Neuvostoliiton armeijan kehitykselle. Saharov katsoo, että talvisodan seurauksena Neuvostoliiton armeijan taistelukunto parani huomattavasti ja mahdollisti tulevan sotilaallisen menestymisen.⁴⁷ Venäläisten historioitsijoiden katsotaan yhä edelleen kytkevän talvisotaan johtaneen kehityksen osaksi maailmanpoliittista tilannetta. Suomen 1930-luvulla kasvaneet sotatarvikehankinnat ja puolustuslinjan rakentaminen itärajalta olivat toimenpiteitä, jotka vaativat reagointia Neuvostoliiton taholta.⁴⁸ Venäläiset tutkijat näkevät myös, että Neuvostoliiton lopulliseksi tavoitteeksi talvisodassa muotoutui koko Suomen miehittäminen ja sosialistisen valtion muodostaminen, vaikkakin osa venäläisistä tutkijoista näkee, että valloituspyrkimyksistä ei ole havaittavissa riittävää näyttöä lähdeaineistosta.⁴⁹

Viktor Vladimirov⁵⁰ nostaa sodan syyksi pääasiassa suomalaisten haluttomuuden myöntyä alueluovutuksiin ja esittää, että Stalinin tekemät poliittiset puhdistukset heikensivät Neuvostoarmeijan iskukykyä siinä määrin, että hyökkäys Suomeen ei ollut maan suunnitelmissa. Tukea tälle väitteelle Vladimirov hakee Neuvostoliiton suhteellisen heikosta sotamenestyksestä talvisodassa.⁵¹ Vladimirov nostaa esille myös sen, että Neuvostoliiton halukkuus vuokrata alueita Suomelta ei ollut mitenkään tavatonta, sillä olihan Suomi vuokrannut Britannialle Petsamosta

⁴⁵ Peltola & Vehviläinen (toim.) 1990, 56–57.

⁴⁶ Barysnikov 1990, 63–65.

⁴⁷ Saharov 2009, 10.

⁴⁸ Bušujeva 2009, 57–58.

⁴⁹ Bušujeva 2009, 58–60.

⁵⁰ Viktor Vladimirov toimi Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystössä vuosina 1955–1960, 1970–1971 sekä 1977–1984. Hän toimi mm. KGB:n residenttinä ja ylläpiti suhteita keskeisiin poliittisiin vaikuttajiin, kuten presidentti Kekkoneseen.

⁵¹ Vladimirov 1995, 20–21.

nikkelikonsession.⁵² Neuvostoliiton heikkoa valmistautumista sotaan tukee myös upseereiden ja Neuvostoliiton valtiojohdon väliset keskustelut Kremlissä vuoden 1940 huhtikuussa. Näistä keskusteluista on koottu kirja *Puna-armeija Stalinin tentissä*. Neuvostoupseereiden puheenvuorojen perusteella voidaan todeta, että sodan lopputulos oli enemmänkin seurausta puna-armeijan huonoudesta kuin Suomen armeijan hyvyydestä. Suomalaisten taktikka sodassa ei myöskään kerännyt erityisiä kehuja neuvostoupseereilta, vaan sen todetaan olleen vanhanaikainen, mutta toisaalta jotkut upseerit pyrkivät peittelemään suomalaisten hyvyydellä omaa laihaksi jäänyttä menestystä. Venäläinen käsitys talvisodasta kyseenalaistaa suomalaisen käsityksen siitä, että Neuvostoliitto julisti sodan Suomelle yllättäen. Tätä perustellaan suomalaisten varustautumisella sekä kaapatuilla liikekannallepanoasiakirjoilla.⁵³

Neuvostoliiton sisäasiainkansankomissariaatin (NKVD) tuottamasta asiakirja-aineistosta on havaittavissa tyytymättömyys oman armeijan toimintaan talvisodan aikana. Historiatieteiden tohtori J. L. Djakov on kirjassa *Tuntematon talvisota* julkaistussa artikkelissaan 'Yhteenvetoja Suomen ja Neuvostoliiton asevoimista talvisodassa' havainnut NKVD:n ennen julkaisematonta aineistoa tarkastellessaan, että Neuvostoliiton armeijan toiminta talvisodassa oli heikosti organisoitua.⁵⁴ Toimintaa hättäsivät ennen kaikkea huono valmistautuminen ja välipitämättömyys.⁵⁵ Tämänkaltainen asenne sotatoimiin on mielenkiintoinen, jos huomioidaan, että Neuvostoliitossa tiedostettiin jo 1920-luvulla Suomen haastavuus ja erityispiirteet sotatoimialueena.⁵⁶ Kuitenkin yleinen mielikuva, joka talvisodasta haluttiin välittää, oli oman armeijan urhea ja sankarillinen toiminta ja se, että Suomen armeija sai tukea länsimailta, erityisesti Ruotsilta.⁵⁷ Djakov pyrkii myös osoittamaan, että Neuvostoliitossa oltiin tietoisia Suomen valmistautumisesta jatkosotaan ja, että jatkosodan voidaan nähdä olevan suora seuraus talvisodan tapahtumille.⁵⁸

NKVD:n tuottamasta aineistosta on luettavissa sellaisia seikkoja, joita ei suomalaisessa tutkimuksessa tai muussa talvisotaa koskevassa aineistossa haluta korostaa. Eräs silmiinpistävä seikka on Neuvostosotavankien kohtelu Suomessa. Sotavankeudesta vapautuneiden henkilöiden

⁵² Vladimirov 1995, 110.

⁵³ Esimerkiksi Manninen & Rzesevski (toim.) 1997, 29–30, 58–80, 180–185, 466–469.

⁵⁴ Djakov 2009, 77–81.

⁵⁵ Samaan johtopäätökseen on tultu myös Ohto Mannisen ja Oleg A. Rzesevskin toimittamassa teoksessa *Puna-armeija Stalinin tentissä*.

⁵⁶ Kolodnikova 2009, 87–88.

⁵⁷ Djakov 2009, 69–71, 74, 80.

⁵⁸ Djakov 2009, 84–85.

kertomukset vankeusajasta painottuvat väkivaltaisuuteen, keuhkoon ruokaan sekä ihmisarvoa alentaneeseen nöyryyttämiseen. Kertomusten mukaan sotavankien ravinto koostui pääasiassa veteen sekoitetuista jauhoista, korpuista, pilaantuneesta hevosenlihasta sekä juureksista. Samalla kertomuksista näkyy selkeästi sotavankien halukkuus ilmiäntä niitä henkilöitä, jotka tekivät yhteistyötä suomalaisten kanssa ja paransivat tätä kautta asemaansa vangittuna ollessaan.⁵⁹ Asiakirjoissa olevan tiedon uskottavuutta voidaan pohtia ja kyseenalaistaa, sillä vaikuttaa, että haastatelluilla sotavangeilla on ollut selkeästi tarve korostaa sotavankiajan olojen surkeutta sekä omaa lojaalisuuttaan Neuvostoliitolle. Asiakirjojen uskottavuudesta kertoo osaltaan se, että venäläiset eivätkä neuvostoliittolaiset tutkijat ole ottaneet käsittelyyn vankien kohtelua Suomessa. Mikäli kohtelu olisi ollut kauttaaltaan niin huonoa kuin haastattelujen pohjalta on havaittavissa, niin olisi todennäköistä, että asia olisi noussut esille myös tutkimuskirjallisuudessa. Tietysti vankien kertomukset voivat olla myös värittyneitä yksittäistapauksia, joiden pohjana saattoivat olla suomalaisten ylilyönnit. Kertomuksilla huonosta kohtelusta on voinut olla tavoitteena korostaa myös sitä, että myös vangeiksi jääneet neuvostosotilaat joutuivat kärsimään sodan aikana samalla tavoin kuin rintamalla taistelleet aseveljetkin.

Venäläinen näkemys talvisodasta eroaa huomattavasti suomalaisten perinteisestä käsityksestä. Tämä on ymmärrettävää, koska venäläinen näkemys kertoo siitä, kuinka sodan toinen osapuoli on nähnyt tapahtumat. Venäläinen näkemys ei kuitenkaan ole tutkimuksen kannalta yhtään arvottomampi verrattuna suomalaiseen näkemykseen, vaikka joskus näin väitetäänkin. On epärealistista ajatella, että joku pystyisi nousemaan tapahtumien yläpuolelle ja tarkastelemaan talvi- tai jatkosotaa viileän objektiivisesti, vailla sidonnaisuuksia. Venäläinen tapa kuvata talvisotaa eroaa perinteisestä näkemyksestä siinä mielessä, että esimerkiksi Viktor Vladimirov ei edes yritä tarjota kiistatonta tilanearviota, vaan myöntää, että kuva on saanut vaikutteita neuvostoliittolaisista arkistoista. Samalla hän toteaa, että ulkomaalaisella tekijällä ei ole moraalista oikeutta ottaa kantaa suomalaisten historiaan, eikä hän pyri kertomaan, missä suomalaiset olivat väärässä, vaan ennen kaikkea välittämään vastapuolen näkökulman tapahtumiin.⁶⁰ Vladimirov ottaa lisäksi kriittisesti kantaa Neuvostoliiton Suomelle asettamiin rauhanehtoihin ja Mainilan laukauksiin. Tällaisten seikkojen myöntäminen osoittaa sen, että talvisotaa ei Venäjällä pidetä samanlaisena kansallisen identiteetin osana kuin Suomessa. On tärkeää kuitenkin muistaa, että Venäjällä ei ole aina suhtauduttu talvisodan tapahtumiin yhtä kriittisesti kuin 1980-luvulta alkaen,

⁵⁹ NKVD:n asiakirja-aineisto. Julkaistu teoksessa Vihavainen & Saharov (toim), 490–513. Asiakirjat käännetty suomeksi venäjäksi julkaistuihin alkuperäislähteisiin.

⁶⁰ Vladimirov 1995, 11.

vaan tapahtumien kulkua vääristeltiin johdonmukaisesti Neuvostoliitolle edulliseen suuntaan. Neuvostoliiton näkemys talvisodan tapahtumista säilyi melko muuttumattomana toisen maailmansodan loppumisesta aina 1980-luvun puoliväliin saakka ja tämänkaltainen näkemys sai kannatusta myös erityisesti 1970-luvun Suomessa ja sen taistolaisissa piireissä.⁶¹ Talvi- ja jatkosodan vertailu Suomen ja entisen Neuvostoliiton tai nykyisen Venäjän historiankirjoituksessa tarjoaa paradoksaalisen peilikuvan sotien tapahtumiin. Siinä missä Suomessa talvisotaa pidetään kansakunnan säilymisen kannalta tärkeimpänä sotana, on taas venäläiseen kansallisidentiteettiin rakennettu vastaava kuva toisen maailmansodan aikaan sijoittuneesta Suuresta isänmaallisesta sodasta.

2.3. Uudenlainen näkemys talvi- ja jatkosotaan

Perinteisen suomalaisen sotakäsityksen rinnalle on vähitellen noussut uudenlainen näkemys toisen maailmansodan tapahtumista. Uudenlainen näkemys erottuu perinteisestä tarkastelunäkökulmasta ennen kaikkea siten, että sodan tapahtumiin ja sen aikana tehtyihin valintoihin suhtaudutaan varauksellisesti ja Suomen valtion- ja sodanjohdon tekemiä valintoja uskalletaan kritisoida. Vaikka pro gradu -työssä kuvataan tämänkaltaista näkemystä käsitteellä *uusi näkemys*, on sodan ajan tapahtumiin suhtauduttu kriittisemmin esimerkiksi jo ennen 1980-lukua. Timo Vihavaisen toimittamassa teoksessa *Venäjän kahdet kasvot* esitetään, että erilainen näkemys talvisodan tapahtumiin alkoi näkyä jo 1950- ja 1960-luvuilla kaunokirjallisissa teoksissa sekä muistelmissa. Merkittävimmäksi talvisotakuvan murtajaksi Vihavainen nostaa omassa artikkelissaan J. K. Paasikiven 1950-luvulla julkaistut muistelmat, joissa entinen presidentti suhtautui kriittisesti valtionjohdon valintoihin ennen talvisodan alkamista. Samalla esille nostetaan myös Osmo Jussila, joka 1980-luvun tutkimuksillaan pyrki kumoamaan Neuvostoliitossa talvisodan jälkeen esitettyä kuvaa sodan tapahtumista.⁶²

Entistä kriittisemmän talvisotakeskustelun avaajana on profiloitunut professori Heikki Ylikangas, joka nostaa tutkimuksissaan esille Suomen ja Saksan suhteet talvisodan aikana sekä pohtii sitä, miksi Suomi ei esittänyt koskaan virallista avunpyyntöä sodan ollessa käynnissä. Ylikangas on

⁶¹ Vihavainen 2004, 396–398, 405–410.

⁶² Vihavainen 2004, 396–397, 406–407.

lisäksi esittänyt, että rauhan solmiminen Neuvostoliiton kanssa ei ollut Suomelle välttämätöntä.⁶³ Uudenlaisessa talvisotatarkastelussa huomio ei niinkään kiinnity enää tapahtumiin rintamalla ja joukko-osastojen liikkeisiin, eikä lähtökohdaksi oteta enää automaattisesti sitä, että kaikki sodan aikana tehdyt päätökset olisivat olleet oikeita. Uusi talvisotanäkemyks on lähtenyt myös tarkastelemaan kriittisemmin myyttisiä käsityksiä, kuten talvisodan aikaista yhtenäisyyttä sodan ja valtionjohdossa, avunpyyntöjen torjumista ulkomailta sekä suomalaisten tapaa käydä sotaa puhtaammin ja laillisemmin verrattuna Neuvostoliittoon.⁶⁴

Vaikka perinteinen talvisotakäsitys hallitsee ihmisten näkemyksiä talvisodan ajan tapahtumista, vaikuttaa kuitenkin siltä, että Heikki Ylikankaan herättämälle keskustelulle ja kriittisemmälle suhtautumiselle on kiinnostusta paitsi tutkijayhteisössä niin myös suuren yleisön keskuudessa. Tästä osoituksena ovat viime aikoina käydyt keskustelut, jotka ovat koskeneet erityisesti Suomen toimintaa jatkosodassa ja sitä, kävikö Suomi omaa erillistä sotaa Neuvostoliittoa vastaan. Markku Jokisipilän toteamus suomalaisesta sota-ajan historiankirjoituksesta sopii hyvin tässä pro gradu -työssä esitettyyn talvisotakuvausten kolmijakoon:

”Meillä on kaksi erillistä trendiä: itsenäisyyspäivämuistelu torjuntavoittohehkutuksineen. Toisaalta on olemassa nuoremman polven tutkimukset, jotka eivät ole nielleet kaikkea ihan karvoineen.”⁶⁵

Jälkeenpäin pohdittuna kriittisempi tarkastelu Suomen sotahistoriaan ja erityisesti talvisodan tapahtumiin olisi voinut alkaa jo 1980-luvulla Osmo Jussilan kriittisten tutkimuksien jälkimainingeissa. Vaikka Jussila käsitteli tutkimuksissaan erityisesti Neuvostoliitossa esitettyä vääristynyttä kuvaa talvisodan tapahtumista, niin hän ei kuitenkaan halunnut luultavasti vahvistaa talvisotaan Suomessa liitettyjä myyttejä. Jussilan haluttomuutta vahvistaa myyttejä voidaan perustella hänen historian myytteihin kriittisesti suhtautuvilla teoksillaan, kuten esimerkiksi *Suomen historian suuret myytit*. Kuitenkin Neuvostoliiton romahtamisesta alkanut uusisänmaallisuus oli voimakkaassa nosteessa 1990-luvun alkupuoliskolla ja siirsi kriittisempää sotahistorian tarkastelua eteenpäin. Mielestäni voidaan sanoa, että Heikki Ylikankaan julkaisut ovat tekemässä talvisotakuvaukselle sen, mihin Jussila pyrki 1980-luvulla. Jussilan tutkimukset eivät suoranaisesti käynnistäneet kriittistä suhtautumista talvisodan tapahtumiin, mutta hän

⁶³ Ylikangas 2001b, 202–205. Lasse Laaksonen on käsitellyt talvisodan rauhaa väitöskirjassaan *Todellisuus ja harhat*. Laaksonen tuli tutkimuksessaan siihen tulokseen, että Suomen armeija oli sodan loppuvaiheessa väsynyt ja joukkojen taistelumoraali mureni nopeasti. Laaksonen kuitenkin myös toteaa, että suomalainen sodanjohto teki talvisodan loppuvaiheessa virhearviointeja, joita vähäteltiin suomalaisten sodan jälkeisissä arvioissa.

⁶⁴ Näistä aiheista lisää esim. Ylikangas 1999b; Ylikangas 2001b; Ylikangas 2007b; Jägerskiöld 1976.

⁶⁵ Toni Viljanmaa, ’Mannerheimin tiedot yhä hämärän peitossa’, *Helsingin Sanomat*, 5.10.2008.

kuitenkin huomioi neuvostoliittolaisen myytin ja mahdollisti kriittisemmän tutkimuksen Suomen asemasta toisen maailmansodan maailmanpolitiikassa.

Jatkosotaa käsitelleessä viimeaikaisessa julkisessa keskustelussa sekä historiantutkimuksessa on nostettu esille Suomen ja Saksan välinen yhteistyö toisen maailmansodan aikana. Erityisesti Oula Silvennoisen teos *Salaiset aseveljet* sekä Markku Jokisipilän *Aseveljiä vai liittolaisia?* ovat valottaneet Suomen ja Saksan yhteistoimintaa toisessa maailmansodassa aivan uudella tavalla. Tämä on nostanut esille kysymyksen siitä, tiesikö Suomen sotilaallinen tai poliittinen eliitti joukkotuhonnasta tai muista asioista, joista erityisesti Saksaa on arvosteltu toisessa maailmansodassa. Suomen ja Saksan yhteistyön lisäksi 2000-luvun aikana erityisesti historiantutkijoiden keskuudessa on pohdittu ja väitelty kiivaasti Suomen armeijassa esiintyneistä omien sotilaiden ampumisista ja sotilaskarkuruudesta.

Väitöskirjassaan *Aseveljiä vai liittolaisia?* Markku Jokisipilä syventyy pohtimaan erityisesti niin sanottua Ryti-Ribbentrop-sopimusta, jossa Suomen presidentti Risto Ryti lupasi kesäkuun lopussa 1944, että Suomi ei tule solmimaan erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ilman Saksan suostumusta.⁶⁶ Erityisesti Jokisipilä ottaa kantaa *erillissotateesiin*, jonka Rydin Saksan valtionjohdolle antama lupaus romutti tehokkaasti. Tästä huolimatta vaikuttaa siltä, että teoria Suomen erillisestä sodasta Neuvostoliittoa vastaan on edelleen ajankohtainen erityisesti *perinteistä sotanäkemystä* edustavan historiantutkimuksen piirissä. Jokisipilän teoksen johdannossa oleva alustus *erillissotateesiin* kuvaa hyvin näkemyksen asemaa suomalaisessa historiantutkimuksessa:

”Erillissotateesistä on suomalaisessa historiantutkimuksessa tullut samanlainen historiallinen uskonkappale kuin aikanaan ajopuuteoriasta, jonka mukaan Suomi vuonna 1941 joutui mukaan sotaan täysin omasta tahdostaan riippumatta. Toisin kuin ajopuuteorian, jonka kestättömyyden tutkimus on vuosien saatossa aukottomasti osoittanut, erillissotateesin perusteita ei juurikaan ole yritetty tieteellisen tutkimuksen keinoin vahvistaa tai kumota. Se on saanut jatkaa elämäänsä rauhassa tutkijoiden ja kaikkien muidenkin hyökkäyksiltä, kokipa se kommunismin romahduksen jälkeen 1990-luvulla todellisen renessanssinkin.”⁶⁷

Erillissotateesin lisäksi Jokisipilä nostaa tarkasteluun myös Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnan ja sen esittämisen *torjuntavoittona*. Torjuntavoittonäkemys unohtaa Jokisipilän mielestä sen, että Suomi miehitti jatkosodan aikana laajoja alueita Itä-Karjalasta ja aloitti omalla

⁶⁶ Jokisipilä 2004, 9–10.

⁶⁷ Jokisipilä 2004, 11.

toiminnallaan jatkosodan.⁶⁸ Erillissotateesin tavoin torjuntavoitto on muuttunut vähitellen osaksi nationalistisesti sävytynyttä selviytymistarinaa.

Markku Jokisipilän kriittinen suhtautuminen ja kyseenalaistava ote aiempaan historiantutkimukseen auttavat selkeästi näkemään *perinteisen* ja *uuden sotanäkemyksen* välillä vallitsevan eron. Ennen kaikkea suurin ero ilmenee suhtautumisessa aiempaan tutkimukseen sekä terve kriittisyys kansallisidentiteetin kannalta tärkeään aiheeseen, jonka tarkastelu on juuri kansallisten syiden vuoksi erityisen haastavaa. Jokisipilä kyseenalaistaa nimenomaan Ryti-Ribbentrop-sopimuksen tarpeellisuuden. Hänen mielestään Saksa oli vuonna 1944 heikentynyt niin paljon, että sillä ei todellisuudessa ollut resursseja estää Suomea irtautumasta sodasta. Sopimusta on sotilaallisten tekijöiden lisäksi pyritty perustelevaan mahdollisella leipäviljan loppumisella. Jokisipilä esittää, että Suomella oli viljaa varastossa sen verran, että säännöstelyä hieman tiukentamalla Suomessa olisi selvitty seuraavaan omaan satoon saakka. Hän muistuttaa väitöskirjassaan siitä, että vaikka kesän 1944 tapahtumat olisivat päättyneet Suomen joukkojen vetäytymiseen ei se automaattisesti olisi tarkoittanut Neuvostoliiton armeijan esteetöntä marssia Helsinkiin. Vuosina 1940–1944 Suomenlahdelta Jäämerelle rakennettu Salpa-linja oli varustukseltaan Suomen puolustuslinjoista vahvin. Jokisipilän mielestä Neuvostoliiton armeijan tietoisuus tämän puolustuslinjan olemassaolosta kytkettynä sodan painopisteen siirtymiseen Eurooppaan sai Neuvostoliiton sodanjohdon luopumaan hyökkäyksestä.⁶⁹

Markku Jokisipilän tapaan myös Oula Silvennoinen tarkastelee väitöskirjassaan *Salaiset aseveljet* Suomen ja Saksan välistä yhteistyötä toisen maailmansodan aikana. Erityiseen tarkasteluun Silvennoisen teoksessa nousee molempien maiden turvallisuuspoliisien harjoittama yhteistyö. Silvennoinen tutkii teoksessaan tätä salaista aseveljeyttä, josta ei ole säilynyt virallisia asiakirjoja tai julistuksia, mutta joka on ollut havaittavissa henkilösuhteiden ja epävirallisen yhteistyön kautta. Turvallisuuspoliisien välisen yhteistyön syvyyttä kuvaa hyvin Silvennoisen toteamus siitä, mistä Suomen turvallisuuspoliisi sai tietoja jatkosodan alkamisesta. Tieto sodan aloittamisajankohdasta tuli Suomen turvallisuuspoliisiin tietoon Saksan turvallisuusviranomaisilta suomalaisten viranomaisten sijaan. Pohjois-Suomessa toimineen Suomen turvallisuuspoliisiin sekä Norjan miehittäneiden saksalaisten yhteistyö oli jopa niin tiivistä, että suomalaiset ottivat joissain

⁶⁸ Jokisipilä 2004, 25–26.

⁶⁹ Jokisipilä 2004, 356–357, 366, 422–425.

tapauksissa ohjeita vastaan saksalaisilta kollegoiltaan hanakammin kuin omilta esimiehiltään tai oman hallituksensa edustajilta.⁷⁰

Yhteistyön lisäksi Suomen valtiollisen poliisin toiminnassa oli havaittavissa piirteitä, jotka eivät ainakaan jälkeempään tarkasteltuna tee eroa Suomen ja Saksan turvallisuusviranomaisten toimintaan. Yhdeksi tällaiseksi esimerkiksi voidaan nostaa Suomen valtiollisen poliisin tapa tehdä propagandaa. Yksi propagandan muodoista oli antisemitismi, joka oli ryssävihan ja kommunistivastaisuuden ohella yksi valtiollisen poliisin henkilöstölle tutuista teemoista.⁷¹ Silvennoinen ottaa kirjassaan esille vuonna 1942 sotavankileirille tapahtuneen partisaanihyökkäyksen, jonka seurauksena leirissä olleet vangit ammuttiin ilman oikeudenkäyntiä. Suomalaiset olisivat halunneet, että vangit olisivat saaneet tuomion kapinasta tuomioistuimessa, mutta saksalaiset katsoivat, että leirin elintarvikevaraston hyökkäyksen aikana ryöstäneiden vankien toiminta oli rinnastettavissa kapinaan ja niin toistakymmentä vankia teloitettiin ilman oikeudenkäyntiä.⁷² Suoranaisten teloitusten lisäksi suomalaiset viranomaiset luovuttivat saksalaisille useita satoja henkilöitä, jotka olivat pääasiassa neuvostoliittolaisia sotavankeja. Osa luovutetuista oli lähdeaineistossa merkitty Silvennoisen mukaan juutalaisiksi, joten Saksan turvallisuuspoliisille luovutetut vangit olivat hengenvaarassa. Vankien luovutusten lisäksi Suomen valtiollinen poliisi oli sopinut saksalaisten kollegoidensa kanssa hankalien ulkomaalaisten luovuttamisesta Saksaan.⁷³

Vaikka uudenlainen, ennen kaikkea kriittisempi ja kyseenalaistavampi näkökulma, on tullut osaksi suomalaista sotahistoriantutkimusta, perinteisempi näkemys toiseen maailmansotaan vaikuttaa saavuttaneen sellaisen aseman, että uusien vivahteiden tuominen osaksi sitä on hyvin vaikeaa. Julkisessa keskustelussa ei ole juuri pohdittu Suomen ja Saksan yhteistyötä, tai nostettu esille esimerkiksi Jokisipilän ja Silvennoisen tutkimustuloksia, muuten kuin lyhyinä katsauksina heidän väitöskirjojensa sisältöihin. Aihetta koskevaa keskustelua on haastavaa käynnistää. 12.12.2010 *Helsingin Sanomissa* julkaistiin toimittaja Jaakko Lyytisen kirjoittama kolumni 'Hitlerin vieraana'. Tekstissään Lyytinen käsitteli suomalaisen historiankirjoituksen nationalistista suhtautumista Suomen ja Saksan yhteistyöhön sekä ihmetteli erillissotakäsityksen olemassaoloa, vaikka uudempi

⁷⁰ Silvennoinen 2008, 176–179.

⁷¹ Silvennoinen 2008, 194–195.

⁷² Silvennoinen 2008, 266–275.

⁷³ Silvennoinen 2008, 226, 258.

tutkimus on tämän teorian pystynyt kumoamaan.⁷⁴ Lyytisen kolumni kirvoitti vastineen hyvin arvovaltaiselta taholta. 14.12.2010 *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla julkaistiin entisen pääministerin Paavo Lipposen kirjoitus, jossa hän kritisoi Lyytistä jälkiviisaudesta ja peräänkuuluttaa Lyytisen historian tajua.⁷⁵ Tämä esimerkki osoittaa hyvin sen kuinka hankalaa olemassa olevaan historiakuvaan on tuoda uusia vaikutteita, sillä ne tyrmätään helposti julkisessa keskustelussa.

Uuden sotänäkömyksen tarkoituksena ei ole kaivaa esille kansalliselle historiankirjoitukselle arkoja asioita syyllistämisen vuoksi. Nämä kipeältä tuntuvat seikat halutaan kuitenkin ottaa huomioon tutkimusta tehtäessä. Suomen ja Saksan yhteistyö jatkosodan aikana on yksi kansallisen historiankirjoituksen kipupisteistä. Suomalaista sodankäyntiä ei kuitenkaan voida nähdä yhtään sen puhtaampana tai oikeutetumpana muihin maihin ja kansakuntiin verrattuna. *Perinteisen näkömyksen* mukaan Suomessa olisi toimittu jostain syystä toisin kuin muissa sotaa käyvissä maissa. Tätä uskomusta *uusi näkemys sotahistoriaan* pyrkii problematisoimaan.⁷⁶ Yksi syy Saksan ja Suomen talvi- ja jatkosodan aikaisen epävirallisen sekä virallisen yhteistyön sivuutukseen suomalaisessa historiakuvassa on, että Suomessa on toisen maailmansodan jälkeen samaistuttu voimakkaasti niihin kansakuntiin, jotka taistelivat sodassa Suomen vastapuolella. Pelkona on, että myöntämällä yhteistyö jouduttaisiin samalla käsittelemään Suomen mahdollista vastuuta Saksan tekemiin hirmutekoihin toisen maailmansodan aikana. Samankaltaiseen johtopäätökseen on päätenyt myös Markku Jokisipilä väitöskirjassaan *Aseveljiä vai liittolaisia?*⁷⁷

⁷⁴ Jaakko Lyytinen, 'Hitlerin vierana', *Helsingin Sanomat*, 12.12.2010.

⁷⁵ Paavo Lipponen, 'On historiatonta leimata suomalaiset hitlerläisiksi', *Helsingin Sanomat*, 14.12.2010.

⁷⁶ Esim. Silvennoinen 2008, 329–331, 336.

⁷⁷ Jokisipilä 2004, 28.

3. Katsaus Mannisen ja Ylikankaan tutkimuksiin

Ohto Manninen ja Heikki Ylikangas ovat molemmat arvostettuja suomalaisia historiantutkijoita, jotka ovat tehneet merkittävän akateemisen uran. Ohto Manninen on työskennellyt Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professorin virassa, johon hänet valittiin vuonna 1998. Ennen valintaa sotahistorian professoriksi Manninen on toiminut lukuisaan eri otteeseen Helsingin yliopiston apulaisprofessorina 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla. Hän on ollut Tampereen yliopiston Suomen historian professorina vuosina 1995–1998. Heikki Ylikangas on Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian emeritusprofessori. Hän on toiminut myös Helsingin yliopiston oikeushistorian ja roomalaisen oikeuden professorina sekä Suomen akatemian akatemiaprofessorina.⁷⁸

Molemmat professorit ovat julkaisseet lukuisia tieteellisiä tutkimuksia sekä artikkeleita, jotka käsittelevät Suomen asemaa ja toimintaa toisen maailmansodan ajan maailmanpoliittisessa kentässä. Professoreiden tieteellinen tuotanto ei kuitenkaan ole identtinen. Siinä missä Manninen on työskennellyt suurelta osin Suomen 1900-luvun historian parissa keskittyen erityisesti toisen maailmansodan ajan tapahtumiin, on Ylikangas perehtynyt varhaisempaan aikaan Suomen historiassa sekä oikeushistoriaan. Ylikangas muistetaan tiedeyhteisössä luultavasti parhaiten juuri nuijasotaa käsittelevistä tutkimuksistaan sekä sisällissotaan paneutuvasta teoksestaan *Tie Tampereelle*. Ylikangas on kirjoittanut tutkimusten lisäksi historiallisia näytelmiä, joista esimerkiksi *Tie talvisotaan* käsittelee Suomen valtionjohdon toimintaa talvisodan aikana. Ohto Manninen on puolestaan keskittynyt juuri Suomen historiaan toisen maailmansodan aikana ja on julkaissut lukuisia teoksia, jotka käsittelevät toista maailmansotaa Suomen ja suomalaisten näkökulmasta. Manninen on pyrkinyt avaamaan toimittamissaan teoksissaan *Murhenäytelmän vuorosanat* sekä *Puna-armeija Stalinin tentissä* talvisodan ajan hallituksen keskusteluja sekä Neuvostoliiton johtajien pohdintoja talvisodan jälkeen. Manninen on ollut toimittamassa myös kahta teosta, jotka pohjautuvat arkistolähteisiin sekä myöhemmin löytyneisiin lähteisiin kahden edellä mainitun teoksen tapaan. Teokset *Faktillisesti tämä tarkoittaa antautumista* sekä *Käymme omaa erillistä sotaamme*, ovat teoksia joissa tarkasteluun on otettu paitsi hallitusten iltakoulujen epäviralliset pöytäkirjat, niin myös presidentti Risto Rydin muistiinpanot toisen maailmansodan ajalta. Ne täydentävät tyyliiltään samankaltaisten teosten sarjaa, jota Manninen on ollut mukana toimittamassa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.

⁷⁸ Lisää Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan akateemisesta urakehityksestä ja julkaisuista esim. Ellonen (toim.) 2008.

Ohto Manninen ja Heikki Ylikangas tarjoavat mielenkiintoisen mahdollisuuden vertailla samaa sukupolvea olevien historiantutkijoiden näkemuseroja ja lähteiden käyttöä. Ohto Manninen on syntynyt vuonna 1943 ja Heikki Ylikangas vuonna 1937, joten heillä on ainoastaan kuusi vuotta ikäeroa. Kuitenkin heidän tulkintansa toisen maailmansodan ajan poliittisista tapahtumista eroavat toisistaan hyvin paljon. Siinä missä Manninen edustaa näkemyksineen perinteistä tulkintaa tapahtumista, kuuluu Ylikangas näkemyksineen niihin tutkijoihin, jotka ovat luomassa uudempaa tulkintaa Suomen toiminnasta toisessa maailmansodassa. Ylikankaan tapaan uudempia tulkintoja ovat tehneet esim. Markku Jokisipilä (s. 1972) väitöskirjassaan *Aseveljiä vai liittolaisia?* sekä Oula Silvennoinen (s.1970) väitöskirjassaan *Salaiset aseveljet: Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Merkille pantavaa on kuitenkin se, että Jokisipilä ja Silvennoinen edustavat nuorempaa tutkijasukupolvea kuin Ylikangas, mutta heidän tulkintansa Suomen roolista osana toista maailmansotaa ovat yhteneväisiä Ylikankaan tulkintojen kanssa. Tätä voidaan osaltaan selittää sillä, että Ylikangas on perehtynyt tuon ajan tapahtumiin huomattavasti myöhäisemmässä vaiheessa tutkijauraansa kuin esimerkiksi Ohto Manninen, joka on käytännössä tutkinut koko akateemisen uransa ajan Suomen 1900-luvun sotahistoriaa. Tuoreempi näkökulma toisen maailmansodan sotahistoriantutkimukseen ja se, että Ylikangas on tutkinut myös muita aihealueita kuin 1900-luvun sotahistoriaa voi osaltaan selittää sitä, että Ylikangas eroaa tulkintoissaan oman sukupolvensa tutkijoista.

3.1. Ohto Mannisen toista maailmansotaa käsittelevät tutkimukset

Professori Ohto Manninen on käsitellyt toista maailmansotaa useaan otteeseen tutkimusuransa eri vaiheissa, vaikka suurin osa aiheesta käsittelevistä teoksista on julkaistu sinä aikana, kun Manninen on toiminut Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professorina. Mielestäni on kuitenkin tärkeää tarkastella, onko Mannisen näkemys sodan tapahtumista ja hänen tutkimuksissaan tekemänsä johtopäätökset muuttuneet ajan kuluessa. Olen valinnut tarkastelun kohteeksi Mannisen teoksia ⁷⁹ 1970-, 1990- ja 2000-luvuilta. Paneudun erityisesti Mannisen esittämään argumentaatioon sekä lähteiden käyttöön.

⁷⁹ Tässä pro gradu -työssä on käsitelty tarkemmin Mannisen teoksia: *Toteutumaton valtioliitto, Talvisodan salatut taustat, Stalinin kiusa – Himmlerin täi, Puna-armeija Stalinin tentissä, Murhenäytelmän vuorosanat, Miten Suomi valloitetaan, Faktillisesti tämä tarkoittaa antautumista* sekä artikkeleita 'Päämajan kesä 1944: Stalinin ja Hitlerin välissä', joka on julkaistu teoksessa *Teloitettu totuus*.

Ohto Mannisen vuonna 1977 julkaistu teos *Toteutumaton valtioliitto* käsittelee pääsääntöisesti Suomen ja Ruotsin välisiä suhteita talvisodan jälkeen. Manninen esittelee kirjassaan Suomen ja Ruotsin välille suunniteltua puolustusliittoa, joka olisi taannut Suomen turvallisuuden talvisodan jälkeen. Teoksessa Manninen avaa Suomen suhteita Pohjoismaihin talvisodan aikana ja toteaa, että Suomessa ei luotettu Ruotsin sotilaalliseen apuun talvisodan jälkeen.⁸⁰ Samalla otetaan esille Suomen tyytymättömyys rauhanehtoihin ja valtiojohdon halu tukeutua Saksaan. Vaikka Suomessa ei luotettu Ruotsin sotilaalliseen apuun, tiedusteltiin Ruotsilta kuitenkin apua etukäteen mahdollisen Neuvostoliiton hyökkäyksen sattuessa.⁸¹ Pääpaino teoksessa on selkeästi Neuvostoliiton ja Suomen välisen uuden sodan uhan sekä Suomen sotilaallisen avun tiedustelun käsittelemisessä. Teoksessa talvisodan jälkeinen aika esitetään siten, että Neuvostoliiton tarkoituksena oli edelleenkin valloittaa Suomi. Teoksessa ei mainita edes epäsuorasti Suomen mahdollisia revanssihaluja ja suunnitelmaa Karjalan takaisinvaltaamisesta. Tuoreemmassa talvisotakirjallisuudessa Suomen ankarien rauhanehtojen vuoksi hakema revanssi nousee usein käsittelyn kohteeksi.⁸² *Toteutumaton valtioliitto* päättyy 1970-lukulaiselle suomalaista sotahistoriaa käsittelevälle teokselle tyypillisellä tavalla, sillä teoksen lopussa Manninen nostaa esille *koskiveneteorian*, jonka mukaan Suomi ajautui jatkosotaan vastoin omaa tahtoaan ja olosuhteiden pakosta.⁸³

Vuonna 1994 julkaistussa teoksessa *Talvisodan salatut taustat* Manninen paneutuu selkeästi enemmän Neuvostoliiton sodan- ja valtiojohdon Suomea koskeneisiin suunnitelmiin toisen maailmansodan aikana verrattuna 1970-luvulla ilmestyneeseen *Toteutumaton valtioliitto* teokseen, jossa käsitellään talvi- ja jatkosodan ajan tapahtumia Suomen ylimmän johdon näkökulmasta. *Talvisodan salatut taustat* kertoo suunnitelmien lisäksi Neuvostoliiton joukkojen etenemisestä ja toiminnasta talvisodan aikana. Manninen on dokumentoinut eri joukko-osastojen liikkeitä hyvin tarkasti ja seikkaperäisesti. Teoksen keskittyminen aiempaa enemmän juuri Neuvostoliiton suunnitelmiin ja toimintaan johtuu luultavasti siitä, että Neuvostoliiton romahdettua arkistoihin päästiin helpommin käsiksi ja asiakirjalähteiden saatavuus helpottui huomattavasti. Toisaalta Neuvostoliiton hajoaminen ja sitä edeltänyt perestroika vauhdittivat sotahistorian uuden tulkinnan syntyä Suomessa.⁸⁴ Tämä puolestaan johti siihen, että 1990-luvulla uskallettiin kirjoittaa aiheista,

⁸⁰ Manninen 1977, 9–13.

⁸¹ Manninen 1977, 30–35.

⁸² Ks. Ylikangas 2001b.

⁸³ Manninen 1977, 238–240.

⁸⁴ Vihavainen 2004, 407–409.

joita ei aiemmin ollut tutkittu. Kohonnut kansallistunne vaikutti osaltaan sotahistorian tulkintaan, mikä näkyy mielestäni Mannisen teoksen sisällä vallitsevassa ristiriidassa. Manninen tuo kirjassaan esille Neuvostoliiton sodanjohdon Suomea koskeneet suunnitelmat ja kertoo näiden suunnitelmien kuvastavan Stalinin aikomuksia Suomen suunnalla.⁸⁵ Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Manninen ei koe Neuvostoliittoa vastaan suunnattuja suunnitelmia vihamielisinä samalla tavoin kuin vastaavanlaisia Neuvostoliiton suunnitelmia. Manninen kirjoittaa heti teoksen alussa seuraavalla tavalla:

”Kun Suomen jatkosotaan liittyvää ajopuokeskustelua on vuosien mittaan käyty, on useaan otteeseen muistutettu, että kaikilla yleisesikunnilla on aina kassakaappisuunnitelmia tarvittaessa käyttöön otettavaksi eikä niitä voi käyttää todisteena hyökkäysaikeista. Siis suomalaisten laatimien suunnitelmien ei voi katsoa osoittavan hyökkäysaikeita ennen sodan syttymistä vuonna 1941. Viime aikoina, kun Neuvostoliiton arkistoista on alkanut paljastua hyökkäyssuunnitelmia, jotka tähtäävät koko Suomen valloittamiseen tai koskevat Suomen osa-alueita on toistettu samaa selitystä kassakaappisuunnitelmista. On tosiaan syytä painottaa, että poliittinen ratkaisu on hyökkäyksen edellytys. Toisaalta poliittinen ratkaisu on riippuvainen sotilaallisesta valmiudesta ja tilanteesta: voimasuhdearviosta sekä yleistilanteesta – mm. liittoumista – ja tilanteesta välittömästi valtion omilla rajoilla.”⁸⁶

Yhtäläillä Suomen sodanjohdon suunnitelmat osoittavat tämän argumentoinnin perusteella Suomen sotaisia aikomuksia Neuvostoliiton suunnalla. Kuitenkin teos tarjoaa hyvän yleiskuvan Neuvostoliiton sodanjohdon suunnitelmista toisen maailmansodan aikana, vaikka esimerkiksi Suomen vastaavanlaisia suunnitelmia ei teoksessa käsitelläkään.

Stalinin kiusa – Himmlerin täi on julkaistu vuonna 2002. Tässä teoksessa Ohto Manninen käsittelee Suomen monimutkaista roolia toisessa maailmansodassa ja keskittyy sotatapahtumien kuvauksessa enemmän Neuvostoliiton toimintaan, jättäen Suomen harjoittamat sotatoimet vähemmälle huomiolle. Tässä mielessä näkökulma vastaa hyvin 1990-luvulla julkaistua *Talvisodan salattu tausta* -teosta. Vuonna 2002 ilmestyneen kirjan painotuksissa näkyy mielestäni selkeästi se, että Manninen pyrkii tuomaan esille uusia näkökantoja talvi- ja jatkosodan tapahtumiin, mutta hän toistaa kuitenkin teoksen esipuheessaan jo aiemmissa julkaisuissaan esille noussutta Neuvostoliiton tarvetta valloittaa koko Suomi talvisodan aikana, eikä tyytyä pelkästään turvaamaan Leningradin turvallisuutta.⁸⁷ Manninen ei suostu hyväksymään suoralta kädeltä Neuvostoliiton selitystä siitä, että talvisodan aikana Neuvostoliiton tavoitteena oli ainoastaan lamauttaa Suomen taistelukyky Karjalan kannaksella, vaan pitää tätä enemmänkin

⁸⁵ Manninen 1994, 9–11.

⁸⁶ Manninen 1994, 9.

⁸⁷ Manninen 2002, 1.

jälkiviisautena.⁸⁸ Manninen esittää valloitusaikeiden todisteiksi teoksessaan mm. Dmitri Šostakovitšilta tilatun sävellyksen, joka oli tarkoitus esittää puna-armeijan marssittua Helsinkiin, sekä Terijoen hallituksen Neuvostoliiton kanssa solmimaa sopimusta, jossa ei kuitenkaan puhuttu Suomen liittämistä Neuvostoliittoon.⁸⁹ Mannisen esittämää kahta esimerkkiä voidaan pitää merkkinä Neuvostoliiton valloitusaikeista ja ne nostetaan usein esille, joten Mannisen esimerkit ovat tässä mielessä vastaavia muiden talvisodasta kertovien julkaisujen kanssa. *Stalinin kiusa – Himmlerin täi* käsittelee lisäksi talvisodan myyttisiksi kohonneita piirteitä, mutta keskittyy kuvaamaan myyttejä enemmänkin neuvostoliittolaisesta näkökulmasta jättäen suomalaisen osapuolen keskuudessa vallitsevat myytit huomiotta.⁹⁰ Mannisen teos noudattelee pitkälti aiempien teosten linjoja ollen kuitenkin seikkaperäisempi kuvaus sotatapahtumista ja poliittisesta pelistä talvisodan rauhanneuvotteluissa.

Vuonna 2008 julkaistussa *Miten Suomi valloitetaan* -teoksessa Manninen käsittelee Neuvostoliiton armeijan suunnitelmia, joista osa toteutettiin toisen maailmansodan aikana ja osa jäi ainoastaan teoreettiselle tasolle. Teos vaikuttaa hyvin arkisto-orientoituneelta ja pääpaino siinä on rintamalinjan liikkeissä sekä sotasuunnitelmissa, kuten kirjan nimestäkin voi päätellä. Teoksesta käy ilmi se, että Neuvostoliiton asevoimilla oli olemassa jo 1930-luvulla kattavat suunnitelmat myös muita lännessä sijaitsevia naapureitaan varten.⁹¹ Kirjasta on luettavissa hyvin, että esimerkiksi Stalin suhtautui vähättelevästi armeijan Suomen valloittamiseen ehdottamia resursseja kohtaan.⁹² Mielenkiintoista on, että teoksessa mainitaan Neuvostoliiton armeijan arvioineen, että Suomen armeijassa tulee esiintymään sotatilanteessa sotilaskarkuruutta ja uskoa siihen, että ylivoimaista vihollista ei voitaisi kukistaa.⁹³ Manninen ei kuitenkaan nivo teoksessa sotilaallisia suunnitelmia yhteen Neuvostoliiton poliittiseen päätöksenteon tai ulkopolitiikan kanssa. Hän kuitenkin valaisee jatkosodan jälkeisiä tapahtumia mielenkiintoisella tavalla tuoden tässä vaiheessa mukaan myös poliittiset tekijät. Lokakuussa 1944 Neuvostoliiton armeija oli saanut käskyn ylittää Suomen raja, mutta käsky peruttiin myöhemmin. Vahvistus tällaisen käskyn olemassaololle on saatu Suomen armeijan Ruotsissa sijainneelta radiotiedustelulta. Syy rajanylitykselle olisi ollut Suomen armeijan passiivinen toiminta Pohjois-Suomessa saksalaisten sotilaiden karkottamiseksi.

⁸⁸ Manninen 2002, 15–17.

⁸⁹ Manninen 2002, 25–29, 33–38.

⁹⁰ Manninen 2002, 56–59.

⁹¹ Manninen 2008b, 22–35.

⁹² Manninen 2008b, 29.

⁹³ Manninen 2008b, 37.

Käskyn peruuntumisen syyksi nähdään, että suomalaiset onnistuivat valloittamaan Rovaniemen.⁹⁴ Kirja on kirjoitettu muiden teosten tapaan makrotasolta käsin ja se keskittyy suurelta osin käsittelemään poliittisesti ja sotilaallisesti tärkeitä ratkaisuja.

2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen alussa puhjennut keskustelu Suomen armeijan toiminnasta jatkosodan ollessa lähellä päätöstään kesällä 1944 ei ole saanut Ohto Mannista kirjoittamaan kokonaista julkaisua aiheesta koskien. Sen sijaan hän on ottanut kantaa aiheeseen kirjoittamissaan artikkeleissa sekä mielipidekirjoituksissa. Mannisen vaikutus sekä talvi- että jatkosodasta käytyyn keskusteluun on kuitenkin ollut painoarvoltaan niin suuri, että hänen artikkelinsa, joka on julkaistu kirjassa *Teloitettu totuus*, voidaan katsoa sijoittavan hänet jatkosotaa koskevassa argumentoinnissa selkeästi keskustelussa esitettyjen uusien näkökantojen kritisoijaksi. Artikkelissaan 'Päämajan kesä 1944: Stalinin ja Hitlerin välissä' Manninen paneutuu keskustelua herättäneen kesän 1944 tapahtumiin. Hän tarjoaa tekstissään kuvauksen kesän 1944 rintamatilanteesta makrotasolta käsin ja käsittelee samalla myös Suomen ja Saksan välisiä suhteita kesällä 1944. Manninen esittää tilannekuvauksessaan, että Suomen armeijan ylimmällä johdolla ei ollut kesällä 1944 tarkkaa käsitystä siitä, milloin Neuvostoliitto tulee aloittamaan suurhyökkäyksen Karjalan kannaksella. Hyökkäys ei kuitenkaan tullut sotilasjohdolle täydellisenä yllätyksenä, mutta Neuvostoarmeijan eteneminen yllätti niin sotilasjohdon kuin poliittisenkin johdon Suomessa.⁹⁵ Hyökkäyksen voima sai Suomen ylijohdon pohtimaan entistä tiukempaa tukeutumista Saksaan. Manninen tuo artikkelissaan esille useita valtion- ja sotilasjohdon edustajien puheenvuoroja, jotka heijastelevat sotilaallisesta tilanteesta johtunutta epätoivoa.⁹⁶ Manninen ei ota artikkelissa käsittelyyn keskustelussa erityisesti pinnalla ollutta sotilaskarkuruus- ja kuolemantuomioasiaa, mutta sen sijaan hän käsittelee Saksan armeijan mahdollisuutta aloittaa sotatoimet Suomea vastaan kesällä 1944, tai ainakin mahdollisuutta siihen, että saksalaiset olisivat yrittäneet eliminoida Suomen korkeimman johtajiston.⁹⁷ Manninen käsittelee rintamatapahtumia artikkelissaan hyvin samaan tapaan kuin aiemmissa julkaisuissaan, joten kirjassa *Teloitettu totuus* Mannisen artikkeli toimii johdantona sotilaalliseen ja poliittiseen tilanteeseen kesällä 1944, kun taas muut kirjoittajat ottavat tiukemmin kantaa kirjan julkaisuajankohdan aikaiseen keskusteluun.

⁹⁴ Manninen 2008b, 258–259.

⁹⁵ Manninen 2008b, 15–21.

⁹⁶ Manninen 2008b, 22, 24, 32.

⁹⁷ Manninen 2008b, 44–45.

Ohto Manninen on ollut myös mukana toimittamassa kahta hyvin samantyyppistä teosta, jotka kertovat talvisodan tapahtumista neuvostoliittolaisen sekä suomalaisen valtionjohdon näkökulmasta. Vuonna 1997 julkaistu teos *Puna-armeija Stalinin tentissä* kertoo talvisodan jälkeen Moskovassa pidetystä NKP:n keskuskomitean kokouksesta, joka käsitteli talvisodan ajan kokemuksia. Manninen on toimittanut kirjan yhdessä Oleg A. Ržeševskin kanssa ja teoksen voidaan sanoa olevan puhtaaksikirjoitettu versio kokouksessa tehdyistä pikakirjoitusmuistiinpanoista Mannisen teoksen alkuun kirjoittamaa johdantoa lukuun ottamatta. Mannisen alustuksessa ja teoksessa käsitellyistä pöytäkirjoista käy hyvin ilmi se, että sodan jälkeen käydyssä kokouksessa ei ylistetty suomalaisten sotataitoa, vaan Moskovassa käsiteltiin enemmän puna-armeijan kyvyttömyyttä selviytyä talvisissa olosuhteissa sekä joukkojen huonoa johtamista. Teos tarjoaa hyvän katsauksen sodan kulkuun puna-armeijan näkökulmasta, mutta varsinaiseksi tutkimukseksi sitä ei voi luonnehtia, eivätkä kirjoittajat väitäkään teosta tutkimukseksi. Kyseessä on enemmän katsaus arkistoista löytyviin asiakirjoihin.⁹⁸

Vuonna 2003 ilmestynyt *Murhenäytelmän vuorosanat* on Ohto Mannisen ja Kauko Rumpusen toimittama teos, ja vastaa rakenteeltaan paljolti teosta *Puna-armeija Stalinin tentissä*. Kirja kertoo Suomen hallituksen toiminnasta sodan aikana ja sen lähteenä on käytetty hallituksen keskusteluista pidettyjä pöytäkirjoja. Myös tämä kirja alkaa katsauksella talvisotaan ja lisäksi talvisodan ajan hallituksen henkilöt esitellään. *Murhenäytelmän vuorosanat* kokoaa yhteen hallituksen päätösten takana olleet keskustelut ja tuo esille poliittisten päättäjien roolin sodan kulussa. Useimmiten Suomessa käsitellään ainoastaan sodanjohdon toimintaa talvisodan aikana. Teoksessa askarruttaa kuitenkin se, että pöytäkirjoihin on tehty joitain poistoja, jotta sotaa koskevien päätösten seuraaminen olisi helpompaa.⁹⁹ On toki ymmärrettävää, että pöytäkirjoja on typistetty, ja että yhdessä teoksessa ei voida käsitellä kaikkea aineistoa, mutta samalla herää kysymys siitä, onko teoksesta jätetty pois sellaisia palasia, jotka eivät tukisi teoksen kirjoittajien välittämää kuvaa tapahtumista.

Murhenäytelmän vuorosanat -teokselle voidaan nähdä jatkoa vuonna 2009 ilmestyneessä kirjassa *Faktillisesti tämä tarkoittaa antautumista*, joka käsittelee jatkosodan aikana pidettyjä hallitusten iltakouluja. Kirjan pääasiallisena lähteenä ovat olleet pääministerin sihteerinä eri hallituksissa toimineen V. J. Sukselaisen muistiinpanot. Samaan tapaan kuin muissa vastaavissa Ohto Mannisen

⁹⁸ Manninen & Ržesevski (toim.) 1997.

⁹⁹ Manninen & Rumpunen (toim.) 2003, 7.

ja Kauko Rumpusen toimittamissa teoksissa, myös teoksessa *Faktilisesti tämä tarkoittaa antautumista* alustetaan kirjan pääasiallisena antina olevat muistiinpanot lyhyesti sekä esitellään hallitusten tärkeimmät henkilöt. On mielenkiintoista huomata, että Suomella oli useita hallituksia sodan aikana, vaikka eduskunta istuikin pitkän toimikauden vuoden 1939 syyskuusta aina huhtikuuhun 1945.¹⁰⁰ Vaikka hallituksen iltakoulut olivatkin epämuodollisia tilaisuuksia, tarjoaa vuonna 2009 julkaistu teos erinomaisen tirkistysaukon hallituksen toimintaan, jossa pääasiana ei ollut ainakaan iltakoulujen perusteella sotilaspolitiikka, vaan paino vaikuttaa olleen vähemmän tärkeissä seikoissa, kuten arkipäiväisissä hallintotoimissa sotilaallisten tilanneselostusten sijasta.

Ohto Manninen on julkaissut useita tutkimuksia sekä kirjoja koskien Suomen sotahistoriaa. Mielestäni Mannisen teoksissa on kuitenkin huomionarvoista se, että niissä käytettyä lähdeaineistoa ei ole dokumentoitu erityisen ansiokkaasti. Lähdeviitteiden puutteellisuus koskee erityisesti tässä pro gradu -työssä tarkasteltuja Mannisen tutkimuksia. Lähdeluettelo sekä viittaukset puuttuvat kokonaan esimerkiksi teoksista *Stalinin kiusa – Himmlerin täi, Puna-armeija Stalinin tentissä, Murhenäytelmän vuorosanat* sekä *Faktilisesti tämä tarkoittaa antautumista*. Osittaisen lähdeviitteiden puutteellisuuden teoksissa ymmärtäisi, koska ne eivät ole tieteellisiä tutkimuksia, mutta teokset perustuvat selvästikin lähdeaineistoon, joten viitteiden kirjoittamatta jättäminen vähentää tutkimuksen arvoa ainakin tiedeyhteisön keskuudessa. Erityisesti teos *Stalinin kiusa – Himmlerin täi* kärsii puutteellisista lähdeviitteistä, koska kirjan alaotsikkona on teksti ”Sota-ajan pieni Suomi maailman silmissä ja arkistojen kätköissä”. Teoksessa kuitenkin viitataan aiemmin julkaistuihin artikkeleihin eikä teoksesta löydy lähdeluettelo. Toisaalta lähteet on mahdollista tarkastaa aiemmin julkaistuista artikkeleista, mutta tästä huolimatta niiden olisi hyvä löytyä myös itse teoksesta. Teoksissa *Toteutumaton valtioliitto* sekä *Talvisodan salattu tausta* on molemmissa kattava lähdeluettelo sekä lähdeviitteet. Vuonna 1977 ilmestyneessä teoksessa *Toteutumaton valtioliitto* on käytetty lukuisia sota-ajan merkittäviä päättäjiä käsitteleviä kokoelmia sekä useita 1970-luvulla tehtyjä haastatteluja. Teoksessa on käytetty hyvin kattavasti myös tuon ajan kirjallisuutta, mutta tutkimusaineiston pääpaino on selvästikin arkistolähteiden puolella. Teoksessa *Teloitettu totuus* julkaistu Mannisen kirjoittama artikkeli ’Päämajan kesä 1944: Stalinin ja Hitlerin välissä’ on sen sijaan lähdeviittauksiltaan erinomainen ja erottuu positiivisesti muista tarkastelluista teoksista. Syynä normaalia tarkempaan lähdeviitteistykseen saattaa olla *Teloitettu totuus* -kirjan kantaottava luonne. *Talvisodan salattu tausta* on puolestaan lähdeviittauksiltaan vaatimattomampi teos ja kirjassa käytetty aineisto on lähdeviittauksien

¹⁰⁰ Rumpunen & Manninen (toim.) 2009, 12.

perusteella suurelta osin peräisin Neuvostoliitosta. Vuonna 2009 julkaistu *Miten Suomi valloitetaan* noudattelee viittauksiltaan samaa linjaa *Talvisodan salattu tausta* -teoksen kanssa, sillä myös siinä lähdeviittauksia on käytetty melko vähän, vaikka teos perustuu suurelta osin asiakirjalähteisiin. Teos tarjoaa kuitenkin kattavan lähdeluettelon.

Ohto Mannisen teokset ovat perusteellisia kuvauksia toisen maailmansodan ajan tapahtumista. Vaikka teokset pyrkivätkin olemaan mahdollisimman kattavia, on niissä silti havaittavissa se, että Manninen pyrkii kirjoissaan ymmärtämään erityisesti Suomessa tehtyjä ratkaisuja. Samanlaista ymmärrystä Neuvostoliitossa tehdyille päätöksille ei teoksista löydy, vaikka Manninen keskittyykin kuvaamaan teoksessaan *Miten Suomi valloitetaan* nimenomaan Neuvostoliiton suunnitelmia Suomen suhteen. Tässä teoksessa Manninen pidättäytyy kuitenkin suurelta osin arvostelemasta Neuvostoliiton ratkaisuja. Suomi-keskeisyydestä kertoo hyvin se, että Manninen näkee Suomen ratkaiseen talvisodanaikaisella toiminnallaan koko toisen maailmansodan kulun. Hän esittää, että Saksa ja Neuvostoliitto eivät päätyneet sotimaan samalle puolelle, koska Suomi taipui rauhansopimukseen Neuvostoliiton kanssa.¹⁰¹ Kuitenkin Saksa ja Neuvostoliitto olivat solmineet jo ennen talvisodan alkamista keskinäisen hyökkäämättömyyssopimuksen ja sopineet etupiireistä, joten voidaan sanoa, että Neuvostoliitto ja Saksa olivat hyvin tiiviissä yhteistyössä ja on hyvin Suomi-keskeistä väittää, että Suomen toiminta ratkaisi lopulta toisen maailmansodan kulun. Tarkastelluissa tutkimuksissa ei ollut havaittavissa, että Manninen olisi muuttanut näkemystään sotatapahtumista vuosikymmenten kuluessa. Manninen kuitenkin pystyy tarjoamaan teoksissa hyvän kuvauksen Neuvostoliiton tavoitteista toisessa maailmansodassa Suomen osalta, vaikka tutkimuksissa onkin joissain kohdin ilmauksia, jotka osoittavat, että Manninen ei pidä Suomen toimintaa sodan aikana yhtä arveluttavana kuin Neuvostoliiton toimintaa. Hänen tyyliinsä tehdä tutkimusta lähtee liikkeelle makrotasolta käsin ja tämän vuoksi tutkimukset käsittelevätkin luultavammin yleensä ylintä valtio- tai sotilasjohtoa.

3.2. Heikki Ylikankaan toista maailmansotaa käsittelevät tutkimukset

Heikki Ylikangas on käsitellyt toista maailmansotaa useissa teoksissaan sekä artikkeleissaan. Määrällisesti hän ei yllä julkaisuissa samalle tasolle kuin Ohto Manninen, mutta hän on onnistunut

¹⁰¹ Manninen 2002, 93.

tuomaan tutkimuksissaan esille sellaisia tapahtumia, joita suomalaisessa sotakerronnassa ei ole juuri käsitelty. Ylikankaan tulkinnat aiheuttivat paljon keskustelua viime vuosituhannen vaihteessa sekä viime vuosikymmenen lopussa, joten tutkimusten sisältöä on tarpeellista avata myös tässä pro gradu -työssä. Heikki Ylikangas ei kuitenkaan ole kirjoittanut pelkästään asiapitoisia toista maailmansotaa käsitteleviä julkaisuja, vaan hän on julkaissut esimerkiksi kaksi aiheetta käsittelevää näytelmää: *Tie talvisotaan* ja *Kun Summa petti*. Molemmat näytelmistä on esitetty kansallisteatterissa.¹⁰²

Vuonna 1998 julkaistu *Väkivallasta sanan valtaan* ja vuodelta 2001 oleva Ylikankaan teos *Tulkintani talvisodasta* ovat sisällöltään hyvin toisiaan vastaavia teoksia. *Tulkintani talvisodasta* on syntynyt ensimmäisen teoksen julkaisun myötä nousseen kritiikin vuoksi. Ylikangas puolustautuukin vuoden 2001 kirjassaan opponenttiensa väitteiltä sekä arvostelee häntä kritisoineita tutkijoita pyrkien samalla osoittamaan epäkohtia ja epäjohtonmukaisuuksia heidän tutkimuksissaan ja tulkinnoissaan.¹⁰³ Heikki Ylikangas näkee muiden talvisotaa tutkineiden henkilöiden tapaan, että talvisotaan johtaneet tapahtumat lähtivät käyntiin Saksan ja Neuvostoliiton etupiiriosta päättäneestä Molotov-Ribbentrop-sopimuksesta. Tämän sopimuksen solmimisen jälkeen Saksa suhtautui Suomeen hyvin välinpitämättömästi, eikä huomionnut Suomen avun- ja rauhanvälityspyyntöjä sodan aikana.¹⁰⁴ Kuitenkin Ylikangas pyrkii teoksissaan selvittämään Suomen hallituksen ja erityisesti entisen pääministerin T. M. Kivimäen toimintaa Saksassa talvisodan aikana. Ylikangas tulkitsee, että Suomen ja Saksan epäviralliset suhteet olivat lämpimät jo talvisodan ollessa käynnissä.

Suomen tukeutuminen toisen maailmansodan aikana Saksaan johtui siitä, että Suomen valtionjohto arvioi Saksan selviytyvän voittajana käynnissä olevasta maailmansodasta.¹⁰⁵ Koska valtionjohto uskoi Saksan selviävän voittajana sodasta, Suomi ei pyytänyt apua länsimailta talvisodan aikana. Ylikangas esittää teoksessaan *Tulkintani talvisodasta*, että Suomi ei kuitenkaan, vastoin yleistä luuloa, jäänyt sodassa yksin vaan jättäytyi yksin. Syitä yksinjäätymiselle Ylikangas etsii siitä, että Suomi halusi korjata talvisodassa kärsimänsä alueelliset menetykset edullisemmassa maailmanpoliittisessa tilanteessa. Suomessa haluttiin kuitenkin sisäpoliittisista syistä luoda kuvaa

¹⁰² Tässä pro gradu -työssä tarkemmin Heikki Ylikankaan teoksia: *Väkivallasta sanan valtaan*, *Tulkintani talvisodasta*, *Suomen historian solmukohdat*, *Romahtaako rintama?* sekä *Yhden miehen jatkosota*.

¹⁰³ Ylikangas 2001b, 147–162.

¹⁰⁴ Ylikangas 2001b, 162–176.

¹⁰⁵ Ylikangas 1999b, 315–325; Ylikangas 2001b, 237.

siitä, että maa oli jäänyt ilman länsivaltojen apua avunpyynnöistä huolimatta. Yksinjäämisellä pystyttiin perustelemaan ankaria rauhannehtoja suomalaisille kohtuullisesta sotamenestyksestä huolimatta, vaikka sotaa olisi Ylikankaan löytämän lähdeaineiston mukaan pystytty myös jatkamaan.¹⁰⁶

Heikki Ylikangas huomioi Saksan ja erityisesti Herman Göringin vaikutuksen talvisodan rauhanneuvotteluissa. T. M. Kivimäen rooli Saksassa olikin Ylikankaan mukaan erityisen merkittävä, sillä hän onnistui hankkimaan Saksan tuen Suomelle maailmansodan tulevissa käännteissä.¹⁰⁷ Tätä päätelmää tukee erityisesti valtakunnanmarsalkka Herman Göringin toteamus T. M. Kivimäelle:

”Muistakaa, että teidän on tehtävä rauha millä ehdoin tahansa. Takaan, että kun lyhyen ajan kuluttua lähdemme sotaan Venäjää vastaan, saatte kaiken takaisin korkoineen.”¹⁰⁸

Ylikankaan tulkinnan mukaan Göringin lupaus auttoi Suomen hallitusta päätöksenteossa. Hallitus päätti torjua länsivaltojen tarjoaman avun ja solmia rauhan Neuvostoliiton kanssa, koska hallituksen piirissä nähtiin, että Suomi pystyisi saamaan talvisodan rauhanteossa menetetyt alueet takaisin ainoastaan Saksan avulla. Länsivaltojen avuntarjoajat koettiin hallituksen keskuudessa vaatimattomina, mutta avuntarjouksen poliittista merkitystä ei kuitenkaan väheksytty, päinvastoin, sillä länsivaltojen avuntarjousta oli mahdollista käyttää painostuskeinona rauhanneuvotteluissa.¹⁰⁹ Länsivaltojen apu olisi kuitenkin pakottanut Suomen jatkamaan sotaa ja tässä tilanteessa vaarana oli, että Suomen armeija romahtaisi ulkopuolisesta avusta huolimatta. Pääministeri Risto Rydin lausunto tukee hyvin tätä Ylikankaan tulkintaa:

”Parempi säilyttää armeija taistelukykyisenä ja maa hävitykseltä, niin että edullisien tapahtumien sattuessa olemme siinä kunnossa, että itsekin merkitsemme jotakin. Parempi alkaa maan jälleenvaltaus Viipurista kuin Torniota.”¹¹⁰

Rydin lausunto osoittaa lisäksi sen, että Suomi ei ollut tyytyväinen asemaansa, vaan oli valmis ryhtymään uuteen sotaan.

Heikki Ylikangas käsittelee teoksissaan *Väkivallasta sanan valtaan* sekä *Tulkintani talvisodasta* länsivaltojen avun perimmäistä tarkoitusta sekä tarkastelee muiden Pohjoismaiden roolia

¹⁰⁶ Ylikangas 1999b, 329–335; Ylikangas 2001b, 198, 203.

¹⁰⁷ Ylikangas 2001b, 182–184.

¹⁰⁸ Ylikangas 2001b, 184.

¹⁰⁹ Ylikangas 1999b, 338–345.

¹¹⁰ Ylikangas 2001b, 201.

talvisodassa. Ylikangas on useiden muiden tutkijoiden kanssa samaa mieltä siitä, että Ranskan ja Englannin tarkoituksena oli Suomen auttamisen varjolla miehittää Pohjois-Ruotsissa sijainneet malmikentät, joiden merkitys Saksan sotateollisuudelle oli huomattava. Länsivaltojen tavoitteena oli malmikenttien valtauksen lisäksi sotänäyttämön avaaminen pohjoiseen. Tämä taas olisi heikentänyt huomattavasti Saksan sotilaallista iskukykyä. Länsivaltojen avuntarjouksen tarkoitus tiedostettiin myös Saksassa ja tämän vuoksi Saksalla oli syy painostaa Suomea tekemään Neuvostoliiton kanssa rauha ankarillakin ehdoilla. Ylikangas esittää, että Suomen hallitus oli hyvin tietoinen länsivaltojen tarkoitusperistä.¹¹¹ Hän pyrkii teoksissaan ymmärtämään Ruotsin negatiivista suhtautumista Suomen esittämiin epävirallisiin tiedusteluihin länsivaltojen joukkojen läpikulusta Pohjois-Ruotsin kautta. Ylikankaan mukaan myös Ruotsissa uskottiin Saksan voittoon toisessa maailmansodassa, eivätkä ruotsalaiset halunneet joutua missään tapauksessa sodan häviäjän puolelle.¹¹² Virallista pyyntöä joukkojen läpikulusta Ruotsille ei koskaan esitetty.¹¹³ Mielestäni Ylikangas yhdistää Ruotsissa talvisodan aikana tehdyt ratkaisut osaksi sen hetkistä maailmantilannetta ja muistuttaa, että Ruotsi ei ollut suinkaan muista maista irrallinen toimija toisessa maailmansodassa.

Vuonna 2007 julkaistu Ylikankaan teos *Suomen historian solmukohdat* on tyyliltään samanlainen Suomen historian yleisteos kuin *Väkivallasta sanan valtaan*. Vuonna 2007 ilmestyneessä julkaisussa Ylikangas vertaa kirjaa vuonna 1986 ilmestyneeseen kirjaan *Käännekohtia Suomen historiassa* ja kuvaa 21 vuotta myöhemmin tehtyä teosta ikään kuin päivitykseksi aiemmalle kirjalle.¹¹⁴ Heikki Ylikangas valottaa uusimmassa yleisesityksessään näkemyksiään toisen maailmansodan tapahtumiin. Tulkinnat vastaavat pitkälti muita Ylikankaan 2000-luvulla esittämiä näkemyksiä, mutta esille nousee lisäksi asioita, joita ei ole aiemmissa teoksissa käsitelty. Hän esittää teoksessaan *Suomen historian solmukohdat*, että talvisota muuttui miehityssodaksi vasta sen alkamisen jälkeen. Tätä ennen kyse oli ainoastaan Neuvostoliiton halusta suorittaa aluevaihdoksia Suomen kanssa.¹¹⁵ Ylikangas ottaa talvisodan kohdalla esille lisäksi sen mahdollisuuden, että sota oli seurausta traagisesta väärinkäsityksestä. Perustelua tälle hän hakee talvisodan ajan pääministerin Risto Rydin lausunnosta, jossa Ryti toteaa, että olisi ollut hulluutta alkaa sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Kuitenkin Neuvostoliiton aiomukset tulkittiin Suomessa

¹¹¹ Ylikangas 2001b, 214–215.

¹¹² Ylikangas 1999b, 344–345; Ylikangas 2001b, 222–223.

¹¹³ Ylikangas 2001b, 207.

¹¹⁴ Ylikangas 2007c, 5–6.

¹¹⁵ Ylikangas 2007c, 254–255.

ainoastaan uhitteluksi ja tämän vuoksi vuonna 1939 käydyissä neuvotteluissa Neuvostoliiton vaateista kieltäydyttiin.¹¹⁶ Ylikangas pysyy teoksessaan kannassaan siitä, että talvisota oli jatkosodan perimmäinen syy.¹¹⁷ Jatkosotaa käsitellessään Ylikangas ottaa esille kaoottisen rintamatilanteen kesällä 1944 ja sen seurauksena ilmenneen sotilaskarkuruuden, johon päämajassa suhtauduttiin vakavasti ja ilmiön pelättiin hajottavan koko Suomen armeijan. Samassa yhteydessä Ylikangas käsittelee myös karkureiden ampumisia rintamalla.¹¹⁸ Teos ei kuitenkaan ole pelkkä historian yleisesitys, sillä Ylikangas pyrkii vuorovaikutukseen opponenttiansa kanssa perätessään vaihtoehtoista tulkintaa esimerkiksi sille, miksi T. M. Kivimäen ja Herman Göringin välisen kohtaamisen sisällöstä ei oltu tietoisia Suomessa.¹¹⁹

Vuonna 2007 julkaistu Heikki Ylikankaan teos *Romahtaako rintama?* käynnisti suomalaisten historiantutkijoiden keskuudessa keskustelun siitä, millainen Suomen armeijan tila oli vuoden 1944 kesällä jatkosodan ratkaisevien taistelujen aikana. Kirja nosti esille Suomen armeijaa Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana haitanneen sotilaskarkuruuden sekä karkuruuden seurauksena suoritettuja teloitukset, joilla pyrittiin palauttamaan kuri sekasorron vallassa olleisiin sotilasyksiköihin. Ylikangas ottaa teoksessa käsittelemään yhden Suomen lähihistorian mielenkiintoisimmista tutkimusaiheista ja hän perustelee lähestymistapaansa seuraavasti:

”Nyky päivän ihmiset tahtovat nähdä myös sodan karumman puolen, eivät vain sen kohennettua julkisivua. Tuosta halusta on selkeänä osoituksena viime vuosina käyty keskustelu ns. Huhtiniemen mysteeristä. Varsinaisessa sotahistoriassa yksiköistään eksyneistä, karkureista ja joukkopaoista mainitaan vain ohimennen, toimenpiteistä epäjärjestyksen hillitsemiseksi vielä niukemmin. Valtaosassa tutkimuksia ja suurelle yleisölle tarkoitettuja esityksiä keskitytään pelkkiin taistelukuvauksiin, mieluummin Suomen kannalta positiivisiin, ja jätetään tappiolliset vaiheet syrjemmälle. Tutkijat menettelevät näin ennen muuta kansallispatrioottisista syistä; he haluavat sillä tavoin osoittaa kiitollisuuttaan ja kunnioitustaan veteraaneille. Kansalaiselle se hyvinkin sopii, ei tutkijalle. Tutkijan ei tule tuntea kiitollisuudenvelkaa ketään kohtaa sen enempää kuin esiintyä menneiden tapahtumien kaunistelijana tai tuomarina.”¹²⁰

Ylikangas korostaa kirjassaan erityisesti sitä, että Neuvostoliiton suurhyökkäyksen voimakkuus yllätti Suomen armeijan ja sen seurauksena armeijan yksiköt hajosivat joko tahattomasti tai tahallisesti. Osa metsissä harhailleista sotilaista ei kuitenkaan halunnut enää palata taistelemaan, vaan heidän päämääränä oli tarkoituksellisesti pysyä erossa sotatoimista. Karkuruutta ei nähty Ylikankaan mukaan ainoastaan joitain operaatioita vaarantavana seikkana, vaan sen katsottiin

¹¹⁶ Ylikangas 2007c, 256–259, 264–265.

¹¹⁷ Ylikangas 2007c, 266.

¹¹⁸ Ylikangas 2007c, 287–291.

¹¹⁹ Ylikangas 2007c, 272–273.

¹²⁰ Ylikangas 2007b, 9.

pahimmillaan olevan koko sodan lopputulokseen vaikuttava tekijä.¹²¹ Ylikangas nostaa teoksessaan selkeästi esille sen, että sotilaskarkuruus ei ollut mitenkään vähäinen ongelma Suomen armeijalle jatkosodan ratkaisuvaiheessa. Lähteistä riippuen karkurimäärä on vaihdellut huomattavasti, mutta Ylikangas nostaa esille mahdollisuuden, että jopa 29 000 sotilasta harhaili Karjalan metsissä kesällä 1944, mikä olisi vastannut kolmasosaa Karjalan kannaksella kesällä 1944 taistelleista joukoista.¹²² Näistä miehistä 14 000 oli arvioiden mukaan sellaisia, jotka eivät halunneet enää palata palvelukseen, mutta virallisissa arvioissa luku kaunistui 5000 sotilaaseen. Ylikankaan esittämä oma henkilökohtainen arvio näistä todellisista karkureista asettuu 8000 mieheen.¹²³

Teoksessa *Romahtaako rintama?* Heikki Ylikangas käsittelee karkuruuden seurauksia. Erityisesti kirjassa nousevat esille karkureiden mahdolliset ampumistapaukset ilman oikeudenkäyntiä. Armeijan ylin johto painotti upseereille sitä, että järjestys omissa yksiköissä tuli säilyttää keinolla millä hyvänsä. 20.6.1944 yleisesikunnan päällikkö Erik Heinrichs antoi käskyn, jossa mainitaan, että sotilaskarkurit tulisi palauttaa viime kädessä järjestykseen ankarintakin aseellista pakkokeinoa käyttäen.¹²⁴ Ylikangas tuo esille käskyn ristiriitaisuuden tuolloin voimassa olleen sotilaskarkuruutta koskeneen lain kanssa. Kenttäoikeudet eivät voineet tuomita sotilaskarkuria kuolemaan ennen 4.7.1944 säädettyä lakia.¹²⁵ Ylikangas näkee perimmäisenä syynä lain säätämislle teoksessaan sen, että ilman oikeudenkäyntiä suoritettut suorat teloitukset alkoivat muodostua liian yleisiksi toimenpiteiksi ja vaarana oli, että toiminta riistäytyisi armeijan ylijohdon käsistä. Toiminta oli tämän lisäksi laitonta ja sen ilmitulemista pelättiin, minkä seurauksena armeijan johto sekä kenttäoikeuksien tuomarit vaativat eduskuntaa säätämään sotilaskarkuruudesta ankarampia rangaistuksia määränneen lain.¹²⁶ Ylikankaan huomio kiinnittyy kuitenkin aikaan, jolloin lainsäädäntö ei ollut vielä voimassa, ja jolloin sotilaskarkureita mitä todennäköisimmin ammuttiin. Armeijan kortistojen perusteella teloitettuja oli ainoastaan neljä, mitä Ylikankaan on hyvin vaikea uskoa, jos otetaan huomioon käskyjen ankaruus ja hän onkin päätellyt, että varovaisimmissakin arvioissa ammuttuja sotilaskarkureita oli vähintäänkin 20.¹²⁷ Luku ylittää armeijan ilmoittamat lukemat, sillä virallisesti suoraan ammutuiksi ilmoitettiin 11 sotilasta

¹²¹ Ylikangas 2007b, 104–106.

¹²² Ylikangas 2007b, 107; Kulomaa 1995, 262–267.

¹²³ Ylikangas 2007b, 107.

¹²⁴ Ylikangas 2007b, 130.

¹²⁵ Ylikangas 2007b, 174.

¹²⁶ Ylikangas 2007b, 171–176.

¹²⁷ Ylikangas 2007b, 156–158.

jatkosodan aikana.¹²⁸ Samassa yhteydessä Ylikangas ilmoittaa, että hänen mielestään virallisia lukuja on tarkoituksellisesti pyöristetty alaspäin.

Romahtaako rintama? -teos aiheutti julkaisunsa jälkeen voimakasta keskustelua ja sai aikaan arvosteluryöpyn, niin erilaisten julkaisujen kuin mielipidekirjoitustenkin muodossa. Vuonna 2009 julkaistu *Yhden miehen jatkosota* on Heikki Ylikankaan vastine aiemmin häntä kritisoineille julkaisuille ja teoksen terävin kärki on suunnattu vastaamaan kirjassa *Teloitettu totuus* julkaistuihin artikkeleihin. *Yhden miehen jatkosota* on Ylikankaan puolustuspuheenvuoro, jossa hän pyrkii perustelemaan entistä paremmin *Romahtaako rintama?* -teoksessaan esittämiään argumentteja ja vastaamaan samalla häntä vastaan esitettyyn kritiikkiin, joissain tapauksissa hyvinkin kärkevästi. Vuonna 2009 julkaistu kirja ei ole tutkimus samanlaisessa merkityksessä kuin esimerkiksi *Romahtaako rintama?*, mutta tästä huolimatta Ylikangas tuo kirjassa esille seikkoja, jotka ilmentävät hyvin hänen näkemyksiään historiantutkimukseen yleensä. Hän pyrkii laittamaan kesän 1944 torjuntavoittokerronnan ja sen seurauksena syntyneen myyttisyyden oikeisiin mittasuhteisiin korostaessaan, että on epärealistista ajatella Neuvostoliiton armeijan kompastuneen 150 000 taistelijaan Karjalan kannaksella, kun se samaan aikaan pystyi lyömään Saksan huomattavasti suuremman ja paremmin varustautuneen armeijan.¹²⁹ Ylikangas kuitenkin korostaa, että hän ei halua viedä millään tavalla arvoa ankarasti taistelleita suomalaisilta veteraaneilta, mutta kehottaa samalla pohtimaan asioiden mittasuhteita.

Romahtaako rintama? sekä *Yhden miehen jatkosota* ovat kirjoja, joissa Ylikangas haluaa selkeästi tuoda muutosta jatkosotaa koskevaan keskusteluun ja vallitsevaan historiakuvaan. Siinä hän onnistuu kirjoissaan hyvin, koska aiemmin kuolemanrangaistuksia ja sotilaskarkuruutta käsitteleviä teoksia ei ole huomioitu samalla tavoin kuin Ylikankaan julkaisuja.¹³⁰ Edellinen teos painottuu selvästi enemmän uuden näkemyksen esille tuomiseen ja omien argumenttien perustelemiseen, kun taas jälkimmäisessä teoksessa Ylikangas tuo esille selkeästi enemmän näkemyksensä historiantutkimukseen sekä puolustautuu kritiikkiä vastaan. Molempia teoksia voidaan pitää merkittävinä julkaisuinä historiantutkimuksen kannalta. Teos *Romahtaako rintama?* toi julkiseen keskusteluun ensimmäistä kertaa voimakkaasti sen, että *perinteinen näkemys* Suomen roolista ja toiminnasta toisessa maailmansodassa oli selkeästi muuttumassa. Teos sai julkaisuudessa

¹²⁸ Ylikangas 2007b, 158.

¹²⁹ Ylikangas 2009b, 57–58.

¹³⁰ Aiheita ovat käsitelleet aiemmin esimerkiksi Jukka Kulomaa väitöskirjassaan *Käpykaartiin?* (1995) sekä Jukka Lindstedt väitöskirjassaan *Kuolemaan tuomitut* (1999).

näkyvyyttä varmasti vähintään yhtä paljon kuin Ylikankaan aiemmat tulkinnat talvisodan tapahtumista. *Yhden miehen jatkosota* puolestaan on kirjan muotoon laadittu puolustuspuhe, jossa Ylikangas pyrkii kumoamaan opponenttiansa argumentteja. Tämänkaltaista voimakasta puolustautumista tuskin on aiheen ympärillä aiemmin tapahtunut. Kokonaisen kirjan julkaiseminen puolustuspuheena kertoo siitä, kuinka merkityksellisestä asiaa Suomen lähihistoriasta on käsitelty ja kuinka voimakkaita tunteita se voi myös historiantutkijoiden keskuudessa herättää.

Talvisotaa käsittelevät teokset *Väkivallasta sanan valtaan* sekä *Tulkintani talvisodasta* ovat tarkasti lähdeviitteistetty. Samanlainen systemaattisuus näkyy selkeästi myös kirjoissa *Romahtaako rintama?* sekä *Yhden miehen jatkosota*, vaikkakin jälkimmäisessä teoksessa on paljon myös muiden teosten kommentointia. Tarkka lähdeviitteiden merkintä antaa painoarvoa Ylikankaan näkemyksille, koska lukijan on halutessaan mahdollista tarkistaa Ylikankaan käyttämä aineisto. Toisaalta uudet näkemykset vaativat usein vahvan aineistollisen pohjan, jotta näkemyksiä ei leimattaisi suoralta kädeltä tutkijan esittämäksi spekulatioksi. Talvisotaa koskevassa argumentoinnissaan Heikki Ylikangas tukeutuu Kansallisarkistosta löytyviin talvisodan ajan hallituksessa istuneiden henkilöiden yksityisarkistoihin sekä A. E. Tudeerin¹³¹ muistiinpanoihin valtioneuvoston keskusteluista talvisodan loppuaikoina. Ylikangas on perehtynyt 1980- ja 1990-luvuilla julkaistuun toista maailmansotaa käsittelevään kirjallisuuteen. Erityisesti hän hyödyntää tutkimuksissaan jääkärieversti Ragnar Nordströmin muistelmia sekä T. M. Kivimäen muistelmia. Jatkosotaa koskevassa tutkimuksessaan Ylikangas nojaa voimakkaasti sota-arkiston asiakirjoihin, mutta yhdistelee asiakirja-aineistoa osaksi keräämäänsä muistitietoa, jota hän on saanut haastattelujen sekä yleisöltä saamansa palautteen kautta. Toki Ylikangas nojautuu toista maailmansotaa tutkiessaan myös aiempaan tutkimuskirjallisuuteen, johon perehtyminen on luettavissa teosten lähdeviittauksista. Ylikangas on teoksissaan huomionnut myös sen seikan, että kaikki tutkittavia tapahtumia käsittelevä aineisto ei välttämättä ole enää tutkijoiden saatavilla, koska sodan aikana ja sen jälkeen esimerkiksi kansallisarkiston arkistoaineistoa hävitettiin.¹³²

Professori Heikki Ylikankaan talvisotaa käsittelevistä teoksista *Tulkintani talvisodasta* ja *Väkivallasta sanan valtaan* voidaan havaita, että näkemys Suomen taktiikasta käyttää länsiapua painostuskeinona rauhanneuvotteluissa on hieman muuttunut. Vuonna 1999 julkaistussa teoksessa Ylikangas ihmettelee sitä, miksi Suomi ei käyttänyt rauhanneuvotteluissa länsivaltojen mahdollista

¹³¹ A. E. Tudeer toimi talvisodan aikana pääministeri Risto Rydin sihteerinä ja kirjoitti muistiinpanoja valtioneuvoston kokouksista.

¹³² Ylikangas 2009b, 145–148; Ylikangas 2007c, 293–294.

sotaan liittymistä painostuskeinona Neuvostoliittoa vastaan. Hän esittää samalla ajatuksia siitä, miten uhkavaatimus olisi voitu rauhanneuvottelujen aikana toteuttaa.¹³³ Teoksessa *Tulkintani talvisodasta* Ylikangas kuitenkin esittää teorian siitä, että tätä länsivaltojen avuntarjousta käytettiin hyväksi rauhanneuvotteluissa, ei tosin painostuskeinona Neuvostoliittoa vaan Saksaa kohtaan. Saksa ei Ylikankaan mukaan halunnut, että Suomesta tulisi länsimaiden avun myötä sen vihollinen. Tällä keinolla Suomi sai konkreettisen lupauksen siitä, että rauhanteossa menetetyt alueet tultaisiin saamaan takaisin Saksan voittaessa toisen maailmansodan.¹³⁴ Jatkosotaa käsiteltäessä Ylikankaan näkemykset eivät, joitain yksittäisiä detaljeja lukuun ottamatta, näytä muuttuneen. Tosin joitain yksittäisten tapausten kulkuja Ylikangas on tulkinnut eri tavoin esimerkiksi kirjassa *Yhden miehen jatkosota* kuin *Romahtaako rintama?* -teoksessa. Vaikuttaa siltä, että Ylikankaan saama kritiikki ei ole ainakaan saanut häntä joustamaan perinteisestä tulkinnasta poikkeavista näkemyksistä. Ylikangas edustaa kuitenkin selvästi uudempaa tulkintalinjaa toista maailmansotaa koskevassa keskustelussa ja on pystynyt tulkinnoillaan herättämään huomiota niin tutkijapiireissä kuin niiden ulkopuolellakin.

4. Sotakeskustelu Suomessa 2000-luvulla

Heikki Ylikankaan esittämät näkemykset herättivät keskustelua historiantutkijoiden keskuudessa erityisesti vuosina 2003–2004. Erilaisten tulkintojen vuoksi Helsingin yliopisto järjesti vuoden 2003 marraskuussa suuren talvisotakeskustelun, jossa keskusteltiin Suomen roolista toisessa maailmansodassa ja talvisodan ajan maailmanpolitiikassa. Tutkijoiden välillä vallinneisiin tulkintaeroihin ei kuitenkaan saatu selvyyttä.¹³⁵ Väittelyä on käyty myös lehtien mielipidepalstoilla vuosituuhannen vaihteen molemmin puolin. Keskustelu Suomen asemasta toisessa maailmansodassa taukosi vuoden 2004 jälkeen muutamaksi vuodeksi noustakseen Ylikankaan vuonna 2007 julkaistun *Romahtaako rintama?* -teoksen seurauksena uudelleen lehtien palstoille.

Toista maailmansotaa koskeneessa keskustelussa on selkeästi havaittavissa kaksi erillistä painopistettä. 2000-luvun alkupuolella käyty debatti painottui selvästi enemmän talvisodan

¹³³ Ylikangas 1999b, 309–315.

¹³⁴ Ylikangas 2001b, 242–245.

¹³⁵ Arto Astikainen, 'Talvisodan rauhan syy ei ratkennut väittelyssä', *Helsingin Sanomat* 28.11.2003.

tapahtumien käsittelyyn kun taas vuonna 2007 uudelleen lämmitetty keskustelu paneutuu enemmän jatkosodan tapahtumiin. Myöhemmässä keskustelussa talvisotaa sivutaan ainoastaan silloin kuin väitellään siitä, koulutettiin Suomen armeijassa oletetulta poliittiselta näkökannaltaan vasemmistolaisista miehistöainesta ennen talvisodan päättymistä. On mielenkiintoista huomata, että vaikka keskustelun painopiste muuttuu selkeästi vuosikymmenen kuluessa talvisodan tapahtumista käsittelemään jatkosotaa, pysyvät keskustelun osallistujat pääpiirteittäin samoina. Erityisesti väittelyssä korostuvat Heikki Ylikankaan ja Ohto Mannisen roolit ja heidät voidaankin nähdä edustavan *perinteistä* ja *uudempaa näkökantaa* sotahistoriaan molemmissa keskusteluissa.

Tässä tutkimuksessa toista maailmansotaa koskevaa ajatustenvaihtoa on tarkasteltu erityisesti kolmen aikakauslehden kohdalta. Vuosina 1999–2009 julkaistujen *Historiallisen Aikakauskirjan*, *Kulttuurilehti Kanavan* sekä *Sotilasaikakauslehden* tarkastelu antaa hyvän kuvan siitä kuinka rikasta mielipiteenvaihtoa Suomen sotahistoriantutkimuksesta voi olla. Talvisotaa koskeva keskustelu painottuu selvästi enemmän lehtien mielipidekirjoituksiin ja artikkeleihin, kun taas jatkosotaa koskevan keskustelun erikoisuutena on se, että väittelyä on käyty lehtien lisäksi myös tutkimuksissa. Vuonna 2008 julkaistu *Teloitettu totuus* on suora vastakirja Heikki Ylikankaan *Romahtaako rintama?* -teokselle ja tämän vuoksi on tarpeellista analysoida tätä kirjallista tuotantoa käsiteltäessä jatkosotaa ja sotilaskarkuruutta koskevaa keskustelua. Jatkosotaa ja talvisotaa koskeva ajatustenvaihto niin tutkijoiden kuin muidenkin keskusteluun osallistuneiden välillä eroaa kuitenkin toisistaan, joten on mielekkäämpää tarkastella näitä kahta keskustelua toisistaan erillisinä ja tämän jälkeen vertailla keskustelujen mahdollisia eroja ja yhtäläisyyksiä.

4.1. 2000-luvun alun talvisotakeskuskelu

Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan teoksista on huomattavissa, että he eivät ole talvisodan tapahtumien kulusta samaa mieltä. Näkemuserot eivät kuitenkaan liity varsinaisiin sotatapahtumiin, Suomen sotilasjohtoon tai sotilaallisiin valintoihin, vaan Suomen poliittisen johdon toimintaan talvisodan aikana. Mannisen ja Ylikankaan keskustelussa huomio kiinnittyy erityisesti talvisodan rauhaan sekä rauhansopimuksen taustalla vaikuttaneisiin tekijöihin. Professorit kiistelevät myös siitä, oliko talvisodan päättänyt rauha nimensä mukaisesti *välirauha*, jonka ehtoja Suomi pyrki mahdollisesti muuttamaan myöhemmin sotilaallisilla keinoin, vai

hyväksyttiinkö rauhansopimuksen ehdot sellaisenaan ilman, että halua rauhannehtojen muuttamiseen sotilaallisesti olisi esiintynyt.

Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan keskustelu pohjautuu samojen asioiden ja lähteiden varaan *Historiallisessa Aikakauskirjassa* ja *Sotilasaikakauslehdessä*. Talvisotakeskusteluun osallistui kuitenkin muitakin henkilöitä kuin pelkästään Ylikangas ja Manninen, joten on syytä tarkastella myös muiden keskustelijoiden suhdetta Mannisen ja Ylikankaan esittämiin argumentteihin. Samalla voidaan todeta, että keskustelun sävy on joidenkin talvisotakeskusteluun osallistuneiden keskustelijoiden välillä kireämpi kuin Ylikankaan ja Mannisen. Keskustelujen painotuksissa on huomattava ero *Sotilasaikakauslehden* ja *Historiallisen Aikakauskirjan* välillä. *Kulttuurilehti Kanavassa* käyty mielipiteenvaihto vastaa painotukseltaan enemmän *Historiallisessa Aikakauskirjassa* käytyä debattia, mutta lehden palstoilta on luettavissa myös heijastumia *Sotilasaikakauslehdessä* käydyistä keskustelusta.

Vuosina 2003–2004 *Historiallisessa Aikakauskirjassa* käydyssä talvisotaa koskevassa mielipiteenvaihdossa oli Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan lisäksi myös muita osanottajia. Professori Seikko Eskola ja dosentti Martti Häikiö ottivat kantaa erityisesti Ylikankaan tapaan käyttää lähteitä oman argumentointinsa tukena ja pyrkivät osoittamaan sen, miksi Suomessa ei tavoiteltu Karjalan takaisinvaltaamista heti talvisodan päätyttyä. Mielenkiintoisen talvisotakeskustelusta tekee se, että kukaan muu historiantutkija ei ole ollut tässä tutkimuksessa tarkastelluilla foorumeilla professori Heikki Ylikankaan kanssa samoilla linjoilla talvisodan poliittisista linjanvedoista tai kritisoinut professori Ohto Mannista hänen tulkinnoistaan. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* kirjoittavat keskustelijat eivät jatka debattia samassa mittakaavassa esimerkiksi *Sotilasaikakauslehden* sivuilla tai *Kulttuurilehti Kanavassa*. *Sotilasaikakauslehden* puolelta Ylikankaalle vakiintuu kuitenkin kiistakumppaniksi Sampo Ahto, jolla ei ole tutkijakoulutusta, mutta hän on upseerin virassa toimiessaan perehtynyt Suomen sotahistoriaan. Ahdon ja Ylikankaan keskustelut tarjoavatkin talvisotakeskustelun värikkäimmät mielipiteenvaihdot, joissa keskustelukumppanin persoonan arviointiaakaan ei voida välttää. *Kulttuurilehti Kanava* ei tarjoa samanlaista väylää tarkastella Ylikankaan ja Mannisen mielipiteenvaihtoa talvisodasta, mutta muiden keskustelijoiden osalta se täydentää hyvin talvisotaa koskevaa debattia.

Heikki Ylikankaan *Historiallisessa Aikakauskirjassa* sekä *Sotilasaikakauslehdessä* esittämät näkemykset perustuvat pääosin *Väkivallasta sanan valtaan* ja *Tulkintani talvisodasta* -kirjoissa esitettyihin näkemyksiin. Erityisesti Ylikankaan näkemys Suomen jättäytymisestä talvisodassa Saksan avun varaan ja tulkinta Herman Göringin lupauksesta, että Suomi saa rauhassa menetetyt alueet takaisin myöhemmin, on herättänyt Ohto Mannisen mielenkiinnon. Manninen ei Ylikankaan todisteluista huolimatta hyväksy sitä, että Göringin lupaus olisi tarkoittanut sitä, että Saksa tulisi aloittamaan myöhemmin sodan Neuvostoliittoa vastaan. Manninen vetoaa Ylikankaan argumenttia kumotessaan siihen, että Saksalla ei ollut vielä helmikuussa 1940 konkreettisia suunnitelmia hyökkäyksestä Neuvostoliittoon. Manninen myös kyseenalaistaa sen, olisiko Göring paljastanut Saksan hyökkäyssuunnitelmat suomalaisille, jos sellaisia oli edes olemassa vielä vuoden 1940 alussa.¹³⁶

Ylikankaan ja Mannisen keskustelu tiivistyykin väittelyyn lähteiden merkityksestä ja todistusvoimasta. Ylikangas esittää *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 4/2003 katkelmia talvisodan ajan hallituksen keskusteluista, jotka tukevat hänen näkemystään siitä, että Suomen poliittisessa johdossa oli talvisodan aikana usko siihen, että Saksa selviää voittajana toisesta maailmansodasta. Päätelmissään Ylikangas nojaa erityisesti pääministeri Rydin sihteerin A. E. Tudeerin valtioneuvoston kokouksissa tekemiin muistiinpanoihin, jotka käsittelivät hallituksen keskusteluja talvisodan kriittisinä hetkinä maaliskuussa 1940. Samalla Ylikangas lisäksi ihmettelee sitä, miksi kyseisiä muistiinpanoja ei ole huomioitu Ohto Mannisen ja Kauko Rumpusen toimittamassa kirjassa *Murhenäytelmän vuorosanat*, joka käsittelee talvisodan ajan hallituksen toimintaa. Manninen on kuitenkin Ylikankaan kanssa samaa mieltä siitä, että Tudeerin muistiinpanot olisivat kuuluneet osaksi hänen ja Kauko Rumpusen toimittamaa teosta.¹³⁷

Ohto Manninen ei talvisotakeskustelun missään vaiheessa kyseenalaista A. E. Tudeerin tekemien muistiinpanojen merkitystä. Sen sijaan Manninen pohtii Ragnar Nordströmin *Voitto tai kuolema* nimisenä ilmestyneiden muistelmien arvoa lähdeaineistona. Manninen nostaa esille sen, että Nordströmin ja Saksassa toimineen T. M. Kivimäen muistelmat eroavat toisistaan siinä, että jo vuonna 1965 ilmestyneissä Kivimäen muistelmassa ei mainita Saksan tulevaa hyökkäystä Neuvostoliittoon. Manninen toteakin, että Nordströmin ja Kivimäen muistelmien eroavuus saattaa selittyä sillä, että myöhäisempi tapahtumien kulku olisi vaikuttanut Nordströmin

¹³⁶ Manninen 2004a, 96–97.

¹³⁷ Manninen 2004a, 102–103.

muistelmiin.¹³⁸ Tämä toteamus on oikeutettu, koska muistitiedolle on tyypillistä, että siihen kytkeytyy myöhempiä tapahtumia, eikä tämä tarkoita, että muistelijä yrittäisi maalata tapahtumista tarkoituksella todellisuudesta poikkeavaa kuvaa. Tämä ei kuitenkaan tee Nordströmin muistelmista epäpätevää lähdeaineistoa. Ylikangas ei pidä muistelmissa esiintyvää eroa merkittävänä, vaan toteaa niiden olevan asiallisesti yhtä pitävät.¹³⁹

Dosentti Martti Häikiö kritisoi Ylikangasta erityisesti siitä, että hän ei ole käyttänyt tutkimuksessaan virallisesta päätöksenteosta kertovia papereita, joilla Häikiö tarkoittaa hallituksen ja ulkoministeriön aineistoja.¹⁴⁰ Lisäksi Häikiö ihmettelee sitä, miksi Ylikangas ei ole soveltanut lähdekritiikkiä Ragnar Nordströmin muistelmissa esiintyvään tekstiin sekä sitä, että Ylikangas ei ole ottanut huomioon Nordströmin mahdollisia omia tarkoituseriä ja mieltymyksiä. Seikko Eskola on Häikiön kanssa samaa mieltä siitä, että Ylikangas on joutunut yli- ja alitulkitsemaan lähteitä, jotta hän olisi pystynyt muodostamaan talvisodan tapahtumista sellaisen kokonaisuuden, kun hän tutkimuksissaan esittää.¹⁴¹

Mannisen ja Ylikankaan väittely siitä, mitä Herman Göring tarkoitti sanoessaan, että Suomen on solmittava rauha Neuvostoliiton kanssa hinnalla millä hyvänsä, kytkeytyy laajempaan kysymykseen Suomen valtioneuvoston tukeutumisesta Saksaan, ja siihen voittaako Saksa käynnissä olevan maailmansodan. Erityisesti professorit keskustelevat pääministeri Risto Rydin toteamuksesta, että länsivallat voittaisivat sodan; ”...mutta milloin? Mitä sinä aikana olemme menettäneet?”¹⁴² Ylikangas tulkitsee, että Ryti pitää länsivaltojen voittoa sodassa niin kaukaisena, että Suomen oli sillä hetkellä vallinneessa tilanteessa tukeuduttava Saksaan.¹⁴³ Mannisen mielestä Rydin lauseen lopputoteamus tarkoittaa, että Ryti uskoo länsivaltojen voittoon sodassa ja hän pohtii samalla, mitä Suomi on menettänyt ennen kuin länsivaltojen joukot ehtivät Suomeen auttamaan taistelussa Neuvostoliittoa ja Saksaa vastaan.¹⁴⁴ Suomessa talvi- ja jatkosodan välillä vallinneesta saksalaismyönteisyydestä Ylikangas nostaa esille talvisodan jälkeisen hallituksen ulkoministerin Rolf Wittingin, jonka tarkoituksena oli parantaa Suomen suhteita erityisesti Saksaan. Väitteensä tueksi Ylikangas esittää, että ulkoministerin paikasta kieltäytynyt G. A.

¹³⁸ Manninen 2000, 64; Manninen 2004a, 97–98.

¹³⁹ Ylikangas 2004a, 261–263.

¹⁴⁰ Häikiö 2004, 107.

¹⁴¹ Häikiö 2004, 110; Eskola 2004, 106–107.

¹⁴² Pääministeri Rydin toteamus J. O. Söderhjelmille 12.2.1940 pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa. Manninen & Rumpunen (toim.) 2003, 188.

¹⁴³ Ylikangas 2004b, 248.

¹⁴⁴ Manninen 2004a, 99–100.

Gripenberg tunsu sympatioita Englantia kohtaan, eikä hän muistelmiensa mukaan voinut tästä syystä asettua hänelle tarjottuun tehtävään. Ylikangas huomioi lisäksi uuden hallituksen kokoonpanon, jossa ei ollut yhtään sellaista ministeriä, joka olisi kannattanut avunpyynnön esittämistä Ranskalle ja Englannille.¹⁴⁵ Ylikankaan mielestä Gripenberg olisi antanut näkösuojaa Suomen saksalaismyönteiselle politiikalle. Manninen puolestaan näkee, että Gripenbergin nimityksellä olisi haluttu pitää optiot auki eri mahdollisuuksiin. Manninen myös toteaa vastineessaan Ylikankaalle, että ”Vastuulliset valtiomiehet eivät voineet Suomen silloisessa tilanteessa noudattaa länsimielistä tai saksalaismielistä politiikkaa.”¹⁴⁶

Professori Seikko Eskola on *Historiallisessa Aikakauskirjassa* kirjoittamassaan tekstissä lähes yhtä mieltä Ohto Mannisen kanssa siitä, että talvisodan ajan hallituksen avainministerit Risto Ryti sekä Väinö Tanner eivät voineet uskoa Saksan voittavan toista maailmasotaa. Eskola lähtee kumoamaan Ylikankaan teesiä J. O. Söderhjelmin kokoelmasta löytyvillä asiakirjoilla, joita Ylikangas ei ole käyttänyt omissa tutkimuksissaan. Samalla Eskola vetoaa pääministeri Rydin hyviin henkilökohtaisiin Englannin suhteisiin sekä Rydin haluun tehdä G. A. Gripenbergistä uuden hallituksen ulkoministeri ja perustelee näillä seikoilla sitä, että Suomi ei ollut nojautunut Saksaan vielä talvisodan aikana tai välittömästi sen päättymisen jälkeen.¹⁴⁷

Valtakunnanmarsalkka Herman Göringin rooli nousee talvisotaa koskevassa keskustelussa voimakkaasti esille ja Ylikankaan tulkinta siitä, että Suomi nojautui poliittisesti Saksaan jo talvisodan aikana, tukeutuu pitkälti Göringin rooliin. *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 1/2004 Manninen pyrkii osoittamaan, että ei olisi ollut uskottavaa paljastaa suomalaisille tulevaa Saksan hyökkäystä Neuvostoliittoon ja samalla Manninen kyseenalaistaa Göringin tietämyksen Saksan hyökkäyssuunnitelmista Neuvostoliittoon helmikuussa 1940.¹⁴⁸ Myös professori Mauno Jokipii kyseenalaistaa Ylikankaan tulkinnan Göringin lausunnosta artikkelissaan *Kulttuurilehti Kanavassa* vedoten siihen, että Göringin lausunnosta ei ole säilynyt varsinaista lähdettä.¹⁴⁹ Vastineessaan Jokipiille *Kulttuurilehti Kanavan* numerossa 7/2000 Ylikangas pyrkii perustelemaan sitä, miksi juuri Göring antoi suomalaisille viestin Saksan myöhemmin alkavasta idän sotaretkestä. Göringin roolia viestinviejänä helpotti Ylikankaan mukaan se, että hänellä ei

¹⁴⁵ Ylikangas 2003, 575; Ylikangas 2004b, 247–248.

¹⁴⁶ Manninen 2004b, 249.

¹⁴⁷ Eskola 2004, 103–107.

¹⁴⁸ Manninen 2004a, 96–97.

¹⁴⁹ Jokipii 2000, 373–377.

ollut virallista asemaa Saksan silloisessa hallituksessa ja, että hänellä oli ruotsalaisen vaimonsa kautta yhteyksiä Skandinaviaan.¹⁵⁰ Vastineessaan Ylikangas korostaa myös, että hänen mielestään ei ole merkitystä oliko Herman Göring tietoinen Saksan hyökkäyssuunnitelmista Neuvostoliittoon, vaan suurempi merkitys tulevien tapahtumien kannalta oli sillä, miten Göringin viestiä tulkittiin Suomessa ja minkälainen painoarvo sille annettiin.

Herman Göringin lisäksi myös toinen saksalainen henkilö on keskustelussa eriävien näkemysten kohteena. Saksan armeijan kenraalin Nikolaus von Falkenhorstin rooli Tanskan ja Norjan sotaretken suunnittelijana nousee esille Heikki Ylikankaan teoksessa *Tulkintani talvisodasta*. Vaikka Falkenhorst nimitettiin helmikuussa 1940 valmistelemaan erityisesti Norjan miehittämistä, korostaa Ylikangas teoksessaan, että Falkenhorstia pidettiin nimenomaan ”Suomen-tuntijana” Saksan sotilasjohdon piirissä.¹⁵¹ Falkenhorstia pidettiin asiantuntijana siitä syystä, että hän oli ainoa aktiivipalveluksessa olleista kenraaleista, joka oli ottanut osaa Suomen sisällissodan taisteluihin vuonna 1918.¹⁵² Ylikankaan tulkinnan mukaan Falkenhorstin nimittäminen Tanskan ja Norjan sotaretken johtoon osoittaa Saksan kiinnostuksen Suomen tapahtumiin ja, että Saksan ylin valtionjohto tarvitsi Suomen asioita koskevaa asiantuntemusta, jota Falkenhorst pystyi kokemuksiensa pohjalta tarjoamaan. *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 1/2004 Ohto Manninen kuitenkin huomauttaa Ylikankaalle, että Falkenhorstin nimitys Skandinaviaan suuntautuvan sotaretken johtajaksi ei johtunut siitä, että Falkenhorstillä oli kokemusta Suomen asioista, vaan että hänellä oli tietämystä merikuljetuksen aloitetusta sotatoimesta.¹⁵³ Ylikangas korostaa Manniselle suuntaamassaan vastineessaan, että Falkenhorst kutsuttiin Adolf Hitlerin puheille helmikuussa 1940 nimenomaan ”Suomen-tuntijana”, eikä merisotaretken asiantuntijana.¹⁵⁴ Tämä Ylikankaan huomio Falkenhorstista ei kuitenkaan saa Mannista tarkastamaan näkökantaansa asiaan myöhemmin.

Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvisotaa koskeva mielipiteenvaihto kytkeytyy voimakkaasti tulkintoihin ja lähdeaineiston käyttöön. He eivät kuitenkaan ota keskinäisessä debatisaan sen tarkemmin kantaa talvisodan luonteeseen suomalaisessa historiankirjoituksessa. Sen sijaan talvisotaa ja Suomen armeijan henkilösuhteita tutkimuksissaan käsitellyt Lasse

¹⁵⁰ Ylikangas 2000, 474–475.

¹⁵¹ Ylikangas 2001b, 186–187.

¹⁵² Ylikangas 2001b, 187.

¹⁵³ Manninen 2004a, 97.

¹⁵⁴ Ylikangas 2004b, 244.

Laaksonen käsittelee vuonna 2000 *Kulttuurilehti Kanavassa* ilmestyneessä artikkelissaan talvisodan luonnetta osana suomalaista historiankirjoitusta. Laaksonen nostaa esille talvisodan myyttisyyden ja toteaa talvisodasta tulleen ajan kuluessa suomalaisille pyhä.¹⁵⁵ Laaksonen mielestä kuva armeijan ylimmästä johdosta sekä suomalaisten sotilaiden taisteluvoimasta talvisodan loppuvaiheessa on saavuttanut myyttisyyden piirteet, eikä etenkin armeijan ylimmän johdon negatiivisia piirteitä haluta Laaksonen mukaan nostaa esille. Vaikka Laaksonen ja Ylikankaan näkemykset talvisodan rauhasta eivät täysin kohtaa talvisotakeskustelua tarkasteltaessa, on merkittävää huomata ero siinä, kuinka Laaksonen ja Ylikangas ovat päätyneet omiin tulkintoihinsa talvisodan rauhan syntymisestä. Siinä missä Ylikangas käsittelee Suomen sotilaallista asemaa ulkopoliittisista lähtökohdista käsin, tarkastelee Laaksonen tilannetta nimenomaan rintamalla toimineiden sotilaiden näkökulmasta. Laaksonen muistuttaa artikkelissaan, että tilannekuvat rintamatilanteista eivät välttämättä vastanneet todellisuutta ja huomauttaa samalla, että etenkin päämaja oli vieraantunut monessa suhteessa todellisuudesta.¹⁵⁶ Ylijohdon vieraantuminen rintamatilanteesta kuitenkin osoittaa periaatteessa sen, että sodan ylimmän johdon näkemys mahdollisuudesta jatkaa talvisotaa kevään koittaessa vuonna 1940 ei välttämättä vastannut rintamalla vallinnutta tilannetta, vaikka historiantutkijat näin usein olettavatkin.

Suomen ja Saksan suhteiden laatuun liittyy osaltaan talvisotakeskustelussa esitetty näkemys talvisodan rauhasta ainoastaan välirauhana, jonka aikana Suomi valmistautui valtaamaan takaisin talvisodassa menettäneensä alueet. Ylikankaan tulkinnan mukaan Suomi katsoi voivansa hankkia rauhansopimuksessa menetetyt Karjalan takaisin Saksan avulla, mikä taas oli osasy sille, että Suomi ei pyytänyt länsivalloilta apua talvisodan aikana.¹⁵⁷ Se, että Karjala tulisi palautumaan Suomelle nimenomaan talvisotaa seuraavassa sodassa eikä lopullisessa rauhanteossa oli Ylikankaan mukaan valtioneuvoston tiedossa. Väitettään tukemaan Ylikangas nostaa hallituksen keskustelun 12.3.1940, jolloin pohdittiin sitä, pitäisikö Moskovan rauhansopimuksessa luovutettava alue hävittää. Alue kuitenkin päätettiin jättää hävittämättä, koska uuden sodan alkaessa hävitys koituisi suomalaisten vahingoksi. Erityisesti Ylikangas huomioi ministeri Rainer v. Fieandtin lausunnon, jossa todetaan:

*”Täytyy antaa järjen puhua eikä tunteiden. Mehän toivomme, että tästä tulee vain välirauha ja että pian saamme alueen takaisin...”*¹⁵⁸

¹⁵⁵ Laaksonen 2000b, 16.

¹⁵⁶ Laaksonen 2000b, 18–19.

¹⁵⁷ Ylikangas 2003, 571–572.

¹⁵⁸ Ylikangas 2003, 570.

Ohto Manninen puolestaan tulkitsee puheet välirauhasta niin, että termillä viitataan rauhaan, joka tehtäisiin sitten, kun Saksa olisi voittanut länsivallat. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Manninen ei välirauha-nimityksestä huolimatta usko, Suomessa pohdittiin mahdollista uutta sotaa Neuvostoliittoa vastaan. Manninen kuitenkin myöntää sen, että sodankin mahdollisuus nostettiin esiin. Sodan mahdollisuudella Manninen tarkoittaa pääministeri Rydin toteamusta, että ”...edullisten tapahtumien sattuessa olisimme siinä kunnossa, että itsekkin merkitsemme jotakin...”¹⁵⁹ Professoreiden erimielisyydet liittyvät siis vahvasti siihen, alettiinko Suomessa valmistautua jatkosotaan heti talvisodan päättyttyä vai tuliko jatkosota Suomelle yllätyksenä vasta vuoden 1941 puolivälissä.

Ylikankaan lähteiden käytön lisäksi hänen tulkintansa välirauhasta on saanut Seikko Eskolan sekä Martti Häikiön esittämään omat tulkintansa tapahtumiin. Eskola perustelee talvisodan jälkeisen rauhansopimuksen nimeämistä välirauhaksi jo omana aikanaan sillä, että suomalaiset poliitikot arvelivat toisen maailmansodan päättyvän yleiseen rauhankonferenssiin ensimmäisen maailmansodan tapaan.¹⁶⁰ Tällöin olisi vasta solmittu lopullinen rauhansopimus. Häikiö puolestaan ottaa kirjoituksessaan Eskolaa tiukemman kannan Ylikankaan näkemykseen revanssisodasta. Hän tyrmää kirjoituksessaan Suomen valtiojohdon mahdollisten Karjalanvalloitus suunnitelmien olemassaolon kritisoiden Ylikangasta turhasta spekulatiosta.¹⁶¹ Näin jyrkän näkökannan ottaessaan Häikiö ei ilmeisesti huomioi sitä inhimillistä seikkaa, että Karjalan menetys oli valtava takaisku suomalaisille, joten haaveilu menetetyin maan takaisinsaamisesta, vaikka sotilaallista voimaa käyttämällä, oli ymmärrettävää sekä kansan että hallituksen piirissä. Tosin virallisissa hallituksen pöytäkirjoissa ei välttämättä ole mainintoja tämänkaltaisista haaveista, koska tuskin kukaan ministereistä halusi olla lietsomassa hyökkäystä Neuvostoliittoon edellisen sodan päättyttyä.

Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon ei ollut Ylikankaan mielestä mitenkään yllättävä, koska Adolf Hitler esitti jo omaelämäkertateoksessaan *Mein Kampf*, että saksalaisten tulisi vallata elintilaa idästä.¹⁶² Tässä valossa Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon oli Ylikankaan mielestä ainoastaan ajan kysymys. Ylikankaan näkemyksen mukaan uuden sodan syttyessä Suomi olisi hyökkäävä osapuoli, kun taas Mannisen mielestä Suomen hallitus lähti liikkeelle siitä, että sodan syttymisen syynä olisi

¹⁵⁹ Ylikangas 2001b, 201.

¹⁶⁰ Eskola 2004, 104–105.

¹⁶¹ Häikiö 2004, 109.

¹⁶² Ylikangas 2004b, 246.

Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen.¹⁶³ Ylikankaan mielestä Suomessa ei oltu tyytyväisiä rauhaneehtoihin ja Suomessa oli tuolloin voimakas halu palauttaa talvisotaa edeltänyt raja sotilaallisella voimalla.¹⁶⁴ Manninen puolestaan ei kirjoituksissaan käsittele Suomessa talvisodan jälkeen vallinneita hyökkäyshaluja Neuvostoliittoon samalla tavoin kuin Ylikangas. Talvisotakeskustelua tarkasteltaessa voidaan kuitenkin todeta Mannisen ja Ylikankaan olevan yksimielisiä siitä, että Suomen kannalta huonoin mahdollinen käänne toisessa maailmansodassa olisi ollut se, että maa olisi joutunut taistelemaan sekä Saksaa että Neuvostoliittoa vastaan. Molemmat professorit vaikuttavat pitävän tätä yhtenä mahdollisena vaihtoehtona tapahtumien kulussa, jos poliittiset päättäjät olisivat tehneet toisenlaisia valintoja. Erityisesti Ylikangas pitää Saksan tuloa Suomen vastustajaksi jopa todennäköisenä, mikäli Suomi olisi vastaanottanut apua länsivalloilta.

Historiallisessa Aikakauskirjassa käyty keskustelu on luonteeltaan melko neutraalia, ainakin henkilötasolla, sillä keskusteluun osallistuneet henkilöt kommentoivat pelkästään toistensa argumentointia eivätkä puutu muiden keskusteluun osallistuneiden henkilöiden persoonaan. *Sotilasaikakauslehdessä* käydyssä talvisotakeskustelussa äänenpainot ovat huomattavasti erilaiset. Tämä saattaa johtua siitä, että *Sotilasaikakauslehti* on upseeriliiton jäsenlehti ja siihen kirjoittajat ovat suurelta osin sotilastaustaisia henkilöitä. Talvisota on etenkin sotilaspiireissä varmasti tunteita herättävä tapahtuma. Heikki Ylikankaan tulkinta ei luultavasti juuri näistä syistä ole saanut kovin lämmintä vastaanottoa lehden artikkeleissa ja mielipidekirjoituksissa. Merkillepantavaa on kuitenkin se, että lehdessä useasti kirjoittava eversti Sampo Ahto hyökkää paitsi Ylikankaan näkemysten myös hänen persoonaansa vastaan rinnastaen hänet Joseph Goebbelsiin.¹⁶⁵ Ylikangas ei käytä vastineessaan aivan yhtä rajua rinnastusta, mutta myös hän käsittelee Ahdon persoonaa kirjoituksessaan.¹⁶⁶ Ahdon värikkään kielenkäytön taustalla saattaa toki olla muutakin kuin pelkästään närkästys Ylikankaan tulkinnoista, mutta yksimielisyyden saavuttaminen heidän välillään lienee mahdotonta. Siitä kertoo esimerkiksi Ahdon toteamus eräässä Ylikankaalle osoitetussa kirjoituksessa:

*”Heikki Ylikangas on ihminen, jonka kanssa ainakaan minulta ei hedelmällinen keskustelu onnistu. En pääse edes sille asteelle, että Ylikangas olisi ymmärtänyt tai halunnut ymmärtää, mitä olen tarkoittanut”*¹⁶⁷

¹⁶³ Manninen 2004b, 251–252.

¹⁶⁴ Ylikangas 2004b, 248.

¹⁶⁵ Ahto 1999b, 64.

¹⁶⁶ Ylikangas 1999a, 58–59.

¹⁶⁷ Ahto 2000, 52.

Ahdon ja Ylikankaan vähintäänkin värikkääksi kuvailtava sananvaihto päättyy lopulta vuoden 2001 *Sotilasaikakauslehdessä*, kun Ahto ilmoittaa, että tavallisen kuolevaisen lienee turhaa keskustella yli-ihmisen kanssa.¹⁶⁸ *Kulttuurilehti Kanavassa* Ylikangas puolestaan arvioi Ahdon suhtautuvan eri mieltä oleviin henkilöihin seuraavasti:

”Heille – tarkoitan erityisesti Sampo Ahtoa – eri mieltä oleva on vihollinen, joka täytyy keinoista välittämättä joko tuhota, saattaa antautumaan ja teloittaa kommunistina tai pakottaa luopumaan asemistaan pakenemalla. Muita vaihtoehtoja ei tunnu olevan.”¹⁶⁹

Kuitenkin vaikuttaa siltä, että Ylikankaan ja Ahdon välillä on jotain henkilökohtaisempaa kiistaa kuin pelkät talvisodan tapahtumat, sillä se ei vaikuta olevan ainoa aihe, josta he ovat väitelleet.

Sotilasaikakauslehdessä käydystä talvisotakeskustelusta mielenkiintoisen tekee se, että kukaan keskustelija, Ylikangasta lukuun ottamatta, ei kyseenalaista Ohto Mannisen näkemyksiä. Uskon tämän johtuvan Mannisen arvostuksesta upseeriliiton jäsenlehden lukijakunnassa. Tästä syystä hän voi tarkastella debattia muita keskustelijoita ylempää sekä samalla kertoa lehden lukijoille, miten talvisodan poliittiset päätökset tehtiin. Mannisen korkeampi arvostus sotilaspiireissä johtuu osaltaan siitä, että hän on toiminut Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professorina. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* Manninen on enemmän muiden keskustelijoiden tasolla, eikä toimi pelkästään ulkopuolisena keskustelun seuraajana. Muutenkin talvisotakeskustelussa on selkeästi havaittavissa erilainen sävy *Historiallisen Aikakauskirjan* sekä *Sotilasaikakauslehden* välillä, sillä etenkin *Sotilasaikakauslehteen* kirjoittaneiden henkilöiden kritiikki muita keskustelijoita kohtaan on hyvin suoraa ja joissain kohdin jopa loukkaavaa. Myös Heikki Ylikangas kritisoi melko suoraan keskustelukumppaneitaan ja muutenkin Ylikankaasta saa talvisotakeskustelun sekä hänen teoksensa *Tulkintani talvisodasta* välityksellä sellaisen kuvan, että hän reagoi saamaansa kritiikkiin hyvin voimakkaasti. Ohto Mannisen omaksumaa seuraajan roolia erityisesti *Sotilasaikakauslehdessä* voi verrata Lasse Laaksosen asemaan talvisotadebatissa. Laaksosen asiantuntemus ja tutkimukset talvisodan sotilaallisesta tilanteesta olisivat tarjonneet hänelle oivan mahdollisuuden nostaa esille omat argumenttinsa. Laaksonen kuitenkin on tyytynyt valaisemaan tutkimuksiaan ja mielipiteitään talvisodan tapahtumiin ja sotilaallisiin henkilösuhteisiin *Kulttuurilehti Kanavassa* ilmestyneissä kahdessa artikkelissa sekä *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 4/2005 ilmestyneessä artikkelissa.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Ahto 2001, 49.

¹⁶⁹ Ylikangas 2000, 474.

¹⁷⁰ Laaksosen talvisotaa koskevat artikkelit ovat ilmestyneet *Kulttuurilehti Kanavan* numeroissa 1/2000 sekä 4–5/2000.

Sotilasaikakauslehdessä kirjoittavien sotilastaustaisten henkilöiden sekä *Historiallisessa Aikakauskirjassa* kirjoittaneiden historiantutkijoiden välillä on selvä ero kritiikin antamisessa ja vastaanottamisessa, mutta myös tulkittaessa historiaa ja etenkin sotahistoriaa. Sotilastaustaiset kirjoittajat tuntuvat keskittyvän omissa tulkinnoissaan enemmän operaatiohistoriaan, kun taas poliittinen päätöksenteko jää heidän tulkinnoissaan taustalle. Samalla vaikuttaa siltä, että sotilaat pitivät sodan aikana tehtyjä poliittisia päätöksiä itsestäänselvyyksinä eikä päätösten perusteista tai erilaisista tulkinnoista ole tämän vuoksi tarpeellista keskustella. Historiantutkijat puolestaan keskittyvät tulkinnoissaan enemmän juuri poliittiseen päätöksentekoon kuin varsinaisiin rintamatapahtumiin.

4.2. Viime vuosikymmenen lopun jatkosotadebatti

Talvisota ja tulkinnat sen tapahtumista aiheuttivat keskustelua vuosituhaten alussa. Keskustelu oli vilkkainta vuosina 2003–2004, mutta keskusteluun osallistuneet eivät kaikesta huolimatta pystyneet saavuttamaan konsensusta eri näkemysten kesken. Keskustelu ei kuitenkaan hiipunut täysin, vaan painopiste alkoi vähitellen siirtyä ajallisesti kohti jatkosotaa. Talvisotakeskustelun jälkeen tarkasteluun nousivat Suomen toisen maailmansodan aikana tekemät ihmisluovutukset Saksaan sekä Suomen ja Saksan yhteistyö toisessa maailmansodassa. Suvantovaiheen jälkeen keskustelun avasi uudelleen Heikki Ylikankaan vuonna 2007 julkaisema teos *Romahtaako rintama?* Ylikankaan uusi tutkimus jatkoi väittelyä uudelleen entistä kiivaampana ja kirja johti siihen, että vuotta myöhemmin teoksen sisältöä analysoitiin tarkemmin *Teloitettu totuus* -kirjassa¹⁷¹, jota kutsuttiin suoraksi vastakirjaksi Ylikankaan aiemmalle julkaisulle. Tähän kritiikkiin Ylikangas puolestaan vastasi vuonna 2009 julkaistussa kirjassaan *Yhden miehen jatkosota*, jota kirjoittaja itse luonnehtii vastineeksi edellisvuonna ilmestyneelle joukkovastakirjalle.¹⁷² Jatkosotaa koskeva keskustelu on ollut käynnissä oikeastaan *Romahtaako rintama?* -teoksen julkaisusta saakka, sillä vielä vuoden 2010 *Historiallisen Aikakauskirjan* kolmannen numeron keskustelua -osiossa *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajat ottavat kantaa Ylikankaan esittämiin väitteisiin. Tässä mielessä voidaan katsoa, että jatkosodasta käydylle keskustelulle ei näy välttämättä vielä vuonna 2011 päätöstä.

¹⁷¹ *Teloitettu totuus* -teokseen artikkelien kirjoittamisesta ovat vastanneet: Ohto Manninen, Jukka Kulomaa, Jarmo Nieminen, Jukka Lindstedt, Tapio Nurminen ja Pasi Jaakkonen.

¹⁷² Ylikangas 2009b, 7–17.

On kuitenkin mielenkiintoista huomata, että vaikka jatkosotaa koskevaa keskustelua ei voida nähdä suorana jatkona aiemmin käydylle talvisotakeskustelulle, ovat keskusteluun osallistuneet henkilöt samoja kuin aiemmassakin debatissa. Myös heidän näkemyksensä noudattelevat pääsääntöisesti samaa viitekehystä kuin aiemmassa talvisotakeskustelussa ja jakautuvat perinteistä sotanäkemyksestä ja uudempaa sotanäkemyksestä tukeviin tulkintoihin. Pääasiassa jatkosotaa koskeva keskustelu rakentuu kuitenkin Heikki Ylikankaan tutkimustulosten arvostelun varaan ja yhdeksi vakiintuneeksi kriitikoksi hän itse nimeää juuri Ohto Mannisen.¹⁷³ Jatkosotakeskusteluun osallistuvat henkilöt ovat pääpiirteittäin samoja kuin aiempaan keskusteluun osallistuneet siitä syystä, että Suomessa sotahistoriaan erikoistuneita historiantutkijoita ei ole lukumäärällisesti paljon. Jatkosotaa koskevan keskustelun pohja ei kuitenkaan perustu talvisotakeskustelun tapaan Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan tuotantoon vaan pääasiallisena aineistona, johon keskustelussa viitataan, ovat Jukka Kulomaan Suomen armeijassa esiintynyttä sotilaskarkuruutta käsittelevä väitöskirja *Käpykaartiin? – 1941–1944: sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*, joka julkaistiin vuonna 1995 ja Jukka Lindstedtin vuonna 1999 julkaistu *Kuolemaan tuomitut: kuoleman rangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Heikki Ylikangas sivuaakin näiden kirjojen sisältöä omassa vuonna 2007 ilmestyneessä tutkimuksessaan, joten on tarpeellista käsitellä Kulomaan ja Lindstedtin väitöskirjojen sisältöä analysoitaessa sotakeskustelun jälkimmäistä osiota.

Jukka Kulomaan vuonna 1995 julkaistu väitöskirja *Käpykaartiin?* keskittyy tutkimaan sotilaskarkuruutta Suomen armeijassa erityisesti jatkosodan aikana. Hän keskittyy selvittämään sitä, kuinka paljon karkuruutta esiintyi ja miten se ajallisesti jakaantui, karkuruuden keskeisiä syitä sekä karkuruuden mahdollisia vaikutuksia sotatoimiin. Väitöskirjan pääasiallisena aineistona on käytetty sotatuomioistuinten arkistoja ja Kulomaa korostaa, että sota-arkiston lähdeaineiston runsaus on muodostunut ongelmaksi pikemmin kuin lähdeaineiston puutteellisuus. Samalla hän kuitenkin painottaa, että oikeudenkäyntiasiakirjojen lähdearvo on varsin vaihteleva.¹⁷⁴ Talvisodan karkuruutta analysoidessaan Kulomaa on tullut siihen tulokseen, että talvisodan yksimielisyys näkyi myös siinä, että myöskään sotilaskarkuruutta ei juuri esiintynyt talvisodan aikana, mutta toteaa, että selkeitä ohjeita tapausten tilastointiin ei ollut olemassa vielä jatkosodan alkaessakaan.¹⁷⁵ Tämä voi olla osaltaan selittämässä talvisodan alhaisia sotilaskarkurimääriä.

¹⁷³ Ylikangas 2007a, 37; Ylikangas 2009b, 12, 59–61.

¹⁷⁴ Kulomaa 1995, 13–21.

¹⁷⁵ Kulomaa 1995, 32–33, 37–38.

Jatkosotakeskustelun kannalta Kulomaan väitöskirjan vuoden 1944 sotilaskarkuruutta käsittelevä osuus tarjoaa vertailupohjaa 2000-luvulla käynnistyneeseen debattiin. Samalla Kulomaa käsittelee myös karkuruudesta saatujen rangaistusten muuttumista. Kulomaa esittää teoksensa viimeisessä luvussa, että sotilaskarkuruus ajoittui pääsääntöisesti sodan aktiivisiin jaksoihin: hyökkäysvaiheeseen kesällä 1941 ja vetäytymiseen kesällä 1944, jolloin karkureita ja muuten yksiköstään harhautuneita sotilaita arvioitiin olevan Kannaksella jopa 29 000.¹⁷⁶ Kesän 1944 miehistövaje selittää hyvin sen, miksi armeijan ylempi johto halusi muuttaa sotilaskarkuruudesta säädettyjä rangaistuksia sekä tehdä rangaistusten toimeenpanosta aiempaa ripeämpää. Monipolvinen järjestelmä sekoitti yhteen joukko-osaston, sotilaskarkurin kotipaikan suojeluskuntapiirin, kotialueen kenttäoikeuden sekä lääninvankilat ja järjestelmän saumattomaan toimintaan olisi vaadittu huolellista ohjeiden noudattamista, mikä vallinneessa poikkeustilanteessa harvemmin toteutui. Kulomaa nostaa tutkimuksessaan esille rangaistusten muuttumisen jatkosodan aikana sekä niissä piilleen ongelman. Karkuruudesta saatettiin tuomita vielä vuonna 1942 ainoastaan vapausrangaistukseen. Vasta heinäkuussa 1944 saatettiin voimaan laki, jonka perusteella sotilaskarkuri pystyttiin tuomitsemaan kuolemanrangaistukseen. Tosin uuden lain säätämisen jälkeen karkurit pyrittiin saamaan takaisin rintamalle hyvittämään tekonsa, kuitenkin korostaen sitä, että mikäli teko toistuisi, olisi seurauksena syytteen nostaminen ja kuolemanrangaistuksen uhka myös edeltävästä karkaamisesta.¹⁷⁷

Jukka Kulomaa on väitöskirjassaan *Käpykaartiin?* päätellyt, että karkurimäärät noudattelivat hieman etukäteispainotteisesti tappioiden trendiä.¹⁷⁸ Mahdollinen kuolemanrangaistuksen mahdollisuus ei kuitenkaan saanut armeijaa etsimällä etsimään varoittavia esimerkkejä enempää kuin olisi ollut välttämätöntä, ja Kulomaa onkin viitannut Erik Heinrichsin samansisältöiseen lausuntoon. Kuolemantuomioita jaettiin sotilaskarkureille Kulomaan tutkimusten mukaan yhteensä 76 kertaa, lähes poikkeuksetta tekonsa uusineille henkilöille.¹⁷⁹ Kulomaan väitöskirja tarjoaa hyvän tarkastelukulman sotilaskarkuruuteen Suomen armeijassa koko jatkosodan ajalta. Erityisesti se tarjoaa oivan lähestymisen sota-arkiston aiheeseen tarjoamiin lähteisiin.

Entisen eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen Jukka Lindstedtin oikeustieteen oppialaan kuuluva väitöskirja *Kuolemaan tuomitut* julkaistiin vuonna 1999. Teos tarjoaa kattavan yleisesityksen

¹⁷⁶ Kulomaa 1995, 363.

¹⁷⁷ Kulomaa 1995, 170–171, 203–206, 319–323.

¹⁷⁸ Kulomaa 1995, 268.

¹⁷⁹ Kulomaa 1995, 324–326.

kuolemanrangaistuksen käytöstä Suomen armeijassa kautta historian sekä paneutuu aihetta koskevaan lainsäädäntöön ja sen muutoksiin. Keskeisimpinä tutkimuskysymyksinä Lindstedt kuitenkin pitää esimerkiksi kuolemaan tuomittujen, teloitettujen sekä esimiehen aseenkäyttöoikeuden perusteella ammuttujen lukumäärän selvittämistä ja kuolemanrangaistuksen tavoitteiden toteutumisen arviointia rikoslajeittain.¹⁸⁰ Väitöskirjansa aluksi Lindstedt esittelee kuolemanrangaistuksen käyttöä Suomen asevoimissa ennen itsenäistymistä Ruotsin vallan ajalta lähtien.¹⁸¹ Jatkosotakeskustelun kannalta mielenkiintoista on Lindstedtin huomio vuonna 1919 säädettyyn sotaväen rikoslakiin, jonka perusteella kuolemanrangaistukseen saatettiin tuomita edelleenkin useista eri rikoksista, pääasiassa maanpetturuudesta, vakoilusta tai vihollisen läheisyydessä suoritetusta esimiehen vastustuksesta.¹⁸² Debatin keskipisteessä olleesta sotilaskarkuruudesta oli mahdollista tuomita pääasiallisesti vapausrangaistukseen, mutta mikäli karkuri paetessaan houkutteli myös muita sotilaita pakenemaan, oli hänet mahdollista tuomita kuolemaan.¹⁸³ Tämänkaltainen rangaistuskäytäntö ei siis parhaiten sopinut sotatilanteeseen, jossa vankila ryhdyttiin näkemään rintamaa turvallisempänä paikkana.

Jukka Kulomaan väitöskirjassa *Käpykaartiin?* käy selväksi, että sotilaskarkuruudesta säädetty rangaistukset tulivat kesällä 1944 vallinneessa tilanteessa liian lieviksi. Jukka Lindstedt toteaaikin väitöskirjassaan lainmuutoksesta seuraavasti:

”Lainmuutoksen jälkeen saatettiin kuolemaan tuomita taistelussa tai sellaisen ollessa tulossa pelkuruudesta paennut (71 §), karkaamiseen syyllistynyt (78 §) sekä se, joka syyllistyi karkaamiseen sovittuaan siitä toisen kanssa (79 §). Kaikissa tapauksissa edellytyksenä oli, että teosta oli sotateoimille erittäin haitallinen seuraus taikka että karkuri oli aikaisemminkin karannut tai syyllistynyt sotapelkuruuteen, ’olipa hänet tuomittu aikaisemmasta rikoksestaan rangaistukseen tai ei’.”¹⁸⁴

Vaikka lainsäädäntö muuttui heinäkuun 4. päivänä 1944 suuntaan, jossa kuolemanrangaistus saatettiin langettaa sotilaskarkuruudesta aiempaa helpommin, ei se kuitenkaan tarkoittanut sitä, että Suomen armeijassa ei olisi esiintynyt karkureiden ampumisia ennen heinäkuuta 1944. Armeijan johtoa huolestutti se, että esimiesten suorittamat niskuroivien sotilaiden ampumiset kasvaisivat suuriin mittoihin ilman varsinaista lainvoimaisuutta ja sen vuoksi järkevämmäksi

¹⁸⁰ Lindstedt 1999, 20.

¹⁸¹ Tarkemmin Lindstedt 1999, 38–63.

¹⁸² Lindstedt 1999, 71–73.

¹⁸³ Lindstedt 1999, 138–139.

¹⁸⁴ Lindstedt 1999, 143.

katsottiin, että kuolemanrangaistus oli nimenomaisesti rangaistus, eikä vain päällystön keinovalikoimassa ollut pakkotoimenpide.¹⁸⁵

Väitöskirjassaan *Kuolemaan tuomitut* Jukka Lindstedt valottaa tarkemmin vuonna 1919 säädettyä sotaväen rikoslaissa olevaa kohtaa esimiehen aseenkäyttöoikeudesta, jonka nojalla on katsottu surmatun useita sotilaskarkureita. Laissa säännellyissä tilanteissa esimiehellä oli valtuudet tarpeen vaatiessa jopa surmata alaisensa, mikäli käskynalainen esimerkiksi pakeni taistelusta tai tuotti vaaraa joukon järjestykselle tai yleiselle turvallisuudelle.¹⁸⁶ Lindstedtin näkemyksen mukaan aseenkäyttöoikeuden soveltamiselle ei ollut juurikaan tarvetta Suomen armeijassa ennen kesän 1944 ratkaisevia taisteluita. Samassa yhteydessä hän tuo esille sen, että periaatteessa aseenkäyttöoikeuden toteuttaminen ei ollut pelkästään upseerin omassa harkinnassa, vaan upseerin edellytettiin pitävän järjestystä yllä joukoissaan, vaikka sitten aseenkäyttöoikeuden nojalla.¹⁸⁷ Lindstedt antaa tutkimuksessaan useita esimerkkejä aseenkäyttöoikeudesta, mutta huomauttaa samalla siitä, että viitteet kahdenkymmenen sotilaskarkurin teloituksesta kesäkuun lopulla olivat perättömiä ja tällaisen tiedon levittämisen tarkoituksena oli pelotella miehistöä ja tuoda heidän tietoonsa mahdolliset karkaamisesta aiheutuvat seuraukset.¹⁸⁸

Jukka Lindstedtin väitöskirja perustuu sota-arkistossa säilytettäviin kenttäoikeuksien tuomioluetteloihin sekä kenttäoikeuksien toiseen tuomioluetteloiden sarjaan, jota säilytetään Tilastokeskuksen arkistossa, ja niiden keskinäiseen vertailuun.¹⁸⁹ Tutkimus nojaa muutenkin vahvasti asiakirja-aineistoon ja Lindstedtin selvityksen perusteella vaikuttaa siltä, että mitään tarkkaa lukumäärää kaikista toisen maailmansodan aikana Suomen armeijassa teloitetuista ei voida asiakirjojen perusteella sanoa.¹⁹⁰ Lindstedt on väitöskirjassaan kuitenkin yhtä mieltä Jukka Kuloman kanssa siitä, että kesällä 1944 teloitettiin 46 sotilaskarkuria.¹⁹¹ Yleisesti Lindstedt arvioi kuolemaan tuomittujen oikeusturvan lähtökohtaisesti hyväksi, vaikka kaikissa tapauksissa syytetyn oikeusturva ei ollutkaan täysin aukoton. Kuitenkin Lindstedtin arvion mukaan syytetyt tuomittiin riippumattomissa tuomioistuimissa.¹⁹² Väitöskirja tarjoaa oivan kuvauksen kuolemanrangaistuksen

¹⁸⁵ Lindstedt 1999, 140–141. Lisää paineista muuttaa lainsäädäntöä esim. Ylikangas 2007b, 171–192.

¹⁸⁶ Lindstedt 1999, 552.

¹⁸⁷ Lindstedt 1999, 556–560.

¹⁸⁸ Lindstedt 1999, 483, 486–487. Kahdenkymmenen miehen teloitusta huhuna pidetään myös teoksessa Kulomaa 1995, 316. Toisenlainen näkemys tapahtumaan esitetty teoksessa Ylikangas 2007b, 158–160.

¹⁸⁹ Lindstedt 1999, 192, 194–195.

¹⁹⁰ Lindstedt 1999, 187–191.

¹⁹¹ Lindstedt 1999, 191.

¹⁹² Lindstedt 1999, 445–447, 657.

käytöstä Suomen armeijassa, eikä Lindstedtin tutkimus rajoitu pelkästään sotilaskarkuruuden rangaistusten tutkimiseen. Samalla hän vertaa Suomen armeijan rangaistuskäytäntöä muiden sotaa käyneiden maiden rangaistuskäytäntöihin, mikä tuo tutkimukseen myös kansainvälistä ulottuvuutta.¹⁹³ Vaikka väitöskirja onkin tehty oikeustieteellisen tutkimuksen lähtökohdista käsin, on se kuitenkin niin kattava, että nojautuminen siinä esitettyihin johtopäätöksiin jatkosotaa koskevassa keskustelussa on hyvin perusteltua.

Jatkosotakeskustelussa ja talvisotakeskustelussa on joitakin samankaltaisuuksia. Keskusteluja käydään samoilla foorumeilla ja keskustelijat ovat pysyneet pääpiirteittäin samoina, vaikka painopiste on siirtynyt ajallisesti eteenpäin. Jatkosotaa koskevasta keskustelusta merkittävin osa on käyty teoksissa *Teloitettu totuus* sekä *Yhden miehen jatkosota*, mutta näissä teoksissa esitetyt argumentit ovat toimineet pohjana mielipiteenvaihdolle myös tässä tutkimuksessa tarkastelluissa aikakauslehdissä. *Historiallisen Aikakauskirjan* merkitys keskustelussa on pienentynyt sekä määrällisesti että laadullisesti lukuun ottamatta numeron 3/2010 mielipidekirjoitusta, jossa *Teloitettu totuus* -teoksen kirjoittajat esittävät tiivistetysti Ylikankaan argumentit kumoamaan tarkoitetut väitteensä. Muuten keskustelua on käyty voimakkaasti erityisesti *Sotilasaikakauslehdessä*. *Kulttuurilehti Kanavassa* käydään mielipiteenvaihtoa jossa nousevat esille samat asiat kuin muissa tutkituissa julkaisuissa. On kuitenkin merkillepantavaa, että keskustelun sävyssä ei ole havaittavissa eroavaisuuksia eri julkaisujen välillä, vaan debatti menee selkeästi enemmän henkilökohtaiselle tasolle verrattuna talvisotaa koskeneeseen keskusteluun.

Myös jatkosotakeskustelussa on selkeästi havaittavissa se, että Ohto Manninen ja Heikki Ylikangas eivät ole samaa mieltä sotatapahtumien kulusta. Manninen, Ylikangas sekä Mannisen kanssa *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoituksessa yhteistyötä tehneiden henkilöiden välillä käyty väittely kytkeytyy pääasiassa termiepäselvyyksien käsittelyyn sekä keskusteluun lähdemateriaalista ja siitä, kuinka paljon historian tutkimuksessa voidaan harjoittaa tulkintaa. Samalla etenkin Ylikangas ottaa kantaa siihen kuka oikeastaan on pätevä tutkimaan historiaa. Erityisesti esille nousevat Eric Heinrichsin vuonna 1944 antama sotilaskarkuruutta koskenut käsky ja sen tulkitseminen, suomalaisten sotilaiden koulutusta koskenut tilanne talvisodan jälkeen sekä mahdollisen salaisen sotilaskarkureita tuominneen orgaanin olemassaolo Lappeenrannassa vuonna 1944.

¹⁹³ Suomen armeijan rangaistuskäytännön vertailua muiden maiden käytäntöihin Lindstedt 1999, 204–223.

Heikki Ylikangas on teoksessaan *Romahtaako rintama?* käsitellyt yleisesikunnan päällikkönä toimineen Erik Heinrichsin 20.6.1944 antamaa käskyä, jossa sotilaskarkurit määrätään palauttamaan järjestykseen tarpeen niin vaatiessa ankarintakin aseellista pakkokeinoa hyväksi käyttäen. Ylikankaan mielestä Heinrichsin antama käsky rikkoi tällöin voimassa ollutta lainsäädäntöä ja aiheutti sotilaiden keskuudessa pohdintaa siitä, mitä käskyssä mainitulla aseellisella pakkokeinolla oikeastaan tarkoitettiin. Samassa yhteydessä Ylikangas mainitsee myös, että aseellisen pakkokeinon käyttöä tuskin olisi pohdittu, mikäli Heinrichsin olisi suoraan ymmärretty tarkoittavan upseerin aseenkäyttöoikeutta.¹⁹⁴ Ylikankaan näkemyksen mukaan aseellisella pakkokeinolla tarkoitettiin mahdollisuutta käyttää asetta niiden sotilaskarkureiden rintamalle palautukseen, jotka olivat karanneet jo niin kauaksi rintamalta, että heihin ei enää mitenkään olisi voitu soveltaa upseereiden aseenkäyttöoikeutta. Syyksi tämänkaltaisen käskyn annolle Ylikangas näkee sen, että sotilaat pitivät karkaamisesta seurannutta vankeustuomiota rintamaa parempana vaihtoehtona ja tämänkaltaisen ajattelun yleistymisen sai armeijan päällystön huolestumaan kasvaneesta karkuruudesta.¹⁹⁵

Jukka Lindstedt esittää artikkelissaan 'Teloitukset – Ampumiset' eriävän mielipiteen Ylikankaan tulkinnasta. Lindstedtin mukaan Heinrichsin käskyssä mainitulla aseellisella pakkokeinolla tarkoitetaan laissa mainittua esimiehen oikeutta käyttää aseellista pakkokeinoa tietyissä tilanteissa, jotta hän saisi alaisensa tottelemaan tai tietyissä tilanteissa jopa surmata alaisensa.¹⁹⁶ Tukea näkemykselleen Lindstedt hakee silloisesta lainsäädännöstä, joka ei vielä käskyn antamisen aikaan tuntenut kuolemanrangaistusta sotilaskarkuruudesta. 4.7.1944 lain sisältö muuttui niin, että karkuruudesta oli mahdollista rangaista kuolemalla, jos pakenemisesta koitui erityistä haittaa sotatoimille tai kyseessä oli samanlaisen rikoksen uusija.¹⁹⁷ Lindstedt pyrkii kumoamaan Ylikankaan näkemyksen sillä perusteella, että käskyllä ei voitu tarkoittaa Ylikankaan mainitsemia teloituksia, koska laki ei mahdollistanut tämänkaltaista toimintaa ja sillä, että kuolemantuomioon tarvittiin aina tuomioistuimen päätös. Ylikangas pyrkii puolestaan teoksissaan *Romahtaako rintama?* sekä *Yhden miehen jatkosota* esittämiensä esimerkkien avulla osoittamaan, että Suomen armeijassa ei aina noudatettu lakia kirjaimellisesti, etenkin jatkosodan loppuvaiheessa.¹⁹⁸ Myös Ohto Manninen tuo esille eriävän mielipiteensä *Sotilasaikakauslehden* numerossa 11/2007

¹⁹⁴ Ylikangas 2007b, 130–134.

¹⁹⁵ Ylikangas 2007b, 129–130, 138.

¹⁹⁶ Lindstedt 2008, 104, 109.

¹⁹⁷ Lindstedt 2008, 105.

¹⁹⁸ Esim. Ylikangas 2009b, 157–173.

julkaistussa kirjoituksessaan Ylikankaan näkemyksestä Heinrichsin 20.6.1944 antaman käskyn sisällöstä. Manninen toteaa kirjoituksessaan seuraavasti:

*”Perusteeton on myös Ylikankaan yleistys (s. 153), jonka mukaan rintamakomentajat olisivat esimiehiään miellyttääkseen antaneet drakonisia käskyjä Heinrichsin käskyn hengessä.”*¹⁹⁹

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Manninen ja Ylikangas ovat kuitenkin yksimielisiä siitä, miksi Heinrichs antoi käskynsä. Myös Manninen on Ylikankaan tapaan sitä mieltä, että käskyn antaminen liittyi kiristyneeseen taistelutilanteeseen sekä Viipurin menettämiseen.²⁰⁰

Voimakasta polemiikkaa on aiheuttanut Heikki Ylikankaan jatkotulkinta Erik Heinrichsin 20.6.1944 annetusta käskystä. Ylikankaan näkemyksen mukaan karkureita alettiin käskyn antamisen jälkeen koota siviiliväestöstä evakuoituun Lappeenrantaan, jonne toimitettiin juuri useasti rintamalta karanneet tai sellaiset henkilöt, joiden omasta henkilötäydennyskeskuksesta ei päästy selville.²⁰¹ Kesällä 1944 sotilaskarkuruus alkoi kuitenkin olla niin yleinen ilmiö Suomen armeijassa, että Ylikangas esittää teoksessaan *Romahtaako rintama?* teorian siitä, mitä näille sadoille miehille tehtiin Lappeenrannassa ja kuinka ”Lappeenrannan motti” oikein purettiin.²⁰² Ylikangas ei usko, että rintamalle palaamasta kieltäytyneitä henkilöitä kuolemaan tuomitsi salainen kenttäoikeus, vaan kenttäoikeuden sijasta Lappeenrannassa olisi toiminut jokin kenttäoikeutta joustavampi organisaatio, jolla oli edellytykset päättää riittävän nopeasti rintamalle paluusta kieltäytyvien miesten kohtalosta. Ylikangas hakee samassa yhteydessä perusteluja esitetyn kaltaisen organisaation olemassa ololle todeten, että olisi ollut hyvin epätodennäköistä, että kaikki 5900 Lappeenrannan henkilötäydennyskeskuksen läpi kulkenutta karkuria olisivat suostuneet palaamaan rintamalle. Teloituksia ei kuitenkaan pantu toimeen esimerkiksi tunnetuksi tulleen Huhtiniemen ampumaradan läheisyydessä, vaan paikkoja teloitusten toimeenpanolle löytyi Lappeenrannan ympäristöstä.²⁰³

Teloitettu totuus -kirjan artikkeleissa Ylikankaan näkemys Lappeenrannassa toimineesta organisaatiosta, joka toimeenpani rintamalle palaamisesta kieltäytyneiden karkureiden kuolemanrangaistuksia, kumotaan lähdemateriaalin olemattomuuden vuoksi. Jukka Lindstedt ei kirjaan kirjoittamassaan artikkelissaan pidä Ylikankaan esittämää teoriaa Lappeenrannan

¹⁹⁹ Manninen 2007, 39.

²⁰⁰ Manninen 2007, 39.

²⁰¹ Ylikangas 2007b, 153–157, 254.

²⁰² Ylikankaan tulkinta Lappeenrannan tapahtumista: Ylikangas 2007b, 254–269.

²⁰³ Ylikangas 2007b, 263–265.

teloituksista ja niiden salailemisesta uskottavana, koska hänellä ei ole esittää niiden tueksi muuta kuin omat arvelunsa.²⁰⁴ Lindstedt on Ylikankaan kanssa eri mieltä lisäksi siitä, kuinka pitkälle upseerin aseenkäyttöoikeus rintamalta oikeastaan ulottui. Hänen mielestään ei ole olemassa oikeuskäytäntöä siitä, kuinka pitkälle rintamalinjan taakse aseenkäyttöoikeutta oli mahdollista hyödyntää ja tämän vuoksi oletetut aseenkäytöt henkilötäydennyskeskuksissa olisivat mahdollisesti olleet tämän oikeuden piirissä.²⁰⁵ Tämän tulkinnan perusteella mahdolliset ampumiset eivät olisikaan olleet laittomia. Myös Jukka Kulomaa toteaa artikkelissaan 'Rintamakarkurin vaietut sivut?', että Ylikangas on ottanut harteilleen sellaisen todistamisen taakan, jota hän ei kykene kantamaan.²⁰⁶ Kulomaa peräänkuuluttaa Ylikankaalta tukeutumista arkistolähteisiin ja huomauttaa, että Ylikankaan kanssa eri mieltä olevien pitäisi pystyä tällaisessa tilanteessa osoittamaan, että esimerkiksi Lappeenrannassa esitettyjä ampumisia ei olisi tapahtunut.²⁰⁷ Riittävän näytön puutteesta Ylikangasta kritisoi myös Pasi Tuunainen, joka on perehtynyt *Romahtaako rintama?* -teokseen artikkelissaan 'Selvitysprojektin alkusanat?'²⁰⁸ Kriittistä huolimatta Tuunainen antaa kuitenkin tunnustusta Ylikankaalle juuri jatkosodan arkoja aiheita koskevan keskustelun vauhdittajana.

Lappeenrannan merkitystä karkureiden ja eksyneiden kauttakulkupaikkana ei kuitenkaan väheksytä *Teloitettu totuus* -kirjaan kirjoittaneiden henkilöiden piirissä. Jukka Kulomaa ja Jarmo Niemisen artikkelissa 'Kesän 1944 rintamakarkuruus' mainitaan myös, että "Lappeenrannan motin" kautta kulki vuoden 1944 kesäkuusta elokuuhun 5600–5900 sotilasta.²⁰⁹ Muutenkin Kulomaa ja Niemisen artikkelista saa sen käsityksen, että Lappeenranta oli merkittävä paikka karkureiden rintamalle palautuksen kannalta, joten Ylikankaan esittämä näkemys kaupungissa tapahtuneista teloituksista ei tästä katsantokannassa käsin ole täysin vailla todellisuuspohjaa. Lappeenrannassa tapahtuneet teloitukset tyrmätään sitä vastoin täysin *Sotilasaikakauslehden* numerossa 8/2007 ilmestyneessä artikkelissa, jossa keskustelu aiheesta tuomitaan Suomen armeijan mustamaalaamiseksi.²¹⁰ Tässä artikkelissa syyksi Lappeenrannan teloitusspekulaatiolle esitetään sitä, että Lappeenrantaan toimitettiin kaoottisen kesän 1944 aikana tunnistamattomia

²⁰⁴ Lindstedt 2008, 123.

²⁰⁵ Lindstedt 2008, 130.

²⁰⁶ Kulomaa 2008, 172.

²⁰⁷ Kulomaa 2008, 180–181.

²⁰⁸ Tuunainen 2007, 494.

²⁰⁹ Kulomaa & Nieminen 2008, 84–85.

²¹⁰ Kekkonen & Heinilä 2007, 54.

sodassa kaatuneita sotilaita.²¹¹ Samalla artikkelissa tuodaan esille se, että Lappeenrantaan haudattiin sisällissodassa teloitettuja punaisia, mikä on ollut vauhdittamassa Lappeenrannan Huhtiniemestä²¹² kerrottuja huhuja.

Jatkosotaa koskeva debatti tiivistyy kiistaan pätevistä lähdeaineistosta. Heikki Ylikangas esittää, että kaikkia kesällä 1944 ammuttuja sotilaskarkureita ei välttämättä olisi dokumentoitu mitenkään, koska selustassa tapahtuneet ampumiset olisivat olleet rinnastettavissa jopa murhaan.²¹³ Ilman kenttäoikeuden tuomiota teloitetuista ei myöskään ilmoitettu miehistölle, vaan Ylikankaan mukaan tiedon karkureiden kohtaloista annettiin levitä huhupuheina miehistön keskuudessa.²¹⁴ Ylikankaan tulkinnan mukaan armeija katsoi ilman tuomiota suoritettujen ampumisten puolustusvoimien sisäiseksi asiaksi, eikä tällaisista tapauksista ilmoitettu sen vuoksi oikeusministeriöön samaan tapaan kuin kenttäoikeuksien määräämistä kuolemantuomioista ja niiden toimeenpanosta.²¹⁵ Samassa yhteydessä Ylikangas muistuttaa arkistojen mahdollisista puutteista, joita on mahdollisesti syntynyt sodan aikana ja mahdollisesta asiakirjojen tarkoituksellisesta tuhoamisesta, johon syynä oli pelko arkistojen joutumisesta vihollisen käsiin. Kirjassaan *Romahtaako rintama?* Ylikangas käsittelee esimerkkitapauksia, joiden mukaan voidaan hänen mielestään perustellusti todeta, että osa omien ampumiksi päätyneistä sotilaskarkureista olisi tilastoitu kadonneiksi.²¹⁶

Heikki Ylikankaan tulkinta on kirvoittanut *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajajoukolta kaksi melko samanlaista kirjoitusta, jotka ovat ilmestyneet *Kulttuurilehti Kanavan* numerossa 2/2009 sekä *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 3/2010.²¹⁷ Molemmista teksteistä paistaa läpi tyrmistys siihen, että Ylikangas ei ole heidän mielestään pystynyt esittämään tarvittavia näyttöjä näkemykselleen siitä, että ammuttuja sotilaskarkureita ei olisi dokumentoitu mihinkään virallisiin asiakirjoihin.²¹⁸ Vastineiden kirjoittajat esittävät, että armeijan lähteistä on havaittavissa vähemmän ammuttuja siksi, että Ylikangas on laajentanut ajan saatossa ammuttujen ryhmän rajausta, joten rajausta ei enää vastaa arkistoista löytyviä dokumentteja.²¹⁹ Jukka Lindstedt

²¹¹ Kekkonen & Heinilä 2007, 55.

²¹² Huhtiniemen tapahtumia käsitellään erityisesti teoksessa Arponen & Meuronen 2006.

²¹³ Ylikangas 2007b, 276–277.

²¹⁴ Ylikangas 2007b, 270–271.

²¹⁵ Ylikangas 2007b, 186.

²¹⁶ Ylikangas 2007b, 229–251.

²¹⁷ *Historiallisen aikakauskirjan* 3/2010 numerossa ilmestyneen kirjoituksen allekirjoittajat ovat Pasi Jaakkosta lukuun ottamatta samat kuin *Kulttuurilehti Kanavan* 2/2009 numerossa julkaistussa kirjoituksessa. Samat henkilöt ovat kirjoittaneet kirjaan *Teloitettu totuus*.

²¹⁸ Manninen et al. 2009, 127; Manninen et al. 2010, 364.

²¹⁹ Manninen et al. 2010, 368–369.

puolestaan nostaa artikkelissaan 'Teloitukset – ampumiset' Ylikankaan tutkimustuloksista esille sen seikan, että juuri Ylikankaan tulkintaa tukevat asiakirjat olisivat tulleet hävitetyiksi.²²⁰ Samalla hän pyrkii osoittamaan artikkelissaan arkistojen hävittämisen mahdottomuuden ja väittää hävitetyn päämajan valvontaosaston arkiston olleen merkityksetön tämän aiheen tutkimisen kannalta. Lindstedt pitää Ylikankaan käyttämää lähdeaineistoa ainoastaan muita lähteitä täydentävänä.²²¹ Ylikankaan käyttämä aineisto ei Lindstedtin mielestä olisi siis yhtä validia kuin hänen omansa. Jukka Kulomaa puolestaan esittää omassa *Teloitettu totuus* -teoksessa ilmestyneessä artikkelissaan miksi osa sotilaskarkureista luokiteltiin tilastoissa kadonneiksi. Myös hän perää artikkelissaan Ylikankaalta tarkempia näyttöjä siitä, että sotilaskarkureita olisi luokiteltu kadonneiden kategoriaan.²²² Huomioitavaa on kuitenkin se, että Ylikangas esittää teoksessaan *Romahtaako rintama?* esimerkkejä juuri sotilaskarkureina ammutuista henkilöistä, jotka on luokiteltu kadonneiksi.

Heikki Ylikankaan ja *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajien erimielisyydet lähdeaineistosta ja sen mahdollisista puutteista käyvät hyvin ilmi, kun tarkastellaan osapuolien suhtautumista kesäkuun 1944 lopussa tehtyyn ilmoitukseen 20 sotilaskarkurin ampumisesta rintamalinjojen takana.²²³ Ylikangas pitää tietoa 20 rintamalinjojen takana teloitetusta karkurista totena ja pyytää huomioimaan, että tiedon 20 ammutusta miehistölle halusi välittää 6. divisioonan komentaja kenraalimajuri Einar Vihma. Vihman lausuntoa tukee myös 12. JR:n III. pataljoonan myöhempi taistelukertomus.²²⁴ Tapaus 20 ammutusta karkurista, jota ei löydy mistään dokumenteista, vahvistaa Ylikankaan tulkinnan mukaan sitä teoriaa, että kaikkia ammuttuja ei olisi merkitty virallisiin rekistereihin.²²⁵ Jukka Kulomaa puolestaan pyrkii osoittamaan, että tiedon 20 linjojen takana ammutusta annettiin levitä pelotustarkoituksessa ja vetoaa siihen, että koska tietoa näistä 20 ammutusta ei löydy virallisista dokumenteista, ei ampumisia tämän perusteella todellisuudessa tapahtunut.²²⁶ Ylikankaan opponentit kuitenkin myöntävät, että periaatteessa Vihman ilmoitusta voidaan pitää uskottavana, mutta sen sisältö vaikuttaa olevan heidän mielestään epäuskottava.²²⁷ Mielenkiintoiselta vaikuttaa kuitenkin se, että Ylikankaan opponentit vaikuttavat vaativan, että Ylikangas esittää dokumentteja tapauksesta, jota ei siis välttämättä sen laittoman luonteen vuoksi

²²⁰ Lindstedt 2008, 120.

²²¹ Lindstedt 2008, 135.

²²² Kulomaa 2008, 167–172.

²²³ Esim. Ylikangas 2009b, 20–21; Ylikangas 2007b, 158–160.

²²⁴ Ylikangas 2009b, 21.

²²⁵ Ylikangas 2009b, 104–105.

²²⁶ Kulomaa 2008, 166–167.

²²⁷ Manninen et al. 2010, 366–367.

ole dokumentoitu armeijan jatkosotaa koskeviin arkistoihin. Tämänkaltaisen tapahtuman todistaminen asiakirjoihin nojaamalla vaikuttaa siis likipitäen mahdottomalta.

Kiistely mahdollisesti teloitetuista 20 sotilaskarkurista kesäkuussa 1944 osoittaa hyvin sen, kuinka eri tavalla keskustelussa mukana olleet henkilöt käyttävät ja kyseenalaistavat hyödyntämäänsä lähdeaineistoa. Erityisesti Heikki Ylikangas on pyytänyt opponentejaan huomioimaan armeijan tuottamien lähteiden luotettavuuden. Voimakkaimman kritiikin Ylikangas suuntaa juuri Jukka Lindstedtiä kohtaan, jota hän kritisoi erityisesti siitä, että hän ei kyseenalaista virallista lähdeaineistoa ja uskoo sen virheettömyyteen.²²⁸ Tämänkaltaiseen suhtautumiseen Ylikangas pitää syynä sitä, että Lindstedt ei ole taustaltaan historiantutkija, vaan oikeustutkija, joka otaksuu, että sodan aikana oikeutta ei pyritty käyttämään tarkoitushakuisesti. Ylikankaan oma suhtautumistapa lähdeaineistoon eroaa huomattavasti hänen opponenttinsa tavasta käyttää lähdeaineistoa. Ohto Mannista ja Jukka Kulomaata Ylikangas kritisoi samassa asiayhteydessä siitä, että he tietoisesti käyttävät hyväkseen Lindstedtin tutkimustuloksia tukemaan omia päätelmiään.²²⁹ Ylikangas huomauttaa hänen kirjansa arvioinutta Pasi Tuunaista *Historiallisessa Aikakauskirjassa* ilmestyneessä vastineessa siitä, että armeijan rekisterit eivät välttämättä ole täysin päteviä ja, että puutteet virallisissa lähdeaineistossa voivat merkitä jotakin.²³⁰ Mielenkiintoista on huomata se, että armeijan kokoamaa aineistoa on myös hävitetty tarkoituksellisesti ja suurimmaksi vahingoksi Ylikangas nimeää sen, että päämajan valvontaosaston asiakirjat poltettiin jatkosodan päättymisen jälkeen.²³¹ Ylikangas myös vihjaa samassa asiayhteydessä, että arkistotietojen hävittäminen olisi ollut jossain määrin myös systemaattista, ja syy arkistotietojen kattavaan hävittämiseen on, että armeijan rekisterit oli organisoitu tarkasti, jolloin myös niiden hävittäminen oli tarvittaessa helpompaa.

Historiallisessa Aikakauskirjassa vuonna 2010 julkaistussa mielipidekirjoituksessa Heikki Ylikankaan opponenteihin kuuluvat Ohto Manninen, Jukka Kulomaa, Jukka Lindstedt, Tapio Nurminen ja Jarmo Nieminen arvostelevat Ylikankaan tapaa tehdä päätelmiä arkistoaineiston puutteellisuuksista.²³² Samalla Ylikangasta kritisoidaan siitä, että hän ei ole opponenttinsa mielestä onnistunut todistamaan arkistojen mahdollisia puutteita, eikä hän myöskään ole esittänyt

²²⁸ Ylikangas 2009b, 129–130.

²²⁹ Ylikangas 2009b, 130.

²³⁰ Ylikangas 2008, 101–102.

²³¹ Ylikangas 2009b, 145–147.

²³² Manninen et al. 2010, 370–371.

eksakteja lukumääriä ammutuista, jotka olisi johdettavissa asiakirjalähteisiin. Jukka Kulomaa on *Teloitettu totuus* -kirjassa julkaistussa artikkelissaan vienyt tulkintansa Ylikankaan teoriasta melko pitkälle todetessaan:

”Ylikankaan tulkinnan mukaan kyseessä ei ollut mikään yksittäisten henkilöiden hanke, vaan laaja-alainen kokonaisvaltainen suunnitelma, joka käynnistettiin jo sodan aikana. Siihen kuului arkistojen puhdistamista, asiakirjojen polttamista (joka oli suunniteltu jo niiden laatimisen yhteydessä), tarkoituksellisesti virheelliseksi laadittuja ilmoituksia, aineiston näpelöintiä, vääriä ja puutteellisia asiakirjamerkintöjä, ammuttujen luvun pienentämistä, valikoivaa tiedottamista ja niiden lisäksi vielä sodan jälkeen jatkunut vaikeneminen.”²³³

Kulomaan mielestä aineistojen hävittäminen sekä teloitusten muokin salaaminen oli likipitään mahdotonta ja se olisi edellyttänyt tapahtumiin osallistuneilta vaikenemista sodan jälkeen.²³⁴ Arvostelun kohteena ovat lisäksi Heikki Ylikankaan päättelyketjut, joilla hän on päättänyt tulkintoihinsa lähdeaineiston puutteiden perusteella.

Jatkosotaa koskevassa keskustelussa on esitetty erilaisia lukuja mahdollisina sotilaskarkureina ammuttujen miesten lukumääristä. Heikki Ylikangas ei ole esittänyt mitään selkeää yksittäistä lukua, mutta on tutkimuksissaan tullut siihen johtopäätökseen, että ammuttuja olisi ollut yhteensä noin 250 kun armeijan ilmoittamat tiedot kertovat vastaavaksi luvuksi ainoastaan alle 60 ammuttua.²³⁵ Hän esittää kirjassaan *Romahtaako rintama?* esimerkinomaisen listan henkilöistä, jotka ovat todennäköisesti tulleet ammutuiksi sotilaskarkureina, mutta joiden ampumisesta ei ole tehty silloisen käytännön mukaan ilmoitusta oikeusministeriölle.²³⁶ Ylikangas on kerännyt vuonna 2007 julkaistussa teoksessa esittämäänsä listaan myös sellaisia henkilöitä, jotka on teloitettu muunkin syyn kuin rintamalta karkaamisen vuoksi. Esityksensä pohjana Ylikangas on käyttänyt suurelta osin päämajan kirkollisasiain osaston kenttäpiispan toimiston kaatuneiden luetteloita ja Tilastokeskuksen kuolinsyytodistuksia, minkä lisäksi hän on käyttänyt myös omien sanojensa mukaan muista luotettavista lähteistä saatuja yksilöityjä tietoja.²³⁷ Näihin tietoihin nojaten Ylikangas katsoo, että pelkästään armeijan tuottaman arkistoaineiston pohjalta ei ole mahdollista päästä totuutta vastaavaan teloitettujen lukumäärään jatkosodan ajalta.

²³³ Kulomaa 2008, 165.

²³⁴ Kulomaa 2008, 167–168.

²³⁵ Esim. Ylikangas 2009b, 19.

²³⁶ Ylikangas 2007b, 178–187.

²³⁷ Ylikangas 2007b, 179–180.

Teloitettu totuus -kirjaan kirjoittaneista erityisesti Jukka Lindstedt kritisoi Ylikankaan esittämää noin arviota teloitettujen määrästä muiden kirjaan kirjoittaneiden tapaan, mutta hän nostaa esille lisäksi Ylikankaan tavan käyttää käsitteitä. Lindstedtin mielestä Ylikangas ei tee tarpeeksi suurta eroa *teloitetun* ja esimerkiksi esimiehen ampumaksi joutuneen sotilaan välillä.²³⁸ Samassa yhteydessä Lindstedt kritisoi myös Ylikankaan esille tuomaa termiä *omin asein ammutut*, jota hän tuntuu pitävän liian epätarkkana tutkimuskäyttöön. Lindstedt vaatiikin tarkempaa käsitteiden käyttöä, koska termeillä on merkitystä oikeudenkäytön kannalta. Termien käytön epäselvyyden vuoksi vaikuttaa siltä, että Lindstedt pyrkii viemään arvoa Ylikankaan argumentoinnilta.²³⁹ Termistön lisäksi Jukka Kulomaa pohtii omassa artikkelissaan 'Rintamakarkurin vaietut sivut?' sitä, käsitteleekö Ylikangas samaa asiaa kuin aiemmat tutkijat.²⁴⁰ Tärkeää on kuitenkin huomioida se, että Ylikangas ei argumentoinnissaan kritisoi ensisijaisesti esimerkiksi Kulomaan ja Lindstedtin väitöskirjoissa esittämiä lukumääriä jatkosodan aikana mahdollisen sotilaskarkuruuden vuoksi kuolleista, vaan sitä, että armeijan tuottamasta arkistotiedosta ei ole löydettävissä kaikkea asian tutkimisen kannalta oleellista informaatiota. Tämän vuoksi Ylikankaan tutkimuskysymys ei ole täysin vastaava kuin Kulomaalla ja Lindstedtillä, mikä on nähtävissä myös Kulomaan artikkelista. Toisaalta Lindstedt ja Kulomaa voivat kokea Ylikankaan tulkinnat kritiikiksi omille tutkimustuloksilleen, koska molempien väitöskirjat nojautuvat voimakkaasti juuri armeijan tuottaman aineiston varaan.

Heikki Ylikankaaseen kohdistetaan *Teloitettu totuus* -kirjassa kritiikkiä, joka ei suoranaisesti käsittele kesän 1944 tapahtumia, mutta aihe on noussut esille aina säännöllisin väliajoin hänen tutkimuksissaan. Ylikangas on esittänyt yhdeksi syyksi Suomen armeijan miesvahvuuden kasvamiselle talvisodasta jatkosotaan sen, että sisällissodan jälkeen asepalveluksen suorittajiin kohdistettiin karsintaa poliittisin perustein.²⁴¹ Talvisodan jälkeen havaittiin, että poliittisesti arkaluontoinen aines kelpasi asepalvelukseen ja näin talvisotaan kelpaamattomat henkilöt oltiin valmiita kelpuuttamaan palvelukseen jatkosodan alettua. Lisäksi poliittisesti vasemmistolaisen aineksen hyväksyminen armeijan riviin taistelemaan johtui siitä, että Saksan armeija oli tukemassa Suomen armeijaa jatkosodan aikana. Tapio Nurminen esittää puolestaan artikkelissaan 'Muuttuva armeija', että vastoin Ylikankaan teoriaa, palvelukseen kelpaamattomuuden taustalla olisivat olleet terveydelliset syyt. Nurminen perustelee palvelukseen kelpaamattomien määrää ja sen yhteyttä

²³⁸ Lindstedt 2008, 118.

²³⁹ Esim. Lindstedt 2008, 123–125.

²⁴⁰ Kulomaa 2008, 148–150.

²⁴¹ Esim. Ylikangas 2007c, 282–285; Ylikangas 2009b, 62–88.

vasemmistolaisuuteen sillä, että alemmissa sosiaaliluokissa esiintyi yleisesti enemmän hentorakenteisuutta ja elintaso oli muutenkin muita sosiaaliluokkia alhaisempi.²⁴² Samalla hän kuitenkin myöntää, että kansalaiskuntoisuutta koskevaa luokittelua tehtiin sotien välisessä Suomessa, joten on syytä pohtia käytettiinkö tätä tietoa mahdollisesti asevelvollisten karsinnassa, vaikka Nurminen itse toteaa, että luokittelulla ei ollut vaikutusta siihen kelpasiko palvelukseen vai ei.²⁴³ Nurminen perustelee armeijan vahvuuden merkittävää kasvua toisen maailmansodan aikana organisoinnin tehostumisella sekä sillä, että palvelukseen kelpuutettiin ennen jatkosotaa fyysisesti heikompikuntoiset.²⁴⁴

Nurmisen näkemys asiaan ja pyrkimys kumota Ylikankaan esittämä teoria asevelvollisten karsinnasta saavat vastaansa ankaraa kritiikkiä ja arvosteluryöpyä Ylikankaan teoksessa *Yhden miehen jatkosota*, jossa Ylikangas pyrkii osoittamaan epäjohtonmukaisuuksia Nurmisen päätelmissä.²⁴⁵ Ylikangas ei pidä uskottavana Nurmisen teoriaa siitä, että fyysisten syiden perusteella palveluksesta karsitut miehet olisivat saavuttaneet palveluskelpoisuuden hämmästyttävän nopeasti.²⁴⁶ Kritiikkiä Ylikangasta kohtaan esitetään jälleen lähdeaineiston käytöstä ja erityisesti siitä, että hän tulkitsee yksityishenkilön muistelmia Nurmisen mukaan tarkoitushakuisesti oman näkemyksensä tueksi.²⁴⁷ Tämä jatkosotakeskustelun säie vaikuttaa kytkeytyvän osaksi tapaa käyttää ja tulkita lähdeaineistoa. Kuitenkin Ylikangas joutuu poikkeuksellisen rajun syytöksen kohteeksi *Kulttuurilehti Kanavan* numerossa 2/2009, kun *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajat väittävät Ylikankaan tekaisseen asevelvollisuuslakiin uudensisältöisen pykälän omaksi päälähteekseen.²⁴⁸ Syytös on tässäkin toista maailmansotaa koskevassa keskustelussa harvinaisen vakava, mutta Ylikankaan opponentit eivät kuitenkaan peräänny syytöksestään vuonna 2010 *Historiallisessa Aikakauskirjassa* julkaistussa mielipidekirjoituksessa 'Yhden miehen jatkosota – ja toisten', vaan toteavat Ylikankaan nyt kiistävän sepittämänsä lakipykälän olemassaolon.²⁴⁹ Kirjassaan *Yhden miehen jatkosota* Heikki Ylikangas nimenomaan tähdentää, että se mitä *Kulttuurilehti Kanavassa* väitettiin hänen sepittämäkseen lakipykäläksi, pohjautui Erik Heinrichsin kommenttiin vuoden 1919 väliaikaisesta

²⁴² Nurminen 2008, 55.

²⁴³ Nurminen 2008, 58–60.

²⁴⁴ Nurminen 2008, 66–67.

²⁴⁵ Ylikangas 2009b, 62–88.

²⁴⁶ Ylikangas 2009b, 65.

²⁴⁷ Nurminen 2008, 65.

²⁴⁸ Manninen et al. 2009, 126.

²⁴⁹ Manninen et al. 2010, 366–367.

asevelvollisuuslaista.²⁵⁰ Muutenkin Ylikangas pitää opponenttinsa esittämää väitettä lähteen sepittämisestä ala-arvoisena ja ottaa kirjassaan ruodittavaksi Nurmisen vuotta aiemmin *Teloitettu totuus* -kirjaan kirjoittaman artikkelin poikkeuksellisella kiivaudella.²⁵¹

Jatkosotaa koskevaa keskustelua voidaan pitää poikkeuksellisen tulisena debattina, johon osallistuneet henkilöt arvostelevat vastapuolta voimakkain sanankääntein. Talvisotaa käsittelevään ajatustenvaihtoon verrattavaa henkilökohtaisuuksiin menemistä ei jatkosotadebatissa esiinny, mutta vastapuolen kyvyt tehdä validia historiantutkimusta kyseenalaistetaan voimakkaammin kuin talvisotakeskustelussa. Heikki Ylikangas joutuu puolustautumaan voimakkaasti itseään ja hänen käyttämiään tutkimusmenetelmiään vastaan esitetyltä kritiikiltä. Ohto Manninen ei puolestaan ole enää jatkosotaa koskevassa tarkastelussa samanlaisessa tarkkailijan ja sotahistorian asiantuntijan asemassa kuin talvisotakeskustelussa, vaan hän on selkeästi aktiivisempi kannanottaja aiempaan verrattuna. Tukenaan hänellä on muut *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajat, joten näin ollen jatkosotaa koskevan keskustelun asetelmat eivät ole enää Ylikankaan ja Mannisen osalta samanlaiset kuin talvisotakeskustelussa. Jatkosotakeskustelussa väittelijät asettuvat selvästi linjalle Heikki Ylikangas vastaan *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajat, kun aiemman keskustelun linjaukset rakentuvat selkeästi Ylikankaan ja Mannisen mielipide-eroavaisuuksien varaan. Tähän keskusteluun osallistuneet henkilöt puolestaan arvostelivat ulkopuolelta Ylikankaan uusia tulkintoja talvisodan tapahtumista ja tukivat epäsuorasti Mannisen näkemyksiä. Nyt muut keskusteluun osallistujat tukevat selvästi enemmän Mannista ja Ylikangasta kohtaan esitetyn kritiikin takana on kokonainen ryhmittymä, eikä pelkästään yksittäisiä tutkijoita.

Teloitettu totuus -teokseen kirjoitetut artikkelit ovat pääsääntöisesti asiallisia ja pitäytyvät tutkimuksellisissa seikoissa ottaen kantaa Heikki Ylikankaan vuonna 2007 julkaistun *Romahtaako rintama?* -kirjan sisältöön. Pasi Jaakkonen vihjaa omassa artikkelissaan 'Syksyn 2007 sotateloituskeskustelu suomalaisessa julkisuudessa', että Ylikangas kehittelisi tarkoituksellisesti salaliittoteoriaa, jossa tähtäimeen on otettu armeijan toimet jatkosodan loppuvaiheissa. Salatut teloitukset täyttävät Jaakkosen mukaan monia salaliittoteorian tunnusmerkkejä ja Jaakkonen ottaa esimerkkejä brittiläisen psykologin Patrick Lemanin salaliittoteorioille tyypillisistä piirteistä ja yhdistelee niitä Ylikankaan *Romahtaako rintama?* -teokseen. Samalla hän leimaa suorasanaisesti

²⁵⁰ Ylikangas 2009b, 69–70.

²⁵¹ Ylikangas 2009b, 62–88.

Ylikankaan tutkimustulokset virheellisiksi.²⁵² Lisäksi Jaakkonen haluaa korostaa artikkelissaan, että Ylikankaan teoksen saama medianäkyvyys ei välttämättä kerro mitään *Romahtaako rintama?* -kirjan tutkimuksellisista ansioista. Samalla Jaakkonen vaikuttaa artikkelinsa lopussa vihjaavan, että Ylikankaan hänen mielestään virheelliset tutkimustulokset hyödyntäisivät sananvapautta väärin, varsinkin kun virheellisiksi esitetyt tutkimustulokset ovat saaneet palstatilaa lehdistä ja näkyvyyttä televisiossa.²⁵³ Muut Ylikankaan opponentit eivät leimaa häntä samalla tavoin salaliittoteoreetikoksi omissa artikkeleissaan, eikä yhtä voimakasta panettelua esitetä myöskään *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittaneiden yhteisissä mielipidekirjoituksissa tai artikkeleissa.

Pro gradu -työssä analysoidut *Historiallinen Aikakauskirja*, *Kulttuurilehti Kanava* sekä *Sotilasaikakauslehti* eivät ole jatkosotakeskustelussa niin voimakkaasti esillä kirjoitusten lukumäärässä mitaten kuin aiemmassa talvisotaa koskeneessa keskustelussa. Keskustelua ei ole käyty aiempaan verrattuna niin laajalti tutkittujen lehtien palstoilla, koska voimakkaimmat argumentit on esitetty teoksissa *Romahtaako rintama?*, *Teloitettu totuus* ja *Yhden miehen jatkosota*. *Historiallisen Aikakauskirjan* rooli keskustelufoorumina on vähentynyt todella paljon verrattuna aiempaan talvisotakeskusteluun, sillä nyt lehdessä on julkaistu ainoastaan yksi Ylikankaan pääopponenttien kirjoitus sekä yksi *Romahtaako rintama?* -kirjaa koskenut kirja-arvostelu ja siihen liittynyt Ylikankaan vastine. *Kulttuurilehti Kanavan* rooli on sitä vastoin kasvanut sillä vaikuttaa siltä, että aktiivisin keskustelu lehtien palstoilla on suuntautunut sen mielipideosastolle. Vilkkain keskustelu *Kulttuurilehti Kanavassa* käydään vuoden 2008 lopun ja vuoden 2009 numeroissa, joissa omaa erillistä keskustelua käyvät myös Oula Silvennoinen ja Hannu Rautakallio. Heidän keskustelunsa ei suoranaisesti liity Ylikankaan ja hänen opponenttiansa debattiin²⁵⁴, vaan tämän keskustelun aiheena on Silvennoisen väitöskirjassaan *Salaiset aseveljet* esittämät näkemykset ja tutkimustulokset, joita Rautakallio kritisoi.

Sotilasaikakauslehti on jatkosotadebatissa ainoa foorumi, jolla Ohto Manninen kommentoi vain omalla nimellään Heikki Ylikankaan tutkimustuloksia. Kuitenkaan kirjoitusten sävy ei poikkea muissa julkaisuissa esitetyistä kirjoituksista. Eräs syy Mannisen kirjoittamiseen *Sotilasaikakauslehteen* omalla nimellään voi olla, että hän nauttii lehden lukijakunnan keskuudessa korkeaa arvostusta ja tämän vuoksi hänen on puolustettava omia näkökantojaan

²⁵² Jaakkonen 2008, 221–225.

²⁵³ Jaakkonen 2008, 223–225.

²⁵⁴ Oula Silvennoisen ja Hannu Rautakallion mielipiteidenvaihtoa *Kulttuurilehti Kanavan* numeroissa 9/2008, 1/2009 ja 2/2009.

nimenomaisesti *Sotilasaikakauslehdessä*. Arvostuksesta ja suoranaisestä ihailusta voi nähdä esimerkkinä sen kuinka lehdessä aloitetaan kirja-arvio Mannisen teoksesta *Miten Suomi valloitetaan*:

*”Täytyy ihaila, miten tutkija sotahistorian vaikealla alalla kykenee jatkuvaan tutkimustyöhön ja niiden tulosten kirjaamiseen. Kyllä me tiedämme professori Mannisen kyvyt ja taidon, mutta sittenkin... Niin paljon hän on saanut aikaan perusteellista tutkimusta sotahistorian alalla.”*²⁵⁵

Heikki Ylikankaan vakiintuneeksi kriitikoksi toista maailmansotaa koskeneessa keskustelussa noussut Sampo Ahto ei käytä Ylikangasta arvostellessaan yhtä värikkästä kieltä kuin talvisotaa koskeneessa keskustelussa. Ahto kuitenkin arvostelee Ylikankaan saavutuksia historiantutkijana kirja-arvostelussaan 'Keisarilla ei ollut vaatteita', jossa hän suitsuttaa *Teloitettu totuus* -kirjan sisältöä ja pitää sitä tarpeellisena teoksena, jossa korjataan Ylikankaan esittämiä virheellisiä tutkimustuloksia.²⁵⁶ Ahdon kritiikiltä ei ole säästynyt myöskään Oula Silvennoinen, jonka väitöskirjaa Ahto arvioi *Sotilasaikakauslehdessä* julkaistussa kirja-arviossaan kriittiseen sävyyn.²⁵⁷ Ahdon kielenkäyttö on kuitenkin jossain määrin siistiytynyt, mutta hänen teksteistään on kuitenkin aistittavissa negatiivinen suhtautuminen Heikki Ylikankaan tuotantoon.

Jatkosotaa koskeva keskustelu on selvästi enemmän historiantutkijoiden keskinäistä debattia verrattuna talvisotakeskusteluun, johon osallistuivat tutkijoiden lisäksi sotilaat ja muut historiasta kiinnostuneet henkilöt. Tämän vuoksi keskustelu tuntuu pääpiirteittäin kytkeytyvän väittelyksi siitä, mitkä lähteet ovat valideja tutkimuksen tekemisen kannalta ja kuinka paljon tutkijan on mahdollista tehdä tulkintoja lähdemateriaalista. Tämän vuoksi keskustelussa on tuskin löydettävissä konsensusta kovinkaan nopeasti, koska väittelyn eri osapuolien näkemys historiantutkimukseen vaikuttaa eroavan melko paljon. *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajat, joita voidaan pitää Heikki Ylikankaan pääopponentteina, luottavat viralliseen arkistoaineistoon ja minimitulkiintaan. Ylikangas puolestaan luottaa virallisen aineiston lisäksi epävirallisempaan tutkimusaineistoon ja kyseenalaistaa aineistoa opponentteihinsa verrattuna enemmän. Hän ei pelkää mahdollista ylitulkinnan riskiä, josta häntä on kritisoitu sekä talvisotaa että jatkosotaa koskeneessa keskustelussa.

²⁵⁵ Vuorenmaa 2009, 38.

²⁵⁶ Ahto 2009a, 34–35.

²⁵⁷ Ahto 2009b, 40–41.

5. Tapa tulkita ja tutkia Suomen sotahistoriaa

Toista maailmansotaa koskevaa keskustelua voidaan tarkastella tulkinta- ja tutkimustapa näkökannasta käsin. Erityisesti esille voidaan nostaa Heikki Ylikankaan ja Ohto Mannisen näkemys historian tutkimiseen. Ohto Mannisen lähdeorientoitunut tapa tutkia historiaa vaikuttaa selvästi myös muiden hänen kanssaan tutkimusyhteistyötä tehneiden henkilöiden tapaan tutkia historiaa, joten näkemysten vertailu on tässä mielessä tärkeää. Samalla tarjoutuu mahdollisuus tarkastella Mannisen ja Ylikankaan tutkimustuloksia pro gradu -työn alussa esitetyn Suomen sotahistoriakuvan kolmijaon pohjalta. Suomen sotahistoriaa käsittelevässä keskustelussa on tutkimustavan lisäksi nostettu esille tutkijoiden uskottavuus sekä se kenellä on pätevyys tuottaa laadukasta historiantutkimusta. Samalla tutkijoiden mahdolliset sidonnaisuudet ovat aikaansaaneet pohdintaa keskustelun aikana.

5.1. Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan tapa tulkita lähteitä

Toisen maailmansodan tapahtumia koskevan keskustelun perusteella voidaan todeta, että Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan tapa käsitellä lähdeaineistoa eroaa toisistaan. Ohto Manninen nojautuu tutkimuksissaan vahvasti arkistoista löytyvään lähdemateriaaliin ja ottaa lähteissä kerrotut asiat hyvin kirjaimellisesti osaksi tutkimustaan. Heikki Ylikankaaseen verrattuna Manninen tulkitsee lähteitä paljon varovaisemmin. Mannisen tapa tutkia historiaa vaatii lähteiltä sanatarkkoja kuvauksia tapahtumista, mikä saattaa johtaa siihen, että tutkimuksesta tulee helposti pelkästään lähdeaineiston tiivistelmä. Äkkiä ajatellen voisi luulla, että varovainen tapa tulkita lähteitä tuo tutkimukselle luotettavuutta, koska lähteiden tekstejä tarkoin noudattava ja vähän tulkitseva tutkija ei sorru tutkimuksessaan helposti liikaan spekulointiin. Kuitenkaan lähteiden suora kopioiminen ei ole historiantutkimusta, sillä historiantutkijan tärkein tehtävä on lähdeaineiston tulkitseminen eikä referoiminen. On kuitenkin tärkeää muistaa se, että arvailulla ja liiallisella tulkinnalla tutkija vähentää helposti tutkimustulostensa arvoa sekä tiedeyhteisön että laajemman lukijakunnan piirissä. Tutkijan tekemien tulkintojen on mielikuvituksen sijasta perustuttava lähdeaineiston ja lähdemateriaalista tehtyjen päätelmien varaan. Lähteitä tutkittaessa on kuitenkin huomioitava se, että lähteet eivät välttämättä ole koko totuus tutkittavasta tapahtumasta. Talvisotaa tutkittaessa tämä koskee esimerkiksi Suomen hallituksen keskusteluja, joihin Manninen voimakkaasti päätelmissään tukeutuu. Manninen ei kuitenkaan aina ota

huomioon sitä, että lähteissä esiintyvät henkilöt saattavat keskusteluissa suojella selustaansa tulevaisuuden varalta ja sen vuoksi käyttää virallisissa yhteyksissä mahdollisimman neutraaleja ilmaisuja. Sotatilanteessa miehitetyn maan valtioneuvoston jäsenet eivät olisi olleet edullisessa asemassa ja tämän vuoksi esimerkiksi pääministeri Ryti tuskin halusi virallisesti todeta, että Suomi todennäköisesti tulee hyökkäämään Neuvostoliittoon. Inhimillisten syiden takia osa jatkosodan aikana tuotetusta arkistoaineistosta on saatettu tuhota, sillä aineiston joutuminen mahdollisen miehittäjän käsiin olisi saattanut johtaa asiakirjoissa esiintyneet henkilöt suuriin vaikeuksiin.

Ohto Mannisen tapa tutkia historiaa näkyy jossain määrin muiden *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajien tutkimustyyliin. Mannisen kanssa Ylikankaan argumentteja ovat olleet kritisoimassa erityisesti Jukka Kulomaa ja Jukka Lindstedt, joten myös heidän tutkimustapansa käsittely on sotakeskustelun ymmärtämisen kannalta tärkeää. Ohto Mannisen tapaan Jukka Kulomaa sekä Jukka Lindstedt vaikuttavat edellyttävän, että tutkimustulosten taustalta on löydettävä virallista lähdeaineistoa. Erityisesti Jukka Lindstedt vetoaa siihen, että Suomessa tehtyjä teloituksia koskeva virallinen aineisto on hyvin kattava ja tästä aineistosta on periaatteessa mahdollista todentaa kaikki rintamakarkureita koskeneet teloitukset.²⁵⁸ Kulomaa puolestaan ei anna suullisille ja ns. epäviralliselle lähteille samanlaista arvoa kuin virallisille arkistolähteille.²⁵⁹ Vaikuttaa siltä, että perinteiset tulkinnat nojaavat ennen kaikkea esimerkiksi kansallisarkistosta löytyviin asiakirjoihin, joista ei ole juuri tehty tulkintoja. Mannisen vaikutuksen esimerkiksi Kulomaan taustalla voi huomata Kulomaan väitöskirjan esipuheesta, jossa Kulomaa antaa kiitosta väitöskirjan käsikirjoituksen tarkastajana toimineelle Manniselle.²⁶⁰ Mannisen voimakkaasti lähteisiin nojaava ja tulkinnan minimoiva tapa tutkia historiaa on luultavasti vaikuttanut myös Kulomaan tapaan tehdä tutkimustyötä. Lindstedtin kohdalla virallisiin asiakirjoihin tukeutumisen selittää osaltaan se, että hän ei varsinaisesti ole historiantutkija, vaan oikeustieteilijä, jonka suhtautuminen lähdeaineistoon ei ole ainakaan *Teloitettu totuus* -kirjan artikkelin sekä hänen väitöskirjansa perusteella yhtä kriittinen ja problemaattinen kuin historiantutkijalla yleensä. Tästä Lindstedtiä on huomauttanut myös Heikki Ylikangas kirjassaan *Yhden miehen jatkosota*.²⁶¹ Lindstedt tuntuu vaativan ehdotonta varmuutta tutkimustuloksilta, eikä hän halua spekuloida edes sillä teloitettiin Suomessa sota-aikana viattomia. Tästä hyvänä osoituksena on hänen väitöskirjansa viimeiseltä

²⁵⁸ Lindstedt 2008, 111–117.

²⁵⁹ Esim. Kulomaa 2008, 150–162.

²⁶⁰ Kulomaa 1995, 5.

²⁶¹ Ylikangas 2009b, 90–91, 94–95.

sivulta löytyvä toteamus: ”Sitä, teloitettiin sota-ajan Suomessa joku viaton, emme voi varmuudella tietää.”²⁶².

Heikki Ylikankaan tapa käsitellä lähdeaineistoa on vapaampi verrattuna esimerkiksi Ohto Manniseen tarkastelutapaan. Ylikangas tekee lähteistä enemmän tulkintoja ja pyrkii etsimään esimerkiksi hallituksen keskusteluista sellaisia asioita sekä merkityksiä, joita ei ole ilmaistu keskusteluissa suoraan. Ylikankaan tekemät tulkinnat tuovat esille uusia puolia talvisodan ja jatkosodan ajan päätöksenteosta sekä poliittisten päättäjien että armeijan ylijohdon toiminnasta. Lähteiden tulkitseminen on oleellinen osa historiantutkimusta. Etenkin poliittista historiaa tutkittaessa on tärkeää muistaa se, että lähteissä esiintyvät henkilöt haluavat esittää lähes poikkeuksetta oman toimintansa edullisessa valossa, jolloin lähteistä ei välttämättä ilman tulkitsemista ja kontekstointia paljastu kuin osa tapahtumien kulusta ja niihin johtaneista syistä. Lähteiden tulkitseminen tiettyyn rajaan asti on hyväksyttävää ja se kuuluu tutkimuksen luonteeseen, mutta välillä vaikuttaa siltä, että Ylikangas pyrkii tulkitsemaan lähteitä jopa liikaakin. Tästä häntä on kritisoinut esimerkiksi Ohto Manninen.²⁶³ Ylikankaan argumentoinnista kuitenkin erottaa sen, että hän antaa arvoa sellaisille lähteille, joita ei ole arkistoitu tai ne eivät muuten ole saaneet niin virallisen korostettua statusta. Esimerkki tällaisesta Ylikankaan käyttämästä lähteestä on Ragnar Nordströmin muistelmat, joita Ohto Manninen ei arvosta lähdeaineistona samalla tavoin kuin Ylikangas. Jatkosotaa koskevissa tutkimuksissaan Ylikangas hyödyntää voimakkaasti muiden tutkijoiden epävirallisena pitämää lähdeaineistoa. Tapa, jolla Ylikangas kuitenkin käyttää lähteitä on selvästi liberaalimpi verrattuna Manniseen. Liberaalilla tulkintatavalla ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, että Ylikankaan tutkimukset olisivat täynnä spekulatiota ja jossittelua, sillä hän esittää kuitenkin lähdeaineistoa väitteidensä tueksi. Ehkä juuri lähdeaineiston vapaampi tulkinta on ajanut Ylikankaan tutkimustulokset ristiriitaan muiden toista maailmansotaa tutkineiden sotahistorioitsijoiden tulkintojen kanssa.

Heikki Ylikangas kertoo näkemyksensä historiantutkimukseen hyvin seikkaperäisesti kirjansa *Yhden miehen jatkosota* epilogissa. Tämä tutkimusfilosofia on havaittavissa hänen tuotannossaan. Ylikangas ei pidä kirjallista lähdettä historiallisena faktana, vaan kehottaa pohtimaan sitä miksi ja minkälaisissa olosuhteissa lähde on syntynyt. Samalla hän muistuttaa siitä, että historiantutkimuksessa käytettyjä lähteitä ei useinkaan laadita historiantutkimusta varten, vaan

²⁶² Lindstedt 1999, 662.

²⁶³ Manninen 2004b, 255.

nimenomaisesti sen hetkisiä tarpeita varten. Ylikangas perää nimenomaan lähteiden tulkintaa ja juuri tästä syystä hänen tulkintansa eroavat perinteistä näkemystä tukevien tutkijoiden tulkinnoista. Hänen mielestään tutkijan on pystyttävä rakentamaan kokonaiskuva niiden lähteiden perusteella, joita kulloinkin on tarjolla. Tutkimustulokset eivät Ylikankaan mielestä ole aukotonta faktaa, eikä aukottomaan tulkintaan päätyminen ole osoitus tutkijan kyvykkyydestä tehdä historiantutkimusta. Oleellista hänen mielestään on se, että tuloksista syntynyt keskustelu vie tutkimusta eteenpäin.²⁶⁴ Kiivaasta keskustelutavastaan huolimatta Ylikangas pystyy myöntämään tekemänsä virheet, mikä osoittaa sen, että Ylikankaan periaatteet tutkimustulosten aukottomuutta koskien pätevät myös häneen itseensä.

Heikki Ylikankaan ja Ohto Mannisen toista maailmansotaa koskevien tutkimusten sekä heidän talvisotakeskustelussaan esittämän ajatustenvaihdon perusteella voidaan todeta, että heidän suhtautumisensa Saksaan sekä Suomen ja Saksan toisen maailmansodan aikaisiin suhteisiin eroaa toisistaan. Heikki Ylikangas suhtautuu Suomen yhteyksiin Saksaan ja toisen maailmansodan aikaiseen kiistelyyn liittolaissuhteeseen neutraalisti. Vaikuttaa siltä, että Ylikangas pitää Suomen ja Saksan ainakin epävirallisella tasolla ystävällismielisiä suhteita tuon ajan maailmantilanteessa täysin hyväksyttävänä. Mannisen suhtautuminen Suomen Saksa-yhteyteen on hieman negatiivisempi. Toisaalta Mannisen penseys saattaa johtua hänen tavastaan tulkita lähdeaineistoa, sillä kirjaimellisella tulkinnalla on vaikea löytää näyttöä Suomen ja Saksan epävirallisesti lämpimistä väleistä toisen maailmansodan aikana. Manninen ei tosin muutenkaan paneudu tutkimuksissaan Suomen ja Saksan suhteisiin, vaan käsittelee enimmäkseen Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Tämä seikka saattaa osaltaan luoda Mannisesta kuvaa tutkijana, joka ei halua nostaa Suomen Saksa-yhteyttä erityisesti esille.

Jatkosotaa koskevassa keskustelussa ero Mannisen ja hänen kanssaan yhteistyötä tehneiden tutkijoiden sekä Ylikankaan välillä on yhtä selkeä kuin vuosituhannen alun talvisotakeskustelussa. Jatkosotaa tarkasteltaessa huomioon on otettava Mannisen näkemyksen lisäksi muut Mannisen rinnalla keskusteluun osallistuneet henkilöt ja jossain määrin heidän suhdettaan historiantutkimukseen voi pitää samankaltaisena. Kuten jo talvisotaa tarkasteltaessa Heikki Ylikankaan tutkimuksissa oli havaittavissa tutkimuksen sitominen tutkittavaan aikaan ja sen lähtökohtiin. Myös jatkosotaa tutkiessaan Ylikangas uskoo, että paniikin hillitsemiseksi kesäkuussa 1944 oli mahdollista, että Suomen armeijassa teloitettiin sotilaskarkureita enemmän

²⁶⁴ Ylikangas 2009b, 213–219; Ylikangas 2007b, 9–10, 34–35.

kuin aiemmissa tutkimuksissa on tuotu julki. Ylikangas ei vaikuta pitävän tavattomana sitä, että sotilaita olisi surmattu paniikin ollessa valloillaan kesällä 1944, vaan sitä, että tapahtunutta on pyritty mahdollisesti salailemaan, eikä tapahtunutta voida hyväksyä. Manninen ja hänen kumppaninsa eivät puolestaan pidä Ylikankaan teoriaa ammutuista todennäköisenä. Suurimpana syynä Ylikankaan näkemysten kiistämiseen on usko siihen, että Suomen armeijassa kunnioitettiin lakia poikkeustilanteesta huolimatta. Tätä uskomusta leimaa se, että Ylikankaan opponentit katsovat Suomen säilyttäneen statuksensa oikeusvaltiona myös toisen maailmansodan aikana.²⁶⁵ Ylikangas puolestaan ei allekirjoita täysin Suomen säilymistä täydellisenä oikeusvaltiona toisen maailmansodan aikana. Kyseenalaistamisen syynä saattaa olla, että harva toisessa maailmansodassa taisteluihin osaa ottanut maa, jonka alueella sotatoimet olivat käynnissä, pystyi säilymään oikeusvaltiona, ainakaan sellaisessa mielessä, jossa oikeusvaltio nykyisin määritellään. Ylikankaan kyseenalaistus on enemmän linjassa yleisen trendin kanssa, joten on tärkeää pohtia sitä, miksi Suomi olisi ollut jossain määrin erilainen esimerkiksi Neuvostoliittoon tai Saksaan verrattuna, jotka kävivät myös ankaria taisteluja eivätkä säilyneet oikeusvaltioina. Tätä taustaa vasten Ylikankaan kysymys Suomen säilymisestä oikeusvaltiona on oikeutettu.

5.2. Tutkijoiden näkemykset suhteessa sotahistorian kolmijakoon

Heikki Ylikankaan ja Ohto Mannisen näkemyksiä toisen maailmansodan ajan historiasta on hyvä peilata myös pro gradu -työn alussa esitettyihin kolmeen erilaiseen sotanäkemykseen. Sekä Manninen että Ylikangas on helppo sijoittaa tässä kolmijaossa erilleen toisistaan, sillä Manninen edustaa tutkimuksillaan pitkälti perinteistä näkemystä, kun taas Ylikangas edustaa mielipiteineen selkeästi uudempaa katsantokantaa sotatapahtumiin. Huomattavaa on kuitenkin, että professoreiden tutkimuksissa ja keskusteluissa ei juuri tule esiin seikkoja, jotka ovat korostuneet erityisesti talvisotaa käsiteltäessä venäläisessä talvisotanäkemyksessä.

Vaikka Ohto Manninen ja Heikki Ylikangas keskustelevatkin kahdenkeskisessä debatisaan pääasiassa talvisodan poliittisista taustatekijöistä ja päätöksenteosta, niin venäläinen näkökulma sodan tapahtumiin ei erotu heidän mielipiteenvaihdossaan juuri lainkaan. Varjoon on jäänyt

²⁶⁵ Suomen säilymisestä oikeusvaltiona toisen maailmansodan aikana esim. Manninen et al. 2010, 369–370; Lindstedt 1999, 657–662. Oula Silvennoinen on kyseenalaistanut Suomen säilymisen oikeusvaltiona väitöskirjassaan. Ks. Silvennoinen 2008, 336–341.

erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton välillä käydyt neuvottelut ennen talvisotaa ja näiden neuvottelujen eteneminen.²⁶⁶ Venäläisessä näkemyksessä painottuu erityisesti se, kuinka suomalaiset olisivat voineet omalla toiminnallaan estää talvisodan syttymisen luovuttamalla alueita Itä-Suomesta Neuvostoliitolle ja se, että alueet eivät olleet Suomelle strategisesti tärkeitä. Vaikka alueluovutus nousee vahvasti esille venäläisessä näkemyksessä, eivät Manninen ja Ylikangas kuitenkaan spekuloi sillä, että sota olisi ollut mahdollista välttää kokonaan alueluovutuksilla. Manninen ja Ylikangas jättivät keskustelun sodan välttämistä vähemmälle huomiolle todennäköisesti siksi, että asiaa ei muutenkaan käsitellä suomalaisessa historiankirjoituksessa. Usein sodan välttämisen hintana nähdään Baltian maiden kohtalo joutua Neuvostoliiton osaksi.

Venäläisen näkökulman sivuuttamisen Mannisen ja Ylikankaan talvisotatulkinnoista selittää osaltaan se, että Venäjällä sijaitsevat arkistot eivät ole olleet aina avoimia tutkijoille. Vasta Neuvostoliiton romahdettua tutkijat pääsivät käsiksi Neuvostoliiton päämääriä ja suunnitelmia koskeneeseen aineistoon, jota on taas ryhdytty Venäjällä vähitellen salaamaan. Arkistojen sulkeutuminen johtuu luultavasti kansallistunteen noususta Venäjällä.²⁶⁷ Tämän lisäksi venäläinen tulkinta sodan tapahtumista on ollut Neuvostoliiton aikana hyvin säädeltyä ja ylhäältäpäin saneltua. Neuvostopropaganda vaikuttaa tulkinnan takana varmasti vieläkin. Manninen kuitenkin vaikuttaa suhtautuvan Ylikangasta varauksellisemmin Neuvostoliiton toimintaan talvisodassa, mikä osaltaan heijastuu varmasti hänen tulkintoihinsa. Manninen antaa selkeästi teoksessaan *Talvisodan salatut taustat* ymmärtää, että Suomella oli pienempänä maana oikeus tehdä sotasuunnitelmia Neuvostoliittoa vastaan, kun taas Neuvostoliiton suunnitelmat olivat vihamielisiä Suomea kohtaan.²⁶⁸ Joanna Bourke nostaa vuonna 2006 julkaistussa artikkelissaan esille sotahistorian merkityksen armeijalle ja pohtii armeijajärjestelmän vaikutusta sotahistoriantutkimukseen. Bourken teoriaan nojaten uskallan väittää, että Mannisen virka Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professorina vaikuttaa hänen tapaansa tulkita toisen maailmansodan tapahtumia, vaikka Manninen ei sitä itse välttämättä tiedosta.²⁶⁹ Yllättävää on kuitenkin se, että Ylikangas ei ole hyödyntänyt uusia tulkintoja tehdessään enempää 1990-luvulla

²⁶⁶ Neuvotteluista esim. Peltola & Vehviläinen (toim.) 1990; Vladimirov 1995.

²⁶⁷ Vihavainen 2004, 409–410.

²⁶⁸ Manninen 1994.

²⁶⁹ Joanna Bourke on käsitellyt sotahistorian ja armeijajärjestelmän monimutkaista sidettä johtopäätökseen vuonna 2006 julkaistussa artikkelissaan 'Uusi sotahistoria'. Ks. Bourke 2006, 22–23.

avautuneita Neuvostoarkistoja, sillä niistä löytyvä lähdemateriaali toisi varmasti uusia näkökulmia myös hänen tulkintoihinsa.

Jatkosota ei sinänsä vaikuta Ylikankaan ja Mannisen näkökantoihin, jos vertailupohjaksi otetaan tutkimuksen alussa esitetty kolmijako. Kuitenkin jatkosodan kohdalla näkemysten vertaaminen venäläiseen katsantokantaan ei ole mahdollista samalla tavalla kuin talvisotaa tarkasteltaessa. Venäläinen näkemys jatkosotaan on huomattavasti hankalampi hahmottaa suomenkielisestä kirjallisuudesta kuin näkemys talvisodan tapahtumiin. Syynä tähän on se, että jatkosodan aika Venäjän ja Neuvostoliiton historiassa kytkeytyy hyvin voimakkaasti Suureen isänmaalliseen sotaan, jossa Suomea ei käsitellä samalla tavalla erossa muista Saksan rinnalla sotineista maista, kuten talvisotaa koskevassa kirjallisuudessa. Kuitenkin jatkosotaa koskevasta kirjallisuudesta on mahdollista erottaa *perinteinen* ja *uudempi näkemys* talvisodan tapaan. Näiden kahden näkökulman vertailussa Manninen ja Ylikangas ovat säilyttäneet asemansa keskustelun siirtyessä käsittelemään jatkosotaa. Mannisen voidaan katsoa tässä mielessä edustavan perinteistä tulkintaa sotatapahtumista, koska hän vilpittömästi vaikuttaa uskovan siihen, että Suomen armeijassa olisi toimittu esimerkiksi sotilaskarkureiden rangaistusten suhteen eri tavoin kuin muissa sotaa käyvien maiden asevoimissa. Ylikankaan tulkinta ei näe armeijan piirissä harjoitettuja toimintatapoja automaattisesti laillisina tai lainsäädännön henkeä noudattavina, mikä puolestaan on uudempi näkökulma suomalaiseen sotahistoriantutkimukseen.

Perinteiseen sotanäkemykseen nojaavat tutkimukset ja yleisesitykset ovat lukumäärällisesti selkeässä enemmistössä verrattuna Heikki Ylikankaan esille tuomiin näkökulmiin ja tämän vuoksi Ylikankaan voidaan nähdä edustavan jatkosotaa koskevassa keskustelussa uudempaa näkemystä sotahistoriaan. Erottavana tekijänä voidaan sanoa olevan myös se, että perinteinen näkemys on yleensä lähtenyt liikkeelle juuri siitä, että Suomen armeijan toiminnan on nähty nojaavan laillisuuteen ja oikeuteen. Manninen, kuten myös hänen kanssaan yhteistyötä kirjan *Teloitettu totuus* parissa tehneet tutkijat, puolestaan lähtevät liikkeelle laillisuusolettamuksesta ja nojaavat päätelmissään voimakkaasti juuri armeijan tuottamaan aineistoon. Sitä vastoin Ylikangas haluaa tarkastella armeijan tuottamaa aineistoa aiemmin totuttua etäämmältä, mikä erottaa hänet Mannisesta ja muista hänen opponenteistaan. Tässä mielessä Ylikankaan ja Mannisen suhtautuminen aineistoon on säilynyt samanlaisena koko toista maailmansotaa koskevan keskustelun ajan.

Vaikka Mannisen voidaan nähdä edustavan perinteistä näkemystä Suomen sotahistoriaan, on hänen tutkimustavassaan sekä tutkimuksiansa painopisteissä huomattavissa sellaisia seikkoja, jotka erottavat hänen tapansa perinteisestä lähtökohdasta tutkia Suomen sotahistoriaa. Pro gradu -työssä tarkastelluissa tutkimuksissa ja keskusteluissa ei nosteta jatkuvasti esille joukko-osastojen liikkeitä rintamalla, vaikka jatkosotaa tarkasteltaessa joukkojen liikkeitä sivutaankin tarkasteltaessa sotilaskarkuruutta. Tämä on yksi tekijä, joka erottaa Ylikankaan ja Mannisen näkökulmia perinteisestä sotakäsityksestä, jossa on voimakkaasti läsnä juuri joukkojen sodan aikaiset liikkeet sekä vahvuudet. Tutkimuksista ei myöskään nouse esille erityinen tarve korostaa Suomen talvisodassa saavuttamaa *torjuntavoittoa*. Manninen ei mielestäni ota kantaa siihen, oliko talvisota Suomelle voitto vai tappio. Vastaavasti Ylikankaan tulkinnasta pystyy vetämään sen johtopäätöksen, että ainakin aikalaiset kokivat talvisodan hävittynä sotana, joka on ajan kuluessa muuttunut selviytymistarinaksi. Jatkosotaa tarkasteltaessa kysymys sodan voittajasta ei nouse samalla tavoin esille, koska tarkastelun pääpaino on nimenomaan Suomen armeijan toiminnassa, jossa siinäkään ei keskitytä ensisijaisesti varsinaisiin sotateimiin. Poliittisen päätöksenteon käsittely ei ole olennaisessa osassa perinteisessä sotakuvauksessa, joten tässä mielessä toista maailmansotaa käyvän keskustelun voidaan katsoa vieneen näkemystä sotahistoriaan kauemmaksi perinteisistä tutkimuslähtökohdista.

Mannisen ja Ylikankaan tavasta käsitellä talvisotaa tapahtumana löytyy melko paljon yhtäläisyyksiä. Professoreiden tapa tarkastella sotatapahtumissa mukana olleita henkilöitä eroaa melko paljon esimerkiksi perinteisen talvisotänäkemyksen käsityksistä. Henkilöitä käsitellään pro gradu -työssä tarkastelluissa keskusteluissa sekä tutkimuksissa realistisissa mittasuhteissa eivätkä tutkimukset pönkitä esimerkiksi Mannerheimin ympärille kehittynyttä suurmiesmyyttiä.²⁷⁰ Tutkimuksissa sekä artikkeleissa esille nousevat poliittiset merkkihenkilöt sekä sotilaat on asetettu luonnollisen ihmisen mittakaavaan korostamatta turhaan heidän suuruuttaan. Suurmiesmyytin luominen on mielestäni vahvasti läsnä juuri perinteisessä talvisotänäkemyksessä, joka on suurelta osin nationalistisesti väritynyttä. Jatkosotaa käsiteltäessä suurmiehet eivät nouse talvisodan tavoin esille, mutta jatkosotaakin tarkasteltaessa voidaan huomata, että osassa tutkimuksista ja yleisesityksistä valtion- ja sotilasjohdon henkilöiden toimintaan suhtaudutaan kriittikittävästi.

Mannisen ja Ylikankaan käymä ajatustenvaihto on vanhan ja uuden sotahistorian kohtaaminen. Siinä missä Manninen pyrkii näkemään toisen maailmansodan tapahtumat kansallisesti

²⁷⁰ Vrt. Esim. Ahto 1999a.

merkittävänä, pyrkii Ylikangas laajempaan perspektiiviin tulkinnassaan. Samalla Ylikankaan tulkinta on aloittanut keskustelun sotahistoriantutkimuksen metodeista, lähdeaineistosta ja lähdeaineiston tulkintatavasta. Molemmat tutkijat kuitenkin kykenevät yhdistämään sotahistorian ja poliittisen historian keskenään, mikä toisaalta osoittaa sen, että sotahistoriaa ei nähdä enää pelkkänä operaatiohistoriana kokeneempien sotahistorioitsijoiden keskuudessa. Vaikka uudempaan sotahistorian kirjoitukseen liitetään myös sosiaali-, psyko- sekä yhteiskuntahistoriallisia piirteitä, ei voida kuitenkaan sanoa, että näiden piirteiden tuominen osaksi sotakeskustelua olisi auttanut saavuttamaan ratkaisun tutkijoiden välillä valinneissa erimielisyyksissä. Keskustelun avainasiat ovat kuitenkin niin vahvasti linkittyneitä poliittiseen ja sotilaalliseen päätöksentekoon.²⁷¹

5.3. Inhimilliset tekijät historiantutkimuksen taustalla

Toista maailmansotaa koskeva keskustelu on ollut hyvin vivahteikas ja osoittanut sen, että historiantutkimukseen ja historian tutkimiseen vaikuttavat useat eri seikat. Inhimillisten tekijöiden ja mielikuvien vaikutusta ei missään tapauksessa voida sulkea pois tulkintojen ja tutkimustulosten taustalta, vaikka tutkimuksen tarkoituksena onkin käsitellä menneisyyttä mahdollisimman objektiivisesti. Oman inhimillisyyden tiedostaminen voi edesauttaa tutkimuksen objektiivisuutta, sillä tuskin kukaan historiantutkija pystyy kutsumaan itseään täysin erehtymättömäksi. Mielikuvat puolestaan saattavat vaikuttaa näkemykseen siitä, kuka on pätevä tutkimaan historiaa ja miten suhtaudutaan tutkijan tuotantoon, joka ei hänen itsensä mielestä ole varsinaista historiantutkimusta. Näkemyksiin saattavat vaikuttaa myös sidosryhmät sekä työnantaja. Toista maailmansotaa koskevaa keskustelua tarkasteltaessa on kiinnostavaa perehtyä tutkijoiden taustoihin ja pohtia niiden merkitystä erilaisten tulkintojen lähtökohtina.

Uutta historiakuva Suomen sodista edustavia tutkijoita vaikuttaa yhdistävän se seikka, että he uskaltavat olla rohkeasti eri mieltä aiemman tutkimuksen kanssa. Tämä ei välttämättä ole aina helppoa, sillä talvi- ja jatkosota ovat keskeisiä tapahtumia suomalaiskansallisen identiteetin kannalta. Tapahtumien käsittelyyn liittyy hyvin usein emotionaalista latausta, joka väistämättä näkyy toista maailmansotaa käsittelevässä keskustelussa. Vaikuttaa siltä, että Heikki Ylikangas,

²⁷¹ Sotahistorian muuttumisesta esim. Kinnunen & Kivimäki 2006, 9–18.

Oula Silvennoinen ja esimerkiksi Markku Jokisipilä uskaltavat rohkeasti tuoda keskusteluun Suomen kannalta arkoja aiheita, eivätkä heidän tutkimuksensa kumpua suoraan kansallisista lähtökohdista. Samanlaisista lähtökohdista tutkimusta on tehnyt myös Lasse Laaksonen, joka on käsitellyt esimerkiksi Suomen armeijan ylimmän upseeriston henkilösuhteita toisen maailmansodan aikana. Yhdeksi aroista aiheista voidaan nähdä Suomen yhteistyö kansallissosialistisen Saksan kanssa, mikä usein ainakin suomalaisessa historiankirjoituksessa pyritään tavalla tai toisella mitätöimään. Markku Jokisipilä on tullut teoksessaan *Aseveljiä vai liittolaisia?* siihen tulokseen, että jatkosotatutkimuksen lähtökohdat ovat olleet hyvin useasti sidoksissa kulloiseenkin poliittiseen tilanteeseen ja tutkimusta on yleensä tehty hyvin suomalaiskansallisista lähtökohdista käsin.²⁷² Jokisipilä erottelee väitöstutkimuksessaan selvästi aiemmat näkemykset Suomen toimintaan toisen maailmansodan aikana ja nostaa esille jo aikaisemmin esitettyjä näkökantoja, jotka eivät esimerkiksi ole tukeneet Suomessa voimissaan ollutta erillissotateesiä.²⁷³ *Uuden sotahistorianäkemyksen* kyseenalaistava ja arkoja aiheita käsittelevän lähestymistavan syynä voikin olla se, että poliittinen tilanne ei tällä hetkellä vaadi minkään tietyn näkökulman korostamista.

Uuden sotahistoriakäsityksen lähtökohta tutkimukselle vaikuttaa olevan neutraalimpi verrattuna perinteisen näkemykseen. Heikki Ylikankaan tapaan Oula Silvennoinen on väitöskirjassaan pohtinut sitä, miksi toinen maailmansota nähdään Suomen osalta puhtaampana kuin muiden maiden sodankäynti ja esittää, että näkemys puhtaudesta on totuttu selittämään parhain päin suomalaisten näkökulmasta.²⁷⁴ Silvennoinen pohtii lisäksi Suomen säilymistä oikeusvaltiona toisen maailmansodan aikana ja tulee siihen tulokseen, että esimerkiksi valtiollisen poliisin piirissä ei noudatettu aina oikeutta jatkosodan aikana.²⁷⁵ Samalla Silvennoinen nostaa esille esimerkkejä niin toisen maailmansodan ajan Ruotsista kuin Yhdysvaltojen vuonna 2001 sattuneesta terrorismista, missä hallinto ja viranomaiset ylittivät toimivaltuutensa toteuttaakseen tavoitteitaan toimiessaan oikeiksi uskomiansa päämäärien puolesta.²⁷⁶ Tutkimuksen alussa esitetyn Alessandro Portellin toteamuksen suullisista lähteistä voidaan nähdä soveltuvan myös menneisyyden tapahtumien analysointiin sellaisenaan, sillä sekä poliittiset että sotilaalliset päättäjät toimivat mitä luultavimmin oikeaksi uskomallaan tavalla, jota ei suoraan pidä leimata moraalittomaksi tai

²⁷² Jokisipilä 2004, 25.

²⁷³ Jokisipilä 2004, 27–31.

²⁷⁴ Silvennoinen 2008, 330–331.

²⁷⁵ Silvennoinen 2008, 337–338.

²⁷⁶ Silvennoinen 2008, 338–341.

vääräksi, varsinkaan jos tapahtumia tarkastellaan myöhemmin. Tapahtumia tulee tarkastella nimenomaisesti sen hetkisistä lähtökohdista käsin ja muistaa, että kipeätkin päätökset tehtiin sen hetkisten tietojen varassa. Esimerkiksi omien sotilaiden mahdollinen teloittaminen saatettiin tehdä siksi, että armeijan johdossa ei nähty muita vaihtoehtoja sillä hetkellä karkuruuden hillitsemiseksi ja Neuvostoliiton armeijan läpimurron estämiseksi.

Aikalaisten toiminnan ymmärtäminen vaikuttaa liittyvän mahdolliseen arkistomateriaalin tuhoamiseen, jota ei automaattisesti suljeta pois niiden tutkijoiden piirissä, joiden tutkimukset voidaan nähdä uudempaan näkemyksenä Suomen sotahistoriaan. Oula Silvennoinen käsittelee väitöskirjassaan *Salaiset aseveljet* arkistoaineiston tuhoamista ja sen mahdollista vaarallisuutta poikkeustilanteessa, jolloin riski arkaluontoisen aineiston joutumisesta vääriin käsiin on ollut varsin ilmeinen.²⁷⁷ On tärkeää ymmärtää se, että aineiston hävittämisellä, jota nyt voidaan pitää vahingollisena sen ajan tapahtumien tutkimisen ja selvittämisen kannalta, ei ollut silloisten tapahtumien kannalta merkitystä. Tulevien sukupolvien tekemä tapahtumien tulkinta ei luultavastikaan ollut ensimmäisenä esimerkiksi valtiollisen poliisin johdon mielessä, kun päätös arkaluonteisen aineiston hävittämisestä tehtiin. Sillä hetkellä oman hengen säilyttäminen ja henkilökohtaiset intressit vaikuttivat varmasti päätöksiin enemmän kuin se, miten tapahtumista jälkeinpäin kirjoitettaisiin. Tämänkaltainen toiminta poikkeusoloissa on ymmärrettävää ja arkistojen suunnitelmallisesta tuhoamisesta voidaan tutkimuksessa päätellä se, että pelko aineiston väärinkäytännestä oli niin armeijan kuin valtiollisen poliisinkin piirissä konkretisoitunut vuonna 1944. Arkistoja ei kuitenkaan ole luotu tulevia tutkijoita, vaan sitä organisaatiota varten, jonka arkistoissa asiakirjat ovat talletettuina. Asiakirjojen joutuminen ulkopuolisiin käsiin ei monessakaan tapauksessa olisi toivottavaa edes nykyään, ja on syytä muistaa, että monia nykyisiäkään arkistoja ei ole koottu pelkästään historiantutkimuksen lähtökohtia silmälläpitäen.

Ylikankaan voidaan katsoa olevan *uuden sotahistorianäkemyksen* valovoimaisin ja samalla näkyvin edustaja. Kuitenkin Oula Silvennoinen, joka on tutkinut Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien välistä yhteistyötä ennen toista maailmansotaa ja sen aikana, näkee arkistotutkimuksen hyvin samalla tavalla kuin Ylikangas. Silvennoinen on käyttänyt väitöskirjansa *Salaiset aseveljet* lähdeaineistona Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien arkistoja sekä asiakirjoja.²⁷⁸ Ylikankaan tapaan myös Silvennoinen korostaa sitä, että asiakirjoja ei ole laadittu

²⁷⁷ Silvennoinen 2008, 299–301.

²⁷⁸ Silvennoinen 2008, 353–367.

antamaan kokonaiskuvaa käsiteltävästä asiasta, eikä niissä esimerkiksi avata päätösten taustoja juuri ollenkaan. Silvennoinen toteaa, että menneisyys ei tallennu asiakirjoihin, vaan asiakirjojen puuttumisesta on niin ikään joissain tilanteissa mahdollista tehdä päätelmiä.²⁷⁹ Silvennoinen on kuitenkin päätenyt tutkimuksessaan lähdetietojen niukkuuden ja harhaanjohtavuuden vuoksi siihen lopputulokseen, että hän noudattaa tutkimuksessaan minimitulkinnan periaatetta, koska tällöin riski virhe- ja ylitulkintaan pienenee. Hän kuitenkin tiedostaa, että minimitulkinnassa on riskinä lähteiden alitulkinta ja se, että tutkija ajautuu lähdeaineistonsa vietäväksi.²⁸⁰ Minimitulkinnan periaate on eräs metodinen valinta, joka ainakin tämän Silvennoisen väitöskirjatutkimuksen perusteella erottaa Ylikankaan ja Silvennoisen tavan tehdä tutkimusta.

Vaikka tässä pro gradu -työssä käsitelläänkin erilaisia näkemyksiä Suomen sotahistoriaan, ei se kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkijat olisi tarkoituksenmukaista lokeroida tiettyihin kategorioihin. Eri tutkijoiden käsitykset voivat vaihdella keskenään, vaikka heidän voi katsoa edustavan samankaltaista näkemystä esimerkiksi toisen maailmansodan osalta. Luokittelu ei ole tarpeellista pelkästään sen vuoksi, että tutkijat voitaisiin lokeroida tiettyä näkökulmaa kannattavaksi. Jaon avulla on kuitenkin mahdollista tarkastella onko tiettyä näkökulmaa edustavien tutkijoiden tavassa tutkia ja ymmärtää historiaa samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia toista näkökantaa edustavien tutkijoiden kanssa. Vaikka esimerkiksi Heikki Ylikankaan ja Markku Jokisipilän voi kummankin katsoa edustavan historiatulkintojensa kanssa uutta suomalaista sotahistoriaa, eivät heidän keskinäiset välinsä ainakaan ammatillisessa mielessä vaikuta kovin lämpimiltä. Ylikangas kritisoi Jokisipilää voimakkaasti kirjassaan *Yhden miehen jatkosota*. Syynä kritisointiin on Jokisipilän *Helsingin Sanomiin* 8.10.2008 kirjoittama kirja-arvostelu. Vaikka arvostelu ei koske Ylikankaan omia teoksia, vaan häntä kritisoinutta kirjaa *Teloitettu totuus*, arvostelee Jokisipilä kirjoituksessaan Ylikangasta virhepäätelmistä, metodisista lipsahduksista sekä lähdepohjan puutteellisuudesta.²⁸¹ Ylikangas puolestaan arvostelee Jokisipilää voimakkaasti ja esittää, että Jokisipilä hakeutuisi tarkoituksellisesti *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajien suosioon, jotta hänen omat tutkimuksensa eivät saisi vastaansa samanlaista arvosteluryöppyä kuin Ylikankaan teokset. Samassa yhteydessä Ylikangas pyrkii osoittamaan Jokisipilän mielipiteen muuttumisen syksystä 2006, jolloin hän piti täysin mahdollisena, että rintamakarkureita olisi teloitettu salaa.²⁸² Heikki Ylikankaan Markku

²⁷⁹ Silvennoinen 2008, 348–349.

²⁸⁰ Silvennoinen, 2008, 350–351.

²⁸¹ Markku Jokisipilä, 'Ylikangas joutuu tutkijoiden rumputuleen', *Helsingin Sanomat*, 8.10.2008.

²⁸² Ylikangas 2009b, 8–10.

Jokisipilään kohdistamasta kritiikistä on luettavissa viittaus siihen, että Jokisipilä ei olisi tarkastanut näkökantaansa normaaleiden tutkimuksellisten syiden takia.²⁸³

Tämänkaltainen kritiikki näkökulman muuttumisesta saa pohtimaan sitä, miten inhimilliset syyt saattavat vaikuttaa tutkijoiden näkemyksiin. Tietynlaiset näkemykset voivat joissain tapauksissa vaikeuttaa pääsemistä joihinkin tiettyihin virkoihin tai projekteihin. Esimerkiksi Ylikankaan tapaista virallisen sotahistorian kyseenalaistavaa tutkijaa olisi vaikea nähdä sotahistorian oppialan virassa. Näkökulmien tarkastamisen syynä saattavat siis olla omaan urakehitykseen vaikuttavat syyt. Tämänkaltainen käyttäytyminen ei varmastikaan ole yleistä minkään tieteenalan keskuudessa, mutta kun käsiteltävänä aiheena on voimakkaasti mielipiteitä jakava teema, niin massasta voimakkaasti eroava näkemys voi saada aikaan sen, että tutkija ajautuu urakehityksessään sivuraiteelle. Harva tutkija tuskin haluaa, että hänen väitöskirjaansa tai muuhun tutkimustyöhönsä kohdistuisi kritiikkiä, jota vastaan hänen olisi erittäin vaikeaa löytää vastaargumentteja. Tämänkaltaiset ei-tutkimukselliset asiat usein sivuutetaan eri näkemyksiä tarkasteltaessa tyystin, mutta kun tarkasteluun on valittu kiihkeitä mielipiteitä herättävä tutkimusaihe, ei mitään tutkimustulkintaan vaikuttavaa seikkaa pystytä sivuuttamaan.

Sotakeskustelussa on noussut esille armeijan vaikutus tutkimustuloksiin ja näkemyksiin. Tätä sidosta on tuonut esille erityisesti Heikki Ylikangas, joka huomauttaa *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajien voimakkaista sidoksista puolustusvoimiin.²⁸⁴ *Perinteisen sotakäsityksen* piiriin luettava *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajien taustalla vaikuttavat suhteet armeijaan. Ohto Manninen on toiminut Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professorina, Jarmo Nieminen on toiminut Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen johtajana ja Jukka Kulomaa on Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian dosentti. Jukka Lindstedt puolestaan on toiminut Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen virassa.²⁸⁵ Armeijan vaikutus perinteisen sotahistorianäkemyksen taustalla vaikuttaa olevan, ainakin tämän tutkimuksen taustat huomioon ottaen huomattava. Jo aiemmin esille tuotu Joanna Bourken näkemys armeijan ja sotahistorian suhteesta voi siis vaikuttaa myös *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajien taustalla.²⁸⁶ Armeijan eduksi

²⁸³ Ylikangas 2009b, 31–32.

²⁸⁴ Ylikangas nostaa esille kirjoittajien siteet armeijaan esimerkiksi: Ylikangas 2009b, 7–8; Ylikangas 2007a, 37–38 mielipidekirjoitus on otsikoitu: 'Kenen leipää syöt, sen lauluja laulat'.

²⁸⁵ Tiedot *Teloitettu totuus* -kirjoittajien taustoista teoksesta Kulomaa & Nurminen (toim.) 2008. Jukka Lindstedtin toiminnasta Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehenä esimerkiksi Eduskunnan oikeusasiamiehen [www-sivuilla](http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/eoa/oikeusasiamies/lindstedt.htx), [http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/eoa/oikeusasiamies/lindstedt.htx].

²⁸⁶ Ks. Bourke 2006, 22–23.

voidaan sotakeskustelussa ja etenkin jatkosotaa koskevassa mielipiteenvaihdossa nähdä se, että sen toiminta olisi ollut mahdollisimman oikeaa toisen maailmansodan aikana. Nationalistispatrioottisen sotakuvauksen olemassaolon voidaan katsoa olevan hyödyllistä nimenomaan armeijan kannalta, sillä armeijan voidaan nähdä hyötyvän kansallistunteesta ja isänmaallisuudesta, ainakin jollain tasolla. Kuten Mannisen näkemystä talvisotaan tarkasteltaessa, ei ole kuitenkaan syytä väittää, että tutkijat tietoisesti pyrkisivät muokkaamaan historiaa armeijalle sopivaksi, mutta puolustusvoimien vaikutusta tulkintoihin ei voida tyystin kiistää.

Jukka Lindstedtin rooli tutkijana ei liity puolustusvoimiin, mutta hänen toimintansa Suomen ylimpänä laillisuusvalvojana on varmasti ollut vaikuttamassa hänen tutkimustuloksiinsa koulutustaustan lisäksi. Lindstedt käsitteli toimikaudellaan apulaisoikeusasiamiehenä asioita, jotka koskivat esimerkiksi puolustuslaitosta. Tehdessään tutkimustyötään Lindstedt on toiminut virassa, joka valvoo laillisuuden toteutumista Suomessa. Tietenkin rooli laillisuusvalvojana olisi saattanut ulottua tutkimuksen tekemiseen saakka, mutta Lindstedtin väitöskirjan perusteella voidaan todeta Suomen säilyneen oikeusvaltiona joitakin poikkeustapauksia lukuun ottamatta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Lindstedtin tutkimuksen tulos olisi ollut laillisuutta tukeva pelkästään hänen sen hetkisen virkansa vuoksi, mutta viran mukanaan tuomat lähtökohdat tutkimukseen ovat voineet vaikuttaa tulkintaan ja tutkimustuloksiin. Vaikka uuden sotahistorian näkemyksen katsotaan suhtautuvan kriittisesti virallisten instituutioiden sidoksiin, ei se kuitenkaan tarkoita sitä, että sidoksia omaavat tutkijat eivät voisi tehdä pätevää ja laadukasta historiantutkimusta. *Uusi näkemys* sotahistoriaan ei tee tutkimuksesta parempaa tutkimustuloksiltaan verrattuna *perinteiseen näkemykseen*. Sidokset instituutioihin ja näkemys sotahistoriaan eivät missään tapauksessa tee *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajista epäpäteviä tutkijoita, eikä vastaavasti uusi näkemys sotahistoriaan tee esimerkiksi Heikki Ylikankaasta, Oula Silvennoisesta tai Markku Jokisipilästä automaattisesti pätevää historiantutkijaa.

Toista maailmansotaa koskeva keskustelu herättää kysymyksen siitä, kuka oikeastaan on pätevä tutkimaan historiaa ja tekemään laadukasta historiantutkimusta. Heikki Ylikangas toteaa kirjansa *Yhden miehen jatkosota* epilogissa, että vaikka pro gradu -työn tehnyt henkilö on periaatteessa kykenevä tekemään akateemista historiantutkimusta, ei häntä kuitenkaan voida pitää päteväenä historioitsijana. Ylikankaan mielestä tutkijakoulutuksen myötä tuotettu väitöskirja ja mahdollinen dosenttuuri antavat näyttöä siitä, että henkilö on akateemisesta katsantokannasta tarkasteltuna

pätevä historiantutkija.²⁸⁷ Muut keskustelussa mukana olleet eivät ota kantaa siihen kenellä on kyky tuottaa pätevää historiantutkimusta. Toki Ylikangas myöntää harrastelijoiden ansiot historiantutkimuksen alueella, mutta vaikuttaa siltä, että hän on ottanut jyrkän kannan asiaan osittain sen vuoksi, että kaikilla häntä kritisoineilla henkilöillä ei ole akateemista tutkijataustaa, jota Ylikangas pitää tärkeänä edellytyksenä pätevän historiantutkimuksen tekemiselle. Samalla Ylikangas vihjaa kuitenkin, että akateeminen tausta ei välttämättä sekään riitä takaamaan tutkimuksen laatua todetessaan, että jotkin akateemiset tutkijatkin tuottavat harrastelijatason historiantutkimusta.²⁸⁸ Ylikankaan merkittävä akateeminen ura on toista maailmansotaa koskevassa keskustelussa sellainen meriitti, että keskustelijoista ainoastaan Ohto Manninen pystyy nousemaan omilla tutkimuksellisilla ansioillaan samaan kategoriaan hänen kanssaan. Tämän vuoksi Ylikangas haluaa luultavammin korostaa omia saavutuksiaan, sillä ne ovat luomassa uskottavuutta hänen esittämilleen argumenteilleen. Kuitenkaan akateeminen tutkinto tai virka ei automaattisesti tee tutkijasta pätevää, mutta edellytykset tehdä tutkimusta ja ennen kaikkea mahdollisuudet saada omat tutkimustulokset esille paranevat huomattavasti. Tämä taas auttaa saavuttamaan uskottavuutta niin kollegoiden kuin suuren yleisön keskuudessa. Riskinä on kuitenkin vähättelevä suhtautuminen harrastelijoiden ja mahdollisesti nuorempien kollegoiden tutkimukseen sekä omien tutkimustulosten ja linjojen suojeleminen uusilta näkemyksiltä, mikä taas saattaa johtaa siihen, että tutkimus jää toistamaan itseään.

Toista maailmansotaa koskevan keskustelun kiivaus on etenkin jatkosotaa koskevassa osiossa noussut huomiota herättävälle tasolle. Keskustelu näyttäytyy kahtalaisessa valossa, joista yksi aspekti näyttää olevan kuuden tutkijan hyökkäys poikkeuksellisen ansiokkaan tutkijauran luonutta emeritusprofessoria vastaan, tarkoituksena vähätellä hänen uusia tutkimustuloksiaan ja kyseenalaistaa hänen aiemmat tutkimuksensa. Heikki Ylikangas pyritään jollain tapaa esittämään jopa vanhuuden höperönä, joka toista maailmansotaa koskevassa keskustelussa olisi saattanut kyseenalaiseksi koko ansiokkaan tutkijauransa. Toisena aspektina voidaan nähdä yhden huomionhakuksen vastarannan kiisken halu nousta kevyillä tutkimustuloksillaan muuttamaan selvää kuvaa Suomen lähihistoriasta, jota puolustamaan on noussut ryhmä arvostettuja historioitsijoita. Tietyissä mielessä nuo kaksi kuvaa edustavat niitä näkemyksiä, jollaisena kiistakumppanit haluavat vastapuolensa esittää keskustelua seuraavalle yleisölle. Kiistakumppaneiden tarve vähätellä toistensa tutkimuksellisia ansioita on kuitenkin kasvanut

²⁸⁷ Ylikangas 2009b, 208–209.

²⁸⁸ Ylikangas 2009b, 209.

esimerkiksi talvisotakeskustelusta, jossa vastakkain olivat pääasiassa mielipiteet eivätkä henkilöt, joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Nyt esimerkiksi Ylikankaan uskottavuutta pyritään heikentämään tuomalla esille hänen taustansa näytelmäkirjailijana ja esittämään hänen näytelmissään olevat käänteet suoranaisinä tutkimustuloksina.²⁸⁹ Toisaalta Ylikangas pyrkii erottumaan joukosta omalla vahvalla tutkijaurallaan ja pyrkii saattamaan hänen kanssaan eri mieltä olevat tutkijat samaan kategoriaan historian harrastelijoiden kanssa. Tietynlainen halu esiintyä yksin häntä vastaan hyökänneitä tutkijoita vastaan tuo Ylikankaalle luultavasti sympatiaa, mutta hän pystyy perustelemaan lisäksi tutkimuksellisilla seikoilla sen, miksi hän on päätenyt vastaamaan yksin saamaansa kritiikkiin.

Toista maailmansotaa koskeva keskustelu on ollut sävyltään hyvin värikästä ja kiihvasta mielipiteiden vaihtoa. Kiihvasta jotain kertoo *Romahtaako rintama?* -kirjan julkistamistilaisuudessa sattunut välikohtaus, jossa Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen silloinen johtaja Jarmo Nieminen aloittaa Ylikankaan kanssa väittelemisen kesken julkistamistilaisuuden. 2.10.2007 esitetyissä Yleisradion televisiouutisissa on mahdollista havaita se kiihkaus, jolla osapuolet suhtautuvat Suomen historiaan toisessa maailmansodassa, sillä väittelijät eivät maltaneet pysyä tilanteessa aloillaan.²⁹⁰ Vaikka yhteistä linjaa keskustelussa ei ole vielä tähän mennessä kyetty saavuttamaan, on keskustelu tarjonnut oivan mahdollisuuden tarkastella tutkijoiden suhtautumista historiantutkimukseen ja tapaa tutkia sekä tulkita historiaa.

Tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on pohtia erityisesti sitä, miksi Heikki Ylikankaan opponentit hyökkäävät niin voimakkaasti Ylikankaan esittämiä vanhaa näkemystä muuttamaan pyrkiviä tutkimustuloksia vastaan. Lähtökohtana vaikuttaa automaattisesti olevan se, että tutkimustulokset ovat virheellisiä. Tämä seikka nostaa esille kysymyksen siitä, ovatko Ylikankaan tutkimustulokset sellaisia, että mikäli ne myönnettäisiin päteviksi, ne veisivät pohjan pois Ylikankaan opponenttien aiemmilta tutkimuksilta. Toisaalta kiihkeä asenne perinteistä näkemystä vastaan nousevia tutkimustuloksia kohtaan osoittaa sen, kuinka nationalistisesti latautuneesta tutkimusaiheesta on kysymys. Suomen armeijan toimintaan ei haluta liittää mitään laitonta tai moraalisesti arveluttavaa, vaikka toisen maailmansodan tapahtumat huomioon ottaen tuon

²⁸⁹ Heikki Ylikangas on kirjoittanut esimerkiksi kolme historiallista näytelmää: *Kolmekymmentä hopearahaa*, *Tie talvisotaan* ja *Kun Summa petti*. Kaikki näytelmät on esitetty esimerkiksi Suomen Kansallisteatterissa. Ylikangas käsittelee omaa rooliaan ja saamaansa kritiikkiä näytelmäkirjailijana *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 1/2001. Hän on kirjoittanut mainittujen teosten lisäksi myös muita näytelmiä 2000-luvulla.

²⁹⁰ 2.10.2007 lähetetyt Yleisradion televisiouutiset katsottavissa Yleisradion *Elävä arkisto* [www-palvelusta osoitteesta: \[http://www.yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=1&ag=3&t=23&a=8028\]](http://www.yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=1&ag=3&t=23&a=8028).

kaltainen näkökulma tapahtumiin on ainakin oletusarvoltaan hyvin epärealistinen. Kansallistunteen vaikutusta arvostettujenkin tutkijoiden näkemyksiin ei sovi vähätellä ja toista maailmansotaa käsiteltäessä kansallistunteen vaikutus tutkimustuloksiin on tärkeää havaita, oli sitten kyseessä Suomen tai jonkin muun maan historiankirjoitus.

6. Päätelmät

Toista maailmansotaa koskevassa keskustelussa on havaittavissa eri sukupolvien näkemys sotatapahtumista, mutta samalla myös eri sukupolvien näkemys historiantutkimukseen sekä lähteiden ja metodien käyttöön. Vaikka Ohto Manninen ja Heikki Ylikangas voidaan nähdä iältään samaan sukupolveen kuuluvina historiantutkijoina vaikuttaa kuitenkin siltä, että näkemuserot heidän välillään sijoittavat heidät tarkastelukentässä kauaksi toisistaan. Siinä missä Manninen edustaa enemmän perinteisestä sotanäkemyksestä ja tiukempaa lähteiden tulkintaa, kuuluu Ylikangas uudemman näkemyksen piiriin ja hänen tapansa käyttää sekä tulkita lähteitä eroaa ainakin tässä tutkimuksessa tarkastellun aineiston osalta huomattavasti Mannisen tulkintatavasta. Lähteiden ahtaampi tulkinta ja nojaaminen viralliseen lähdeaineistoon vaikuttavat pro gradu -työn puitteissa tehdyn tarkastelun perusteella olevan tiukempaa juuri perinteisesti toista maailmansotaa tulkitsevien tutkijoiden keskuudessa. Vaikka tätä teemaa käsittelevissä tutkimuskysymyksissä vastakkain ovat usein olleet juuri nuoret ja vanhat tutkijat, ei ketään tutkijaa voida kategorisoida tiettyyn lokeroon pelkästään iän perusteella. Mielestäni tämän todistaa jo Heikki Ylikankaan toiminta tutkimuskentällä.

Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan lähtökohdat sotatutkimukseen ovat erilaiset. Siinä missä Manninen on tutkinut lähes koko akateemisen uransa Suomen 1900-luvun sotahistoriaa, on Ylikangas aloittanut toista maailmansotaa koskevat laajemmat tutkimuksensa vasta 1990-luvulla. Tämä varmasti näkyy heidän tulkinnoissaan, sillä Ylikangas pyrkii tuomaan tutkimuskentälle uusia tulkintoja soveltamalla vapaammin uutta ja vanhaa lähdemateriaalia, kun taas Manninen pyrkii säilyttämään perinteisemmän näkemyksen sota-ajan tapahtumiin. Toisaalta Mannisen virka sotahistorian professorina tekee hänestä perinteisemmän historiantulkinnan kannattajan, kun Ylikangas pystyy tutkimuskentän ulkopuolelta tulevana kapinallisena tuomaan esille omat näkökulmansa välillä ehkä liiankin kärkkäästi.

Suurimmat näkemyserot Ylikankaalla ja Mannisella liittyvät talvisotaa tarkasteltaessa kysymykseen siihen, oliko talvisodan jälkeinen rauha tarkoitettu välirauhaksi, vai oliko rauhansopimuksen tarkoituksena ainoastaan antaa suomalaisille hengähdysaikaa uuteen sotaan valmistautumista varten. Samalla esille nousee kysymys siitä, solmittiinko talvisodan rauhansopimus viimeisellä mahdollisella hetkellä. Erityisen kiivasta keskustelua professoreiden välillä käytiin Suomen ja Saksan välisistä suhteista toisen maailmansodan aikana. Näihin kysymyksiin tiivistyy myös perinteisen ja uudemman talvisotatulkinnan keskeiset eroavaisuudet. Jatkosotaan perehdyttäessä Manninen jakaa näkemyksensä selvästi muiden *Teloitettu totuus* -kirjan kirjoittajien kanssa. Pohjimmiltaan jatkosotaa koskevassa keskustelussa kyse on siitä, teloitettiin jatkosodan loppuaikana vuonna 1944 Suomen armeijassa rintamalta karanneita sotilaita. Sekä Ylikangas että ryhmittymä, jossa Manninen on osallisena, ovat yhtä mieltä siitä, että sotilaskarkureita teloitettiin Suomen armeijassa. Kiistely kytkeytyy kuitenkin siihen, kuinka laajamittaisia nämä omien sotilaiden teloitukset mahdollisesti olivat ja siihen, miksi mahdollisista ampumisista ei ole jäänyt merkintöjä asiakirjoihin. Samalla pohdinnan keskiöön otetaan myös kysymys siitä säilyikö Suomi toisen maailmansodan aikana oikeusvaltiona.

Lähemmin tarkasteltuna Ylikankaan ja Mannisen näkemykset eivät kuitenkaan ole ylivoimaisen kaukana toisistaan. Oikeastaan näkemyserot ovat selitettävissä erilaisella tavalla tulkita lähteitä sekä sillä, minkälaisia lähteitä tutkittavat henkilöt arvostavat. Manninen perustaa tutkimuksensa virallisten arkistojen aineistoon, kun taas Ylikangas turvautuu tulkinnoissaan enemmän elämäkertoihin, henkilökohtaisiin arkistoihin sekä muistitietoon. Mannisen tapa tutkia historiaa vaikuttaa olevan linjassa muiden hänen kanssaan yhteistyötä tehneiden tutkijoiden kanssa, jotka nojaavat tulkinnoissaan voimakkaasti juuri viralliseen lähdeaineistoon. Sotakeskustelun näkökulmien eroavuuden selittää suurelta osin se, että toinen katsantokannoista tarkastelee tapahtumia selkeästi makro- ja toinen mikrotasolta käsin. Siinä missä Manninen ja hänen näkemyksensä jakavat tutkijat suuntaavat katseensa tapahtumiin ylätasolta alaspäin, lähtee Ylikangas rakentamaan omaa tulkintaansa tapahtumiin alhaalta ylöspäin. Ylikangas paneutuu nimenomaan jatkosotaa tarkasteltaessa rintamatapahtumiin, kun Manninen syventyy ylimmän sotilas- ja valtionjohdon toimintaan. Toki molemmat huomioivat tulkinnoissaan molemmat seikat, mutta lähtökohdat tutkimuksen tekemiseen lähtevät eri tasoilta. Tutkimuksen lähtökohdat ovat luultavasti yksi syy lähdeaineiston valintaan ja sen asettamiseen oman tulkinnan kannalta ensisijaiseksi materiaaliksi.

Lähdeaineiston valinta ei kuitenkaan ole selittävä tekijä tulkitsemisen laveudelle ja aineiston sisällön pohdinnalle sekä kyseenalaistamiselle, mutta tutkimusasetelmat ovat selvästi havaittavissa tutkijoiden näkökulmia tarkastellessa. Lähdeaineiston laveammasta tulkinnasta sekä virallisen asiakirja-aineiston rinnalle nostetusta muusta lähdemateriaalista esille nousi nimenomaisesti Heikki Ylikankaan toiminta talvisotaa koskevassa keskustelussa. Ohto Manninen ja hänen kanssaan yhteistyötä tehneet tutkijat puolestaan vaikuttavat jatkosotakeskustelussa nostavan keskiöön virallisen statuksen saaneen asiakirja-aineiston, jota ei tulkita ja saateta tutkimuksen eri vaiheissa kyseenalaiseksi. Molempia aineistollisia sekä metodisia valintoja kritisoidaan keskustelun aikana puolin ja toisin. On kuitenkin mielenkiintoista havaita, että nojautuminen viralliseen aineistoon ja lähteiden ahtaampi tulkinta on leimaava piirre erityisesti perinteisen sotakäsityksen piirissä. Vastaavasti taas virallisen arkistoaineiston kyseenalaistaminen, uuden lähdeaineiston tuominen sen rinnalle sekä epäilevämpi suhtautuminen on tyypillinen näkökulma uudemman sotanäkemyksen omaaville historiantutkijoille. Viralliseen aineistoon nojaaminen tai lähteiden voimakas tulkinta eivät tee kenestäkään tutkijasta automaattisesti uuden tai perinteisen sotahistorianäkemyksen piiriin luokiteltavaa tutkijaa, eikä ketään voida aukottomasti lokeroida tiettyyn kategoriaan. Tutkijoiden tavasta tehdä historiantutkimusta voidaan kuitenkin erottaa piirteitä, jotka tekevät heistä enemmän perinteisen kuin uuden sotahistoriannäkemyksen piiriin kuuluvia.

Tutkimusta tehdessä on ollut mielenkiintoista huomata se seikka, että uudenlaisen sotanäkemyksen esille tuominen vaikuttaa olevan selkeästi vaikeampaa verrattuna perinteiseen sotanäkemykseen. Sotien päällä oleva voimakas nationalistinen leima selittää varmasti osaltaan sitä, että kuvaa sotien kulusta, poliittisesta päätöksenteosta, ampumisista tai ampumatta jättämisistä voi olla vaikeaa muuttaa jälkeensä. Havaittavissa on lisäksi, että suomalaiset näkevät oman historiankirjoituksensa jollain tapaa oikeampana verrattuna esimerkiksi venäläiseen historiankirjoitukseen ja esimerkiksi käsiteltäessä talvisotaa. Näkemys oikeellisuudesta kääntyy pääläelle tarkasteltaessa jatkosotaa, joka määritellään venäläisessä historiatulkinnassa selkeästi osaksi Suurta isänmaallista sotaa, joka on saavuttanut puolestaan venäläisessä kansallisidentiteetissä talvisotaan verrattavissa olevat mittasuhteet. Tässä mielessä venäläisessä ja suomalaisessa historiankirjoituksessa tuntuu vallitsevan jonkinlainen paradoksi, joka tekee tapahtumien tarkastelemisesta rinnakkain haastavaa, koska molemmissa näkemyksissä ristikkäinen tapahtuma on saavuttanut toista suuremman painoarvon ja nationalistispatrioottisen sävyn. Ehkä osaltaan voimakkaan kansallistunteen ja tehtyjen uhrausten vuoksi olemassa olevaa historiakuva

on hankala muuttaa, sillä muutos voisi tarkoittaa sitä, että suomalaiset toimivat sodassa jollain tapaa väärin tai tekivät jälkeinpäin tarkasteltuna virheellisiä ratkaisuja ja johtopäätöksiä. Tämä puolestaan veisi tämänkaltaisen ajattelumallin mukaan arvostusta sodassa taistelleilta veteraaneilta ja sodan avulla statustaan nostaneilta henkilöiltä. Voimakas ennakoasenne vaikuttaa varmasti osaltaan siihen, kuinka nopeasti ja miten paljon esimerkiksi käsitystä suomalaisesta sotahistoriasta on mahdollista muuttaa lyhyen ajan kuluessa.

Etenkin jatkosotaa koskevaa argumentointia seurattaessa ei voi välttyä ajattelemasta sitä, että termiepäselvyyksien osoittamisen sijaan huomio tulisi suunnata enemmän siihen, että sodan aikana saatettiin Suomen armeijassa todella surmata omia sotilaita, vastoin voimassa ollutta lainsäädäntöä. Uuden sotänäkemyksen mukanaan tuoma inhimillisuus ja kriittisyys oman armeijan toimintaan toisen maailmansodan aikana vaikuttaa olevan viimeisen vuosikymmenen aikana käydyn keskustelun suurin anti suomalaiseen sotahistorian tutkimiseen. On ollut mielenkiintoista havaita lisäksi se, että talvisotakeskustelussa, jossa käsiteltiin pääasiassa poliitikkojen tekemiä päätöksiä ja mahdollisia virhearviointeja, keskustelun luonne oli asiallisempi verrattuna jatkosotaa käsittelevään debattiin, jossa tutkijoiden toisiaan vastaan suuntaamat syytökset ovat joissain kohdin hyvin vakavia. Jatkosotaa koskevan debatin painopiste on talvisotakeskustelusta poiketen painottunut nimenomaisesti sotilaiden sekä armeijan ylempien upseereiden toimiin sodan aikana. On huomionarvoista pohtia, onko keskustelun painopisteen siirtyminen politiikan kabineteista armeijan esikuntiin vaikuttanut keskustelun sävyyn, koska suomalaisen sotilaan kunnian tai toiminnan oikeellisuuden kyseenalaistamista ei haluta hyväksyä etenkin perinteisestä näkökulmasta sotaa tarkastelevien tutkijoiden keskuudessa. Suomalaisten sotilaiden toimintaa talvi- ja jatkosodassa on tutkittu paljon, mutta etenkin jatkosotaa koskevassa keskustelussa esille nousseet omien sotilaiden ampumiset ja teloitusten nojaaminen upseerin aseenkäyttöoikeuteen tarjoaisivat mahdollisuuden tutkia myös sitä, ampuivatko pakenemassa olevat sotilaat mahdollisesti omia esimiehiään. Mikäli tämänkaltaista toimintaa esiintyi, olisi mielenkiintoista tietää kuinka laajamittaista se mahdollisesti oli. Tämänhetkisessä tarkastelumallissa on keskitytty upseerien aseenkäyttöön miehistöä vastaan, mutta mahdollisesti miehistön paetessaan surmaamista upseereista ei ole tarkempaa tietoa, vaikka aihetta pikaisesti sivutaan jatkosotaa koskevassa keskustelussa.

Tutkimusta tehdessä on tarkasteltu myös sotakeskustelussa esiintyneiden henkilöiden taustoja. Armeijan vaikutusta sotahistorianäkemyksen takana tullaan harvoin ajatelleeksi, mutta vaikuttaa

kuitenkin siltä, että armeijan roolia ei voida väheksyä sotahistoriantutkimuksen taustalla. Jokainen kansakunta tarvitsee talvi- ja jatkosodan kaltaisia selviytymistarinoita omaan kansalliseen historiankirjoitukseensa ja oman kansallisen identiteettinsä rakennusaineeksi. Suomen selviytymistarinassa armeijan sekä sotilaiden rooli on ollut korostetun tärkeä, joten on täysin ymmärrettävää, että historiakuvan muuttuminen saattaisi vaikuttaa myös Suomen puolustusvoimien historiaan ja siihen historialliseen perustaan, jolle armeijan olemassaolo rakentuu. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että puolustusvoimat pyrkisi aktiivisesti vaikuttamaan suomalaiseen historiankirjoitukseen, mutta tarkasteltaessa suomalaista sotahistoriantutkimusta ja sen ryhmittymistä erityisesti sotilaiden ja sotilaallisten instituutioiden ympärille voidaan todeta, että perinteinen näkemys sotahistoriantutkimukseen voi olla eduksi, mikäli tutkijan tarkoituksena on päästä sotahistorian oppialan virkaan. On jossain määrin jopa hämmäntävää havaita, että perinteistä sotahistoriakäsitystä edustavien tutkijoiden taustalta on nähtävissä jonkinlainen kytkös armeijaan.

Sotahistorian oppialan virka tai perinteinen näkemys Suomen sotahistoriaan ei kuitenkaan tarkoita sitä, että henkilön tapa tutkia historiaa olisi väärä tai vähemmän oikea kuin esimerkiksi uutta sotahistorianäkemyistä mukailevilla tutkijoilla. Uudenlainen näkökulma tutkimukseen ei tee automaattisesti vanhasta näkökulmasta uutta huonompaa tai päteväitä tutkijaa historiantutkijana. On kuitenkin tärkeää olla tietoinen siitä, mitkä asiat vaikuttavat kunkin historiatulkinnan taustalla ja mitkä seikat saattavat vaikuttaa tulkintojen erilaisuuteen. Kaikesta huolimatta ei ole olemassa oikeaa tai väärää historiantulkintaa, vaan on olemassa tulkintoja, joita jotkin historioitsijat kannattavat. Tutkijat puolestaan voivat pitää jotain tulkintaa vääränä, mutta sekään ei tarkoita sitä, että jokin näkökanta pystyttäisiin tuomitsemaan vääräksi tai toinen tulkinta toista tulkintaa oikeammaksi. Tässä pro gradu -työssä tarkasteltuja historiantutkijoita ei voida arvottaa tutkijoina pelkästään heidän sotahistorianäkemyksensä perusteella, vaan arvostukseen vaikuttavat myös monet muut tekijät kuin pelkästään heidän näkemyksensä talvi- ja jatkosodasta.

Erilaiset näkemykset ovat nousseet voimakkaasti esille tarkasteltaessa toista maailmansotaa. Niiden olemassaolo kertoo kuitenkin muutakin kuin pelkästään sen, että tutkijoilla on toisistaan poikkeavia näkökantoja sotahistorian tarkasteluun. Se osoittaa sen, että historiantutkimus ei ole minkään tapahtuman kohdalla täysin staattista, vaan näkökulmat tapahtumiin muuttuvat ajan kuluessa. Historiaan ja historiantutkimukseen liitetty toteamus siitä, että jokainen sukupolvi tulkitsee menneisyyttä omista lähtökohdistaan käsin pitää siis hyvin paikkansa tätäkin aihealuetta

tarkasteltaessa. Sukupolvi ei kuitenkaan välttämättä tarkoita pelkästään henkilöiden ikää, vaan se voi olla myös tutkijan asennetta tai tutkimuksellista lähtökohtaa määrittävä tekijä. Tästä esimerkiksi voidaan ottaa professori Heikki Ylikangas. Tapahtumat, joiden kulkua on totuttu pitämään selviönä ja perusteellisesti tutkittuina muuttavat muotoaan erilaisista tarkastelukannoista käsin. Kuva sodistamme ei ole säilynyt eikä se myöskään tule säilymään muuttumattomana. Sotien ympärille on rakentunut ja on rakennettu myyttejä, jotka ovat oman aikakautensa tuotteita, ja joilla on oma paikkansa historiankirjoituksessa. Tästä esimerkkinä on suomalaisten myyttinen kuva talvisodan tapahtumista, jotka voidaan nähdä osaksi perinteistä sotahistoriatulkintaa. Myyttisessä talvisotakuvassa ei kuitenkaan ole mitään hävettävää, sillä kansallinen identiteetti rakentuu vääjäämättä eri kansallisten kokemusten varaan. Jokaisella kansalla on varmasti oma talvisotansa. Tärkeää on kuitenkin muistaa, että toista maailmansotaa voidaan tutkia ilman, että tarkoituksena on ainoastaan kumota myyttinen näkemys sodasta. Myytin taakse katsominenkaan ei kuitenkaan vie arvoa niiltä ihmisiltä, jotka tekivät toisessa maailmansodassa sillä hetkellä oikeana pidettyjä toimenpiteitä. Myytti itsessään on jo tärkeä osa Suomen historiaa.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

1. Painetut lähteet

- Ahto, Sampo**, 'Keisarilla ei ollut vaatteita' *Sotilasaikakauslehti*: 8/2009a.
- Ahto, Sampo**, 'Muodikasta historiantulkintaa' *Sotilasaikakauslehti*: 8/2009b.
- Ahto, Sampo**, 'Tavoilleen uskollinen' *Sotilasaikakauslehti*: 10/1999b.
- Ahto, Sampo**, 'Ylikangas ei peräänny koskaan' *Sotilasaikakauslehti*: 1/2000.
- Ahto, Sampo**, 'Ylikankaalle vielä yhden kerran' *Sotilasaikakauslehti*: 10/2001.
- Eskola, Seikko**, 'Professori Ylikangas ja talvisodan rauha' *Historiallinen Aikakauskirja*: 1/2004.
- Häikiö, Martti**, 'Lähdekritiikkiä Ylikankaalle Göringistä ja talvisodasta' *Historiallinen Aikakauskirja*: 1/2004.
- Iisakkala, Ari-Ilmari**, 'Ylikankaan oudot tulkinnat' *Sotilasaikakauslehti*: 2/2000.
- Jaakkonen, Pasi**, 'Syksyn 2007 sotateloituskeskustelu suomalaisessa julkisuudessa'. Teoksessa: **Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo (toim.)**, *Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Jyväskylä: Gummerus. 2008.
- Jokipii, Mauno**, 'Mitä Göring tarkoitti helmikuussa 1940' *Kulttuurilehti Kanava*: 6/2000.
- Kekkonen, Ilmo & Heinilä Harri**, 'Teloitukset ovat pelkkä kaupunkilegenda' *Sotilasaikakauslehti*: 8/2007.
- Kulomaa, Jukka**, 'Rintamakarkurin vaietut sivut?' Teoksessa: **Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo (toim.)**, *Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Jyväskylä: Gummerus. 2008.
- Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo**, 'Kesän 1944 rintamakarkuruus'. Teoksessa: **Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo (toim.)**, *Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Jyväskylä: Gummerus. 2008.
- Laaksonen, Lasse**, 'Mannerheimin ja kenraalien ristiriitojen historiografia' *Historiallinen Aikakauskirja*: 4/2005.
- Laaksonen, Lasse**, 'Myyttejä ja mielikuvia – Sotahistorian olemus ja kanonisoitu talvisota' *Kulttuurilehti Kanava*: 4–5/2000a.
- Laaksonen, Lasse**, 'Realismi ja utopia' *Kulttuurilehti Kanava*: 1/2000b.
- Lindstedt, Jukka**, 'Teloitukset – Ampumiset'. Teoksessa: **Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo (toim.)**, *Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Jyväskylä: Gummerus. 2008.
- Manninen, Ohto**, *Miten Suomi valloitetaan. Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944*. Juva: Edita. 2008a.
- Manninen, Ohto**, 'Mitä Göring todella sanoi talvisodan rauhasta?' *Sotilasaikakauslehti*: 3/2000.
- Manninen, Ohto**, *Molotowin cocktail – Hitlerin sateenvarjo*. Helsinki: Painatuskeskus. 1994.

- Manninen, Ohto**, 'Näytelmän juoni tutkimusta sitomassa' *Sotilasaikakauslehti*: 11/2007.
- Manninen, Ohto**, 'Päämajan kesä 1944: Stalinin ja Hitlerin välissä'. Teoksessa: **Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo (toim.)**, *Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Jyväskylä: Gummerus. 2008b.
- Manninen, Ohto**, *Stalinin kiusa – Himmlerin täi*. Helsinki: Edita Prima. 2002.
- Manninen, Ohto**, *Talvisodan salatut taustat*. Porvoo: WSOY. 1994.
- Manninen, Ohto**, *Toteutumaton valtioliitto*. Rauma: Oy Länsi-Suomi. 1977.
- Manninen, Ohto**, 'Välirauha olemassaolon säilyttämiseksi' *Historiallinen Aikakauskirja*: 1/2004a.
- Manninen, Ohto**, 'Yhden kortin varaan ei voitu heittäytyä' *Historiallinen Aikakauskirja*: 2/2004b.
- Manninen, Ohto et al.**, 'Yhden miehen jatkosota – ja toisten' *Historiallinen Aikakauskirja*: 3/2010.
- Manninen, Ohto et al.**, 'Ylikankaan tulkinta pettäväällä pohjalla' *Kulttuurilehti Kanava*: 2/2009.
- Manninen, Ohto & Rumpunen, Kauko (toim.)**, *Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut*. Helsinki: Edita. 2003.
- Manninen, Ohto & Rzesewski A., Oleg (toim.)**, *Puna-armeija Stalinin tentissä*. Helsinki: Edita. 1997.
- Nurminen, Tapio**, 'Muuttuva armeija'. Teoksessa: **Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo (toim.)**, *Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Jyväskylä: Gummerus. 2008.
- Rautakallio, Hannu**, 'Erillissotamme harmaata aluetta' *Kulttuurilehti Kanava*: 9/2008.
- Rautakallio, Hannu**, 'Oula Silvennoisen harhaiset polut' *Kulttuurilehti Kanava*: 2/2009.
- Rumpunen, Kauko & Manninen, Ohto (toim.)**, *"Faktillisesti tämä tarkoittaa antautumista" : jatkosodan hallitusten iltakoulujen pöytäkirjat*. Helsinki: Edita. 2009.
- Silvennoinen, Oula**, 'Erillissodan apologeetta' *Kulttuurilehti Kanava*: 1/2009.
- Tuunainen, Pasi**, 'Selvitysprojektin alkusanat?' *Historiallinen Aikakauskirja*: 4/2007.
- Vuorenmaa, Anssi**, 'Suunnitelmia ja sotaa Suomen suhteen monelta kantilta' *Sotilasaikakauslehti*: 8/2009.
- Ylikangas, Heikki**, 'Erään hallitustason linjauksen pitkä varjo' *Historiallinen Aikakauskirja*: 2/2004a.
- Ylikangas, Heikki**, 'Historiallinen näytelmä ja historiallinen totuus' *Historiallinen Aikakauskirja*: 1/2001a.
- Ylikangas, Heikki**, 'Joukkovoimastako tutkimuksen pätevyyden tae?' *Kulttuurilehti Kanava*: 3/2009a.
- Ylikangas, Heikki**, 'Kenen leipää syöt, sen lauluja laulat' *Sotilasaikakauslehti*: 12/2007a.

Ylikangas, Heikki, 'Kysymyksiä ja vastauksia koskien talvisodan rauhaa' *Historiallinen Aikakauskirja*: 2/2004b.

Ylikangas, Heikki, 'Palautetta Pasi Tuunaiselle' *Historiallinen Aikakauskirja*: 1/2008.

Ylikangas, Heikki, *Romahtaako rintama?* Keuruu: Otava. 2007b.

Ylikangas, Heikki, 'Saksa ja talvisodan rauha' *Kulttuurilehti Kanava*: 7/2000.

Ylikangas, Heikki, *Suomen historian solmukohdat*. Juva: WSOY. 2007c.

Ylikangas, Heikki, 'Talvisodasta ja vähän muustakin' *Sotilasaikakauslehti*: 12/1999a.

Ylikangas, Heikki, *Tulkintani talvisodasta*. Helsinki: WSOY. 2001b.

Ylikangas, Heikki, *Väkivallasta sanan valtaan*. Juva: WSOY. 1999b.

Ylikangas, Heikki, 'Välirauha 1940 – minkä sodan odotuksesta?' *Historiallinen Aikakauskirja*: 4/2003.

Ylikangas, Heikki, *Yhden miehen jatkosota*. Keuruu: Otava. 2009b.

2. Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Sanomat 28.11.2003.

Helsingin Sanomat 5.10.2008.

Helsingin Sanomat 8.10.2008.

Helsingin Sanomat 12.12.2010

Helsingin Sanomat 14.12.2010

Historiallinen Aikakauskirja 1/1998–4/2010.

Kulttuurilehti Kanava 1/1997–8/2009.

Sotilasaikakauslehti 1/1997–12/2009.

3. Sähköiset lähteet

Eduskunnan oikeusasiamies,

[<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/oikeusasiamies/lindstedt.htx>], luettu 21.3.2011.

Otavamedia, [<http://www.otavamedia.fi/web/guest/kanava>], luettu 21.3.2011.

Suomen historiallinen seura, [<http://www.histseura.fi/historiaa.html>], luettu 21.3.2011.

Upseeriliitto, [<http://www.upseeriliitto.fi/lehti/>], luettu 21.3.2011.

Yleisradion Elävä arkisto, [<http://www.yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=1&ag=3&t=23&a=8028>], katsottu 21.3.2011.

4. Tutkimuskirjallisuus

- Ahto, Sampo**, 'Jalkaväenkenraali Paavo Talvela – Levottomien vuosien levoton kenraali'. Teoksessa: **Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.)**, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WS Bookwell. 2005.
- Ahto, Sampo**, 'Mannerheim ja talvisota'. Teoksessa: **Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.)**, *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 1999a.
- Akulov, Albert**, *Vuodet tehtaankadulla*. Keuruu: Otava. 1996.
- Arponen, Antti & Meuronen, Martti**, *Teloitetut*. Jyväskylä: Revontuli. 2006.
- Barysnikov, Nikolai**, 'Eräitä Neuvostoliiton ja Suomen sodan 1939–1940 syntyyn ja kulkuun liittyviä poliittisia ja sotilaallisia näkökohtia'. Teoksessa: **Peltola, Jarmo & Vehviläinen, Olli (toim.)**, *Yksi sota – Monta näkemystä. Suomalais-Neuvostoliittolainen talvisotasymposium Tampereella 18.–19.11.1989*. Tampere: Tampereen yliopisto. 1990.
- Bourke, Joanna**, 'Uusi sotahistoria'. Teoksessa: **Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.)**, *Ihminen sodassa*. Jyväskylä: Gummerus. 2006.
- Bušujeva, Tatjana**, 'Talvisotaa koskeva venäläinen historiantutkimus'. Teoksessa: **Vihavainen, Timo & Saharov, Andrei (toim.)**, *Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot*. Porvoo: Edita. 2009.
- Djakov, J. L.**, 'Yhteenvetoja Neuvostoliiton ja Suomen asevoimista talvisodassa'. Teoksessa: **Vihavainen, Timo & Saharov, Andrei (toim.)**, *Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot*. Porvoo: Edita. 2009.
- Ellonen, Leena (toim.)**, *Suomen professorit 1640–2007*. Jyväskylä: Gummerus. 2008.
- Fingerroos, Outi et al. (toim.)**, *Muistitietotutkimus*. Helsinki: Hakapaino. 2006.
- Haataja, Lauri**, *Kun kansa kokosi itsensä*. Keuruu: Otava. 1989.
- Häikiö, Martti**, *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Helsinki: Edita Prima Oy. 2003.
- Jokisipilä, Markku**, *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Ryti–Ribbentropin sopimus*. Helsinki: Hakapaino. 2004.
- Jussila, Osmo**, *Suomen historian suuret myytit*. Helsinki: WSOY. 2007.
- Jutikkala, Eino & Pirinen, Kauko**, *Suomen historia*. Juva: WSOY. 2002.
- Jägerskiöld, Stig**, *Talvisodan ylipäällikkö*. Helsinki: Otava. 1976.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville**, 'Johdatus koettuun sotaan'. Teoksessa: **Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.)**, *Ihminen sodassa*. Jyväskylä: Gummerus. 2006.

- Kolodnikova, L. P.**, 'Neuvostoliiton ja Suomen sota: Suurvaltojen ja pienten maiden politiikan erityispiirteitä'. Teoksessa: **Vihavainen, Timo & Saharov, Andrei (toim.)**, *Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot*. Porvoo: Edita. 2009.
- Kulomaa, Jukka**, *Käpykaartiin? Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Helsinki: Painatuskeskus. 1995.
- Laaksonen, Lasse**, *Eripuraa ja arvovaltaa – Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen*. Jyväskylä: Gummerus. 2004.
- Laaksonen, Lasse**, *Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940*. Helsinki: Helsingin yliopistopaino. 1999.
- Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.)**, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WS Bookwell. 2005.
- Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.)**, *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 1999.
- Lindstedt, Jukka**, *Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Vammala: Suomalainen lakimiesyhdistys. 1999.
- Linna, Väinö**, *Tuntematon sotilas*. Helsinki: WSOY. 1980.
- Loima, Jyrki**, *Myytit, uskomukset ja kansa*. Helsinki: Yliopistopaino. 2006.
- Meinander, Henrik**, *Suomen historia*. Porvoo: WSOY. 2006.
- Meinander, Henrik**, *Suomi 1944*. Juva: WSOY. 2009.
- Palolampi, Erkki**, *Kollaa kestää*. Helsinki: WSOY. 1940.
- Paulaharju, Jyri**, 'Tykistökenraali Vilho Petter Nenonen jatkosodassa'. Teoksessa: **Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.)**, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WS Bookwell. 2005.
- Peltola, Jarmo & Vehviläinen, Olli (toim.)**, *Yksi sota – Monta näkemystä. Suomalais-Neuvostoliittolainen talvisotasymposium Tampereella 18.–19.11.1989*. Tampere: Tampereen yliopisto. 1990.
- Portelli, Alessandro**, 'Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?' Teoksessa: **Fingerroos, Outi et al. (toim.)**, *Muistitietotutkimus*. Helsinki: Hakapaino. 2006.
- Rautakallio, Hannu**, *Kansakunnan syyllisyys talvisotaan 1939–1940*. Juva: WS Bookwell. 2002.
- Rintala, Paavo**, *Kesäkuu 44*. Keuruu: Otava. 1974.
- Saarikoski, Vesa**, *Keskustajääkäri Aarne Sihvo*. Helsinki: Hakapaino. 1997.
- Saharov, Andrei**, 'Toinen sota'. Teoksessa: **Vihavainen, Timo & Saharov, Andrei (toim.)**, *Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot*. Porvoo: Edita. 2009.
- Saukkonen, Pasi**, 'Kansallinen identiteetti'. Teoksessa: **Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.)**, *Nationalismit*. Porvoo: WSOY. 2005.

- Silvennoinen, Oula**, *Salaiset aseveljet. Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Keuruu: Otava. 2008.
- Soikkanen, Timo**, 'Uhri vai hyökkääjä? Jatkosodan synty historiankirjoituksen kuvaamana'. Teoksessa: **Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.)**, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WS Bookwell. 2005.
- Sulkunen, Irma**, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Hämeenlinna: Karisto. 2004.
- Suomen sodat 1939–45*. Teoksessa: *Facta: 10-osainen tietosanakirja SUO – TYY*. Helsinki: WSOY. 1975.
- Suomen sodat 1939–45*. Teoksessa: *Uusi tietosanakirja 19. osa: SPE – SUO*. Helsinki: Sanomaosakeyhtiö. 1965.
- Talvisota*. Teoksessa: *Faktum: Uusi tietosanakirja 7 SM – VAHI*. Porvoo: WS Bookwell Oy. 2005.
- Talvisota*. Teoksessa: *Otavan suuri ensyklopedia 18: Takominen – turbiini*. Helsinki: Otava. 1981.
- Talvisota*. Teoksessa: *Suomalainen tietosanakirja 7: Reun – tamm*. Porvoo: WSOY. 1993.
- Tiilikainen, Heikki & Pusa, Ilmari**, *Talvisodan jäinen loppunäytös*. Jyväskylä: Gummerus. 2005.
- Turtola, Martti**, '»Diplomaattikenraali» Axel Erik Heinrichs'. Teoksessa: **Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.)**, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WS Bookwell. 2005.
- Tuuri, Antti**, *Talvisota*. Helsinki: Otava. 1984.
- Vihavainen, Timo**, *Kansakunta rähmällään*. Keuruu: Otava. 1991.
- Vihavainen, Timo**, *Marssi Helsinkiin*. Jyväskylä: Gummerus. 1990.
- Vihavainen, Timo**, 'Muuttuva menneisyys – purkaantuva viholliskuva ja historiankirjoitus'. Teoksessa: **Vihavainen, Timo (toim.)**, *Venäjän kahdet kasvot*. Helsinki: Edita. 2004.
- Vihavainen, Timo**, 'Odottamaton sota ja sen yllättävä loppu'. Teoksessa: **Vihavainen, Timo & Saharov, Andrei (toim.)**, *Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot*. Porvoo: Edita. 2009.
- Vihavainen, Timo & Saharov, Andrei (toim.)**, *Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot*. Porvoo: Edita. 2009.
- Vladimirov, Viktor**, *Kohti talvisotaa*. Keuruu: Otava. 1995.
- Vuorinen, Marja**, 'Herrat, hurrit ja ryssän kätyrit – suomalaisuuden vastakuvia'. Teoksessa: **Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.)**, *Nationalismit*. Porvoo: WSOY. 2005.
- Zetterberg, Seppo (toim.)**, *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY. 2001.